

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen

1986

Koldingbogen

16. årgang

Udgivet af Kulturudvalget i Kolding

Redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou

Tryk: Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S

Bogbind: Bent Laursens Bogbinderi

ISSN 0901-8077

Forside: Akseltorvet mod Adelgade omkring århundredskiftet.

Koldingbogen

1986

Den, der lærer sin egne historie
at kende, er ikke længere
en fremmed på egnen.
Viden om fortiden giver forståelse
for nutidens problemer
og bedre baggrunden for
at skabe fremtiden.
Koldingbogens artikler
bidrager til at give os
større viden om byens
og egnens historie.
På kulturudvalgets vegne vil
jeg takke forfatterne
for det store arbejde,
de har udført.
Det er glædeligt
at lokale firmaer har været
villige til at støtte Koldingbogen
med deres sponsorbidrag.

Marie Tassen.

Formand for Kulturudvalget

Side	INDHOLD
5	<i>FDB – en stor fabrik midt i byen Max Mortensen</i>
13	<i>Hotel Kolding – en byggesag fra 1885 Søren Flø Sørensen</i>
18	<i>Raderer Jens Dragsbo Gunnel Dragsbo</i>
23	<i>Lærer Hansen optegnelser fra Seest sogn Inge Ladegaard</i>
25	<i>En tragisk historie fra Seest Anton Petersen</i>
27	<i>Fødselshjælp og jordemødre i Kolding omkring 1800 Torsten Sørensen</i>
34	<i>Om studehandel i Jylland og på Koldingegnen H. O. Tingleff</i>
38	<i>Kolding i 1943 Gunnar Sørensen</i>
49	<i>Da kongen og hans kollegier residerede i Kolding Thorkild Hamming</i>
61	<i>En lærd Koldingkøbmand i 1700-tallet Nellemose</i>
70	<i>Kolding Sønderbro – et efterskrift Kirsten-Elizabeth Høgsbro</i>
75	<i>Klip fra avisen 1. september 1985-31. august 1986 Inge Ladegaard</i>

FDB - en stor fabrik midt i byen

Af Max Mortensen.

Der, hvor nu Klostergården ligger og Ny Brostræde forbinder Søndergade med Munkegade, lå indtil 1976 FDB's Fabrikker, et stort fabrikskompleks, som bestod af chokoladefabrik, bolsjefabrik, kafferisteri og meget andet.

Kolding-fabrikken var FDB's ældste fabriksvirksomhed, idet den blev oprettet samtidig med FDB's stiftelse i 1896. Den havde i starten et meget beskedent format, idet fabrikken til at begynde med kun bestod af en ristemaskine til kaffe, som blev opstillet i et pakhus, der samtidig tjente til lager for de varer, der blev fordelt til omegnens brugsforeninger.

Indtil den nye gade, Ny Brostræde, blev ført igennem tværs over fabrikkens grund, kunne man stadig se det pakhus, der var fabrikkens første hjemsted beliggende med gavlen vendt mod Klostergade tæt ved den gangbro over jernbanen, der forbinder Munkegade med Kongebrogade.

Fabrikken voksede imidlertid støt gennem årene. I det første 10-år byggedes langs jernbanelinien fabriksbygninger til fremstilling af bolsjer, flødekarameller, chokolade, marmelade og kunsthonning, og også kafferisteriet fik nye lokaler her. En kraftig vækst i kaffeforbruget førte til bygning af et nyt, stort kafferisteri i 1914, og i 1922 blev den store, nye chokoladefabrik - den store, grå bygning - opført. I løbet af 1930'erne kom hertil værkstedsbygninger med

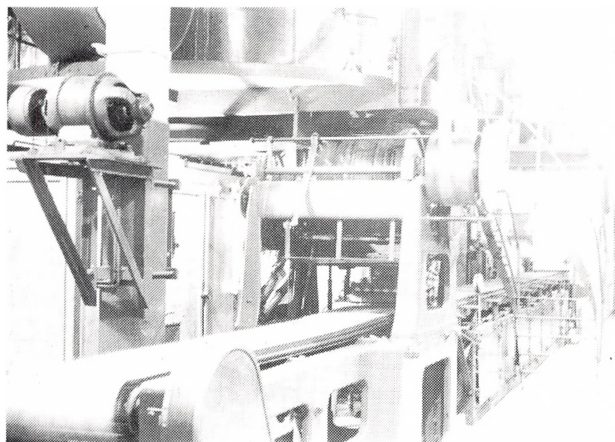
maskinværksted, tømrerværksted og blikvarefabrik ud mod det gamle Brostræde, og i begyndelsen af 40'erne byggedes kontorbygningen ud mod Klostergade, og lagerbygningen, som forbinder kontor - og værkstedsbygninger.

Det sidste byggeri på den gamle fabrik blev gennemført i 1963, da chokoladefabrikken blev udvidet med den karakteristiske vinkelbygning, som ligger med gavlen ud mod Ny Brostræde.

I dette lange åremål - fra starten i 1896 - og til fabrikken 1976-77 flyttede ud i industrikvarteret - havde fabrikken tre direktører. Den første var N. E. Pors, der fungerede fra starten til 1919, hvor Vilhelm Vilstrup overtog ledelsen af fabrikken. Vilstrup var direktør indtil 1954, og under hans ledelse udviklede fabrikken sig til en stor og moderne virksomhed, som var kendt og anerkendt ikke alene i Danmark, men langt ud i verden.

En af grundene til, at chokoladefabrikken i Kolding blev internationalt kendt, var eventyret om Jensen-måskinen.

Jensen-maskinen er en maskine, eller rettere et maskinanlæg, der udstøber chokolade til plader, stænger, pastiller og lignende i én arbejds-gang fra den flydende chokolade til den færdige vare. Før konstruktionen af Jensen-maskinen blev chokoladens udstøbning foretaget ved at fylde de enkelte forme med flydende chokolade, og derefter blev formene sat i køleskab til choko-

*Jensen støbeanlæg for massiv chokolade. 1946.
(Foto: Niels Lisberg).*

laden stivnede. Når chokoladen var størknet, blev den banket ud af formen med håndkraft, og endelig var de færdige stykker klar til indpakning. Alle disse enkeltoperationer, som krævede meget manuelt arbejde, blev i Jensen-maskinen udført mekanisk, og det var en stor omvæltning for industrien.

Historien om Jensen-maskinen forløb således: Lige efter første verdenskrig kom Johannes Jensen til Kolding og fortalte direktør Vilstrup, at han sammen med sin bror havde forsøgt at konstruere en maskine, som kunne lave chokoladeplader og lignende af smeltet chokolade uden brug af håndarbejde.

Vilstrup var straks interesseret og aftalte med Jensen, at han skulle lave en forsøgsmaskine i Kolding. Forsøgene blev startet og resulterede i en meget primitiv maskine, fremstillet af cykelkæder og andre forhåndenværende materialer, men den fungerede og stod færdig i 1928.

Det var første gang, man kunne fremstille chokoladevarer i én arbejdsgang uden anvendelse af håndkraft.

Maskinen blev en verdenssensation, og selv om den efter nutidens forhold var primitiv, så blev ikke alene Jensen, men også Kolding-fabrikken verdensberømt, for der kom naturligvis chokoladefabrikanter fra hele verden til Kolding for at se vidunderet.

Maskinen blev naturligvis patenteret, en dansk fabrik blev oprettet for at bygge den, og i de følgende år blev den solgt i stort antal til alle førende chokoladefabriker rundt om i verden.

Vilstrup var i øvrigt også på andre områder foregangsmand indenfor chokoladeindustrien, blev medlem af bestyrelsen for den internationale chokoladefabrikantforening (OICC) og udviklede bl.a. en metode til værdibestemmelse af kakaobønner.

I 1930'erne tog den tekniske udvikling for alvor fart, og også i chokoladeindustrien skete der meget nyt. Endnu en dansker, Kaj Aasted, bidrog til udviklingen, idet han skrev en doktordisputats om conchering af chokolade. Grundlaget for denne disputats var dels skabt ved laboratorieforsøg og dels ved praktiske eksperimenter i samarbejde med chokoladefabrikken i Kolding.

Begrebet conchering kræver en nærmere forklaring. Conchering er betegnelsen for den behandling, som den omtrent færdiglavede, men endnu flydende chokolade kræver, før den udstøbes. Formålet med concheringen er dels at forbedre konsistensen, gøre chokoladen mere glat og ensartet, dels at forbedre smagen, fjerne skarpt-smagende stoffer og udvikle den rigtige chokoladearoma. Betegnelsen conchering stam-

mer fra det franske ord, conche, som betyder muslingeskal og hænger sammen med, at de oprindelige concher, altså de maskiner, hvori behandlingen foregår, havde form som en muslingeskal, hvori en valse glider frem og tilbage i mange timer og blander og finsliber chokoladen.

Den tekniske udvikling i 1930'erne førte med sig, at der i højere grad end hidtil var behov for kontrol med alle produkter fra råvarer til færdigvarer. Det blev besluttet at ansætte en kemisk ingeniør til at oprette og lede et laboratorium.

Da jeg på det tidspunkt var ansat på FDB's Centrallaboratorium i København, som fabrikken i forvejen benyttede sig af, søgte jeg pladsen og fik til opgave at varetage dette job.

Det var i 1936, samme år som fabrikken igen blev udvidet med de nye værkstedsbygninger, ved Brostræde, og her blev det nye laboratorium indrettet.

FDB's Fabrikker i Kolding var på den tid næsten eneleverandør til brugsforeningerne i hele Danmark af kaffe, chokolade og sukkervarer, marmelade og kunsthonning, og kun i de tilfælde, hvor varerne ikke fandtes i vort sortiment eller hvor andre særlige forhold gjorde sig gældende, købte man varer fra private leverandører.

Kafferisteriet var en meget væsentlig del af fabrikkens virksomhed, økonomisk var det langt den største, simpelthen fordi det mængdemæssigt var den største vare, og fordi kaffe gav det største økonomiske udbytte til fabrikken.

Risteriet importerede råkaffe fra de fleste af verdens kaffeproducerende lande, men i hele den tid, kafferisteriet var i Kolding, var det kaffe fra Brasilien (Santos kaffe), vi købte mest af. Vel omkring $\frac{2}{3}$ af al kaffe, der indførtes i Danmark,

Direktør Vilhelm Vilstrup. Foto fra ca. 1950.

kom dengang fra Brasilien, og sådan var det også i FDB.

Den ægte arabiske Mokka-kaffe, der altid har været betragtet som noget af det fineste, har aldrig reelt været af betydning i Danmark, idet den har været importeret i meget beskedne mængder.

Java-kaffe blev også anset for noget fint og godt og havde indtil anden verdenskrig en vis betydning. Efter krigen forsvandt den oprindelige Java kvalitet, idet japanerne, for at skaffe mad til befolkningen, ryddede de gamle kaffeplantager og plantede ris i stedet. Kaffeplantaerne blev oprettet igen efter krigen, men nu blev det billigere og mere ydedygtige sorter, især de såkaldte Robusta kaffer, man plantede.

Kafferisteriet i Kolding var, bortset fra et lille risteri på Bornholm, FDB's eneste kafferisteri indtil engang i 50'erne, og leverede derfor kaffe til så godt som alle landets brugsforeninger. På den tid blev der bygget et kafferisteri i tilknytning til FDB's hovedsæde i Njalsgade i Køben-

havn, og også Hovedstadens Brugsforening oprettede sit eget risteri.

Da FDB's hovedkontor flyttede til Albertslund, flyttede risteriet med og overtog efterhånden en større og større del af leveringerne, indtil kafferisteriet i Kolding blev nedlagt.

Dette var i meget korte træk kafferisteriets historie.

1930'erne var som tidligere sagt en tid med en kraftig teknisk udvikling og en støt fremgang for fabrikkens produkter. Denne udvikling blev na-

turligvis brat afbrudt ved krigens udbrud i 1939 og især efter besættelsen i 1940.

Vore to hovedråvarer, råkaffe og kakaobønner, kunne ikke mere købes, og mange andre råvarer kunne enten slet ikke fås eller blev stærkt rationeret.

Vi kunne altså slet ikke opretholde en normal produktion, forholdene krævede en total omlægning.

Kaffetilsætning havde vi fremstillet i mindre mængder i mange år. Det var ganske almindeligt

Tørreovn med tørrede cikoriesnitter til produktion af kaffeerstatning, 1943.

før krigen at bruge tilsætning til at drøje på den dyre kaffe.

Vi begyndte straks at fremstille kaffeerstatning, der ligesom tilsætning hovedsagelig blev lavet af cikorie, sukkerroer og korn. Vi tegnede dyrkningskontrakter for cikorie og fik både cikorierødder og sukkerroer tørret på tørrerierne rundt om i landet.

De tørrede rødder blev ristet sammen med korn og lavet til kaffeerstatning - »Kunstkaffe« kaldte vi den - og den blev solgt i store mængder under krigen.

På et vist tidspunkt byggede vi selv et tørreri oven på kafferisteriet, derved udnyttede vi spildvarmen fra ristningerne, det sparede også på det knappe brændsel. Man må imidlertid huske, at også korn var vanskeligt at skaffe i tilstrækkelig mængde, de bedste kvaliteter blev brugt til brødkorn, meget blev reserveret til foderbrug, og vi måtte nøjes med de ringere kvaliteter til kunstkaffe.

I hele besættelsestiden havde vi en stor produktion af kaffeerstatninger - flere hundrede tons pr. måned kom det op på - og det var vi naturligvis glade for, selvom betingelserne, mørklægning af fabriksbygningerne, skiftende arbejdstider på grund af elektricitetsrationering og knaphed på ordentligt brændsel og meget andet gjorde, at det langt fra var en behagelig arbejdsplads på det tidspunkt.

Også chokoladeproduktionen gik naturligvis helt i stå, der var ingen råvarer, og sukker var rationeret, man fik en tildeling udregnet i forhold til tidligere års forbrug, og så var opgaven at udnytte sukkertildelingen således, at der blev flest mulig varer at fordele. Desuden måtte vi også tage hensyn til, at flest mulige af vore med-

arbejdere havde beskæftigelse, så de ikke blev nødt til at arbejde for tyskerne.

Marmelade havde vi lavet i mange år, men produktionen steg stærkt under krigen. Det var en god måde at udnytte sukkeret på, og dansk frugt kunne skaffes i tilstrækkelig mængde. Kunsthonning blev også produceret, men i begrænset omfang, idet det forbruger ret meget sukker.

Dragéproduktionen steg væsentligt, idet denne vare kan laves med et begrænset brug af sukker. Dragée er som bekendt en vare, der består af en kerne, nødder, mandler, rosiner, bolsjer eller andre ting omgivet af en tynd sukkerskal. Vi fandt på indlæg (kerner), som ikke brugte så meget sukker, og så var denne vare økonomisk fordelagtig. Marcipan består normalt af mandler og sukker. Mandlerne forsvandt ved besættelsen, men vi lavede en erstatningsmarcipan af kartofler, som blev brugbar og accepteret af vore kunder.

Rosiner forsvandt også fra markedet, i stedet skar vi rabarber i små stykker, syltede og tørrede dem til rabarber-rosiner, der var en udmærket erstatning for de ægte.

Det var kort sagt en spændende tid rent produktionsmæssigt. Den gav mange udfordringer til medarbejdernes opfindsomhed, også fordi det jo også var begrænset, hvad man kunne anskaffe af maskiner. En stor del af den nye produktion blev lavet på maskiner, som vi selv flikkede sammen, dels af gamle maskiner, vi selv havde, dels af indkøbte maskiner fra helt andre brancher.

The forsvandt fra markedet, derfor lavede vi the-erstatning af gederams- og æbleblade - Abild The - der også blev en god salgsvare. Den blev i øvrigt et supplement til den danske tobak.

Der var en del piberygere, som stoppede piben med den. Vi hjalp også med at forsyne folk med vitaminer. Vi fandt på at lave en hybendrik, som er meget rig på c-vitaminer. Det var en udmærket vare, men efter krigen, da man igen kunne få appelsiner og citroner, blev den for dyr at fremstille.

Som tidligere nævnt bevirkede sukkerrationeringen, at der var knaphed på denne vor vigtigste råvare. For at skaffe os flere råvarer til bl.a. bolsjer byggede vi en primitiv glykosefabrik. Glykosesirup er en råvare, som bruges sammen med sukker til fremstilling af bolsjer og andre sukkervarer. Den fremstilles af stivelse, normalt majs- eller kartoffelstivelse. Majsstivelse er importvare og kunne derfor ikke skaffes, og kartoffelmel var rationeret og måtte ikke bruges til fabrikation. Vi fandt derfor på at fremstille glykosesirup ud fra kartofler, som vi kunne købe uden restriktion eller skaffe gennem kontraktavl. Kartoflerne kom til fabrikken i store mængder, blev vasket og raspet itu, og kartoffelstivelsen blev udvasket i en primitiv fabrik på gårdspladsen. Sammesteds blev stivelsen omdannet til glykose i store trykbeholdere.

Den fremstillede glykosesirup var naturligvis ikke det fine, glasklare og rene produkt, som glykosefabrikkerne leverer i dag, men den kunne bruges til fremstilling af bolsjer og andre sukkervarer.

Vi fik på denne måde flere hundrede tons ekstra råvarer, som supplerede de knappe sukker-rationer og gav os tilsvarende flere sukkervarer at fordele til brugsforeningerne.

Også på andre områder krævede restriktioner og varemangel nytænkning og opfindsomhed, det gjaldt f.eks. med hensyn til emballage.

Glas til kunsthonning og sirup kunne kun ses i begrænset mængde, og de nu så almindelige plastemballager var ikke kommet frem. Vi allierede os derfor med Kolding Lervarefabrik, som dengang lå i Låsbygade, og fik fremstillet et stort antal lerkrukker, som var velegnede til marmelade og honning.

Der kunne nævnes mange andre forhold, som gjorde fabrikkens daglige drift vanskelig: Mørklægning, rationering af elektricitet og gas, mangel på brændsel til dampkedlerne og derfor fyring med tørv og brunkul, spærretider, der ændrede arbejdstiden, så vi måtte arbejde om natten og derfor måtte have »Ausweis« for at komme på arbejde og meget andet. Men alle disse forhold medførte et dejligt sammenhold om at bevare arbejdspladsen og holde medarbejderne i arbejde.

Under krigen byggede vi som nævnt emballagebygningen, d.v.s. den bygning, der forbinder kontorbygningen med værkstederne, og kontorbygningen, de to bygninger blev færdige i 1942 og 1943.

Det var altså på det tidspunkt helt nye bygninger, og naturligvis havde tyskerne, som under hele krigen havde presset os for at afgive plads til forskellige formål, også fået øje på dem.

Vi havde hidtil kunnet modstå presset, men nu kunne vi ikke undslå os længere. 2. sal i kontorbygningen, den nuværende »blå sal« i Klostergården, blev beslaglagt til tyske flygtninge. Det var i 1944, men allerede før jul var de ude igen.

1944 var for hele Danmark et ubehageligt år. Det var det år, Schalburgkorpset satte ind med at terrorisere befolkningen, og lillejuleaften kom turen til FDB. En nattevagt blev holdt op, og

Schalburgfolk gik ind i kontorbygningen, smed brandbomber i alle etager og brændte så godt som hele bygningens indhold.

Branden skabte naturligvis en masse vanskeligheder for fabrikken, kontorerne måtte indrettes i andre dele af fabrikskomplekset, alt inventar var ødelagt, og masser af vigtige papirer gik tabt. I mange år efter blev vi mindet om branden, når vi tog gamle papirer med sodsværtede kanter frem.

De allervigtigste papirer lå imidlertid i den brandsikre boks og tog ikke skade, så fabrikken kunne stadig fungere så godt det nu lod sig gøre i krigens sidste tid.

I begyndelsen af 1945 havde jeg selv den ubehagelige oplevelse at blive hentet af Gestapo og spærret inde i arresten i 14 dage. Jeg led imidlertid ingen overlast, og efter de sædvanlige forhør hos Burfeind og Carstens på Staldgården, slap jeg ud igen.

Da krigen var slut i 1945, gik vi langsomt igang med at bringe fabrikken tilbage til normale forhold. Kontorbygningen blev genopbygget, leveringen af råvarer kom langsomt igang igen, men vi måtte i mange år efter befrielsen leve med rationering af både sukker og kaffe. Det var først i begyndelsen af 1950'erne, vi fik normale forhold.

En stor del af 1950'erne gik med at genopbygge, hvad vi havde tabt under krigen og bringe fabrikkens tekniske standard op til et moderne stade. Man må huske, at vi i de fem år, krigen varede, praktisk taget ikke kunne forny os i takt med udviklingen rundt omkring i verden.

Genopbygningen og moderniseringen lykkedes imidlertid så godt, at vi i begyndelsen af 1960'erne havde behov for mere plads, og vi

På FDB har der været et meget stort antal 50-års jubilæer. Alle får en fortjenstmedaille i sølv. Her overrækkes den til H. P. Nissen af direktør Max Mortensen.

byggede som nævnt en stor udvidelse til chokoladefabrikken i form af den vinkelbygning, der ligger med gavlen ud mod Ny Brostræde.

Vi begyndte allerede dengang at diskutere udflytning af fabrikken, fordi transportforholdene i bykernen var til alvorlig gene, og fordi vi

nu havde opbrugt de arealmæssige udvidelser, der var til rådighed med beliggenheden midt i Kolding.

Vi købte en meget velegnet grund i Vamdrup og var indstillet på at flytte hele fabriksanlægget i løbet af 1960'erne, men så begyndte forhandlingerne med vore svenske og norske kolleger om at gå sammen i et fælles produktionsselskab for de nordiske brugsforeninger.

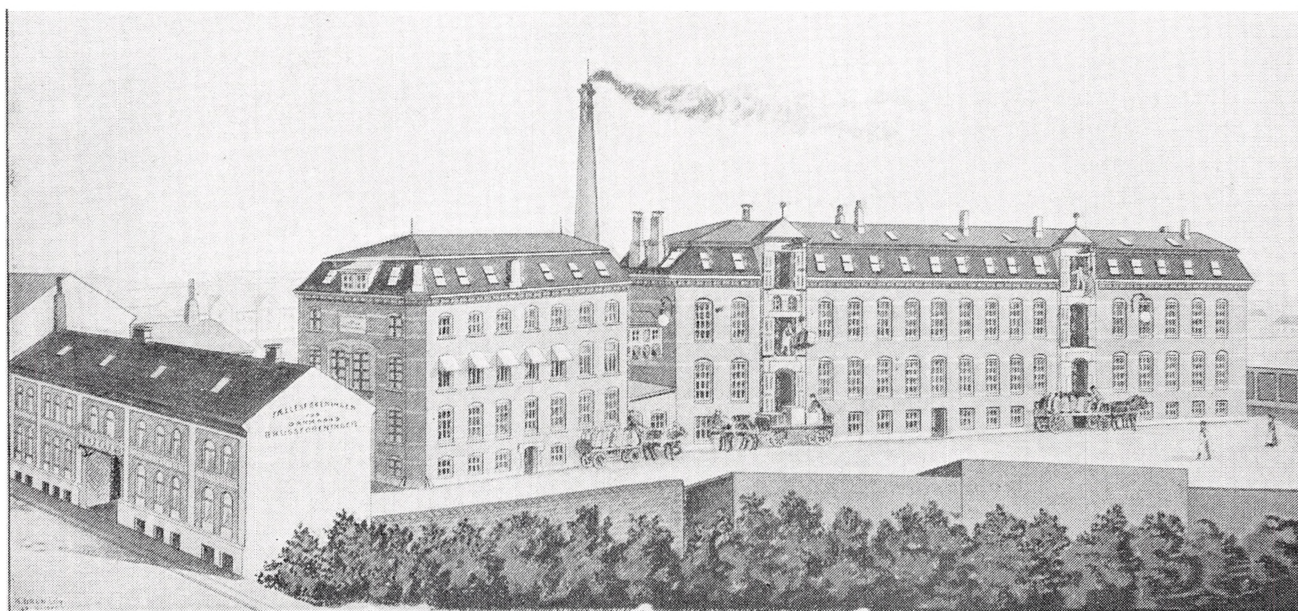
Disse forhandlinger blev afsluttet i 1969 med dannelse af et fællesnordisk selskab, der fik navnet NORDCHOKLAD. Deltagerne er Kooperaiva Förbundet (KF)'s chokoladefabrik i Kalmar, Norsk Kooperativ Landsforening (NKL)'s fabrik i Oslo, og FDB's chokoladefabrik i Kolding.

Formålet med dannelsen af NORDCHOKLAD er at opnå større effektivitet ved specialisering af produktionen, desuden at opnå et større marked og derved en bedre konkurrenceevne overfor de store, internationale koncerner.

FDB's fabrikker i Kolding ophørte formelt som FDB-virksomhed ved sammenslutningen. Reelt ophørte virksomheden i den gamle FDB-fabrik i Klostergade ved udflytningen til den ny fabrik på Platinvej i 1976 - 77.

Det var i meget korte træk historien om FDB's fabrikker i Kolding fra starten i 1896 til omdannelsen og udflytningen i 1977.

FDB i Kolding, lager og fabrikker, 1910.

Hotel Kolding - en byggesag fra 1885

Af Søren Flø Sørensen

Den 29. september 1885 indfandt bygningskommissionen i Kolding sig på Torvet, hvor købmand Vett agtede »at ombygge det af ham købte Sted«. Mødet på Axeltorv blev indledningen til en byggesag, der delte bygningskommission og byråd. Det hus, som siden blev bygget, kom til at rumme »Hotel Kolding«.

Bygherren Sophus August Vett havde i marts 1877 under firmanavn »Vett & Wessel« åbnet udsalg i Helligkorsgade. I en annonce fra 1885 omtales firmaets placering som »vort kjælderlokale«. Firmaet var et led i »De forenede Hvidevareforretninger«, som i 1870 var stiftet af Theodor Wessel og Emil Vett, grundlæggerne af »Magasin du Nord«. Deres firma var startet i 1868 og fra 1870 etableredes en række filialer i landets større provinsbyer. Virksomheden i Kolding tog i 1880 navnet »De forenede Hvidevareforretninger« og efter at firmanavnet »Magasin du Nord« i 1879 var indregistreret i København anvendtes også dette navn i Kolding-firmaets annoncering. Dette firmas indehaver, Sophus August Vett, var en ældre broder til Emil Vett og født i Rødby. Han blev i 1883 viet til Petra Nikoline Wissing, som var et barnebarn af købmand og stadshauptmand Andreas Michael Wissing og dermed en kusine til den Marthinus Wissing Albinus, der emigrerede til Australien i sidste årgang af Koldingbogen.

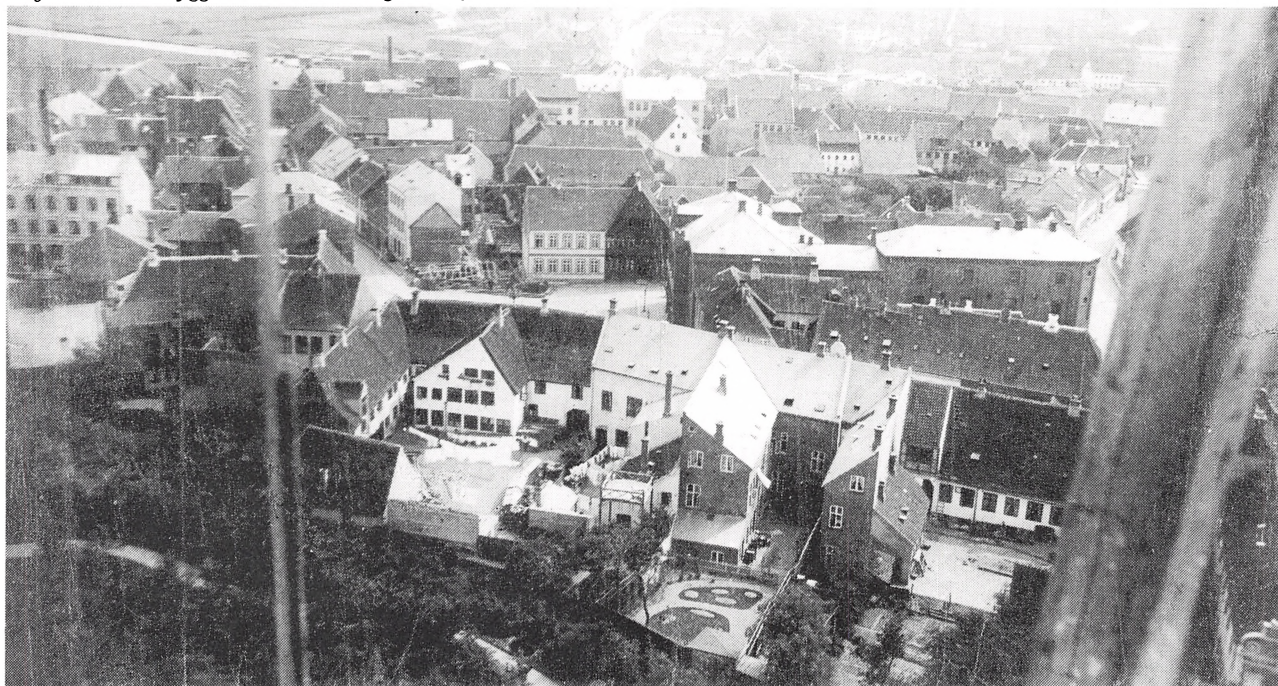
Det »sted«, som bygningskommissionen besøgte i september 1885, var den gård, som havde rummet Ruben Moses Friederichsens manufakturhandel - og smuglerforretning. Efter brandtaxationen fra 1867 bestod ejendommen af to forhuse, sidehuse, baghus og halvtag fortrinsvis i bindingsværk. Baghuset havde været berørt af ildebrand, for i januar 1884 er bygningskommissionen også på Torvet for at høre om et halvtag, der skal erstatte den udbrændte del af baghuset. Ejendommens beboere var i 1880 26 personer fordelt på 7 familier. Der var både en værtshusholder, en købmand med kommis og lærling, en partikulier med søstre og tjenestepige samt håndværkere og arbejdsmænd. Fra at have været én af byens førende købmandsgårde var ejendommen nu blevet en udlejningsejendom. Ejer var Mouritz Friedrichsen bosiddende i København. Peter Eliassen oplyser i sin Koldingbog, at det havde været under overvejelse at bygge rådhus på grunden, at Industriforeningen havde haft planer om lokaler og Teknisk Skole der, samt at der »taltes om« at nedrive bygningen og derved indvinde plads til Torvet og skabe udsigt fra byens centrum til Slotsbanken. At dømme efter de talrige planer har man i 1880'erne ikke ment at bygningerne var en pryd for byens torv. I december 1884 købte Sophus August Vett ejendommen. I baggrunden var Th. Wessel og broderen Emil Vett, der påtog sig

at være selvskyldnerkautionister for over halvparten af købesummen.

Bygningskommissionen var nedsat af byrådet, men i lovgivningen var fastsat regler for kommissionens sammensætning. Borgmester, politimester og brandinspektør var fødte medlemmer og desuden skulle kommissionen bestå af 4 af byrådet valgte medlemmer, hvoraf 2 skulle være medlemmer af byrådet og 2 valgt uden for byrådet. Et af medlemmerne uden for byrådet skulle være bygningskyndigt, hvis ikke et andet medlem var det. I 1885 var medlemmerne i Kolding borgmester P. C. Schjørring, sadelmager

og politichef Niels Hansen, som tillige var byrådsmedlem, brandinspektør N. Jørgensen, byrådsmedlemmerne H. H. Grau og A. L. Johansen samt valgt uden for byrådet murermester I. A. Hansen. Behovet for juridisk, brandteknisk og byggefaglig sagkundskab i kommissionen var delvis en følge af den uudviklede kommunale administration. Sagkundskaben i Kolding bestod af borgmester, politichef og brandinspektør samt af murermester I. A. Hansen. Storgrundejeren Grau har næppe heller været uden sagkundskab. Gennem mange år havde han optrådt i byherrens rolle. Det var bygningskommissi-

1. Udsigt fra Kæmpetårnet mod syd 1885. I forgrunden med vasketøj på snor ses den gård, som forsvandt med byggeriet »Hotel Kolding« året efter.

onens hovedopgave af føre tilsyn med at enhver nybygning og bygningsforandring skete i overensstemmelse med »Bygningslov for Købstæderne« fra 1858 og den lokalt udviklede praksis. Bygningsloven kunne dog fraviges efter byrådets tilladelse og efter dispensation fra Justitsministeriet.

Tilbage til Axeltorv! Bygningskommissionen kræver af Vett, at hans nye hus skal indrykkes i linie med naboejendommene samt at forholdet mellem bebygget og ubebygget grund skulle oplyses.

Til bygningskommissionens næste møde 6. oktober forelå udkast til den påtænkte bygning samt arealberegninger. Det samlede areal udgjorde 3550 kvadratalen. Vett agtede at bebygge 2300, heraf 1610 med 3 etager. Efter §21 i bygge-loven måtte det bebyggede areal ikke overstige det ubebyggede og det ubebyggede areal skulle forøges med $\frac{1}{6}$ af det bebyggede areal for hver etage udover 2. Fra denne regel søgte Vett dispensation, hvilket ikke var ualmindeligt. Samtidig erklærede Vett sig villig til, hvis kommissionen anbefalede dispensationen, at afstå arealet til gadelinien for et vederlag på 2500 kr. Kommissionen udsatte en beslutning i sagen til næste møde, hvor den fandt at den ansøgte dispensation var for omfattende. Det ønskede vederlag for indrykningen var henved 3 gange så stort som det bygningskommissionen ville gå med til. Eventuelt skulle det fastsættes af »uvillige Mænd«, hvis man ikke på anden måde kunne opnå enighed med Vett. Herefter overgik sagen til byrådet.

Byrådet diskuterede sagen den 15. oktober. I avisreferaterne kan man læse, hvilke standpunk-

ter der fremkom. Grau gjorde sig til talsmand for en hård linie. Hvis Vett fik lov til at bygge, som han lystede, ville de tæt bebyggede gårde ved siden af komme til at mangle lys. Hvis man gav den ønskede dispensation kunne man lige så godt give folk lov til at bygge som de selv ville. Om nødvendigt var han villig til at ekspropriere hele ejendommen. Sagfører J. L. Hansen støttede Grau og mente, at Vett havde grund nok til at han kunne bygge stort, godt og meget rentabelt uden nogen omfattende dispensation; på den anden side var han villig til at strække sig med dispensationen, hvis arealafståelsen ved indrykningen kunne ordnes rimeligt. Murermester H. Nielsen anbefalede Vetts dispensationsansøgning med den begrundelse, at lovens bestemmelser ikke kunne overholdes i en gammel by. Desuden havde Vett mulighed for at omgå bygge-loven ved at dele grunden i to halvdele. Vognfabrikant og senere vandværksbestyrer J. Jensen understregede hensynet til det gode i at forskønne byen med smukke bygninger. Byrådsbehandlingen endte med, at sagen tilbagesendtes bygningskommissionen.

Til bygningskommissionens møde 20. oktober forelå en ny plan fra Vett, som han yderligere modererede efter forhandling med kommissionen. Han forøgede det ubebyggede areal med 50 kvadratalen og erklærede sig desuden villig til at rykke ind efter den linie, som kommissionen havde fastsat og til den af kommissionen fastsatte pris, hvis kommissionen vedtog at anbefale dispensationen. Dette gjorde kommissionen. Der var nu kun uenighed om bygningens midterparti af 10 alens bredde, som Vett ønskede skulle gå 18 tommer frem, hvor kommissionen kun ønskede 12 tommers fremspring og

Hotel Kolding med Vett og Wessels Udsalg ca. 1910.

om gelænderne ved lyskasserne, hvor 3-6 tommer skilte parterne. Både på grund af dispensationen og den vedvarende uenighed måtte sagen atter i byrådet.

Byrådet behandlede sagen den 21. oktober. Rådet var villig til at gå ind på Vett's ønsker, men ønskede ikke at gå imod sin kommission, hvorfor sagen tilbagesendtes denne.

Påny behandlede bygningskommissionen sagen. Vett var nu villig til at indskrænke lyskas-

serne, men ønskede at fastholde fremspringet på 18 tommer. Bygningskommissionen skred nu til afstemning. Schjørring, Grau og Johansen var stemt for at erklære sig tilfredse med dette tilbud, medens de tre øvrige medlemmer - N. Hansen, N. Jørgensen og I. A. Hansen - ønskede at fastholde kommissionens beslutning om et fremspring på 12 tommer. Byggeriet måtte endnu engang i byrådet.

Omsider, den 5. november, besluttede byrå-

det at tillade de 18 tommers fremspring for midtærtårnets vedkommende. Dispensationen fra byggelovens §21 skulle efter reglerne vidersendes til Justitsministeriet og allerede 14 dage efter forelå dispensation for byggeriet. I. A. Hansen blev kommissionens tilsynsførende.

Byggeriets arkitekt blev Johan Chr. Fussing, men det var murermester og byrådsmedlem Hans Nielsen, der på bygherrens vegne i oktober 1886 anmodede bygningskommissionen om at komme tilstede på Torvet for at afsyne byggeriet og udstede bygningsattest. Bygningen kom til at rumme »Vett og Wessels Udsalg«, et hotel og en beboelseslejlighed. Hotellet udlejedes til J. F. Hornstrup fra Fredericia for en pris på 8000 kr. årligt og »Hotel Kolding« startede 20. oktober 1886. Det var tænkt som byens førende hotel, og det er næppe nogen tilfældighed, at man i 1890 finder Maren Berg, gift med den førende Venstre-politiker Chresten Berg, blandt hotellets gæster. I beboelseslejligheden finder vi ligeledes i 1890 en lægefamilie med 4 børn, husjomfru, barnepige samt stuepige. Det finere borgerskab var flyttet ind på Torvet.

Byggesagsforløbet giver et indtryk af, hvilke problemer bygningskommissionen arbejdede med. Forløbet tegner et portræt af Sophus Vett som en bygherre, der først gav efter, når han stod overfor en beslutsom bygningskommission og et byråd, der støttede sin kommission. Bygherrens ønske om at udnytte sin grund så intensivt som muligt er ikke ualmindeligt. For Sophus Vett kan man yderligere finde en menneskelig dimension. Allerede 14 dage efter giftermålet i 1883 med Petra Wissing havde han oprettet testamente. Den 28. december 1886 - 2 måneder efter byggeriets færdiggørelse - dør han. I

»Kolding Folkeblads« notits om dødsfaldet hedder det »efter længere Tids haabløs Sygdom«. For Sophus Vett var byggeriet antagelig et spørgsmål om at sikre sine efterladte.

Kilder

- Bygningslov for Kjøbstæderne i Kongeriget Danmark. 1858.
- Bøllund, Keld: Kolding bebyggelseshistorie. Kolding, 1986.
- Danmark ældste forretninger 1940. København, 1940.
- Dansk biografisk Leksikon. 3. udg. Bind 15. (Emil Vett, Theodor Wessel) København, 1984.
- Eliassen, Peter: Kolding fra middelalder til nutid. Kolding, 1910
- Gøtzsche, A.: Bygningsret. København, 1923.
- Kolding Avis 1885.
- Kolding Folkeblad 1885 og 1886.
- Koldingposten 1885.
- Ladegaard, Inge: Wissing i Kolding - Wessel i Australien. Koldingbogen 1985, side 58-60.
- Magasin du Nord 1868 - 14. april - 1918. København. 1918.
- Saa gik 75 aar. 1868 - Magasin du Nord - 1943. København, 1943.
- Vett, Carl Christian: Familien Vett og von Vett. Stamtavlen opstilling og bearbejdelse foretaget af John Arthur Lange. København, 1915.
- Vibæk, Marius: Den danske handels historie. København, 1932-1938.
- Folketælling. Kolding Købstad 1880 og 1890. Vonsild Sogn 1880.
- Kolding Kirkebog 1886.
- Kolding Kommunes Arkiv. Bygningskommissionens forhandlingsprotokol for årene 1883-1886 (Lokalhistorisk Arkiv i Kolding, 1981/25).
- Kolding Byfoged. Skøde og panteprotokol. Nr. 13, Nr. 14, Nr. 18 (Landsarkivet i Viborg, B74, SP 17/18/22)
- Politimesteren i Kolding. Ældre Handelsregistre og firmaanmeldelser, indtil 1889. Kolding By. (Landsarkivet i Viborg, B74, 7102)

Raderer Jens Dragsbo

Af Gunna Dragsbo.

Fars barndomshjem var Dragstrup friskole på Mors, hvor han blev født den 25. september 1886, som den yngste i en stor børneflokk. Mors var på den tid præget af den grundtvigske bevægelse, med Galtrup Højskole og de mange friskoler, et miljø der prægede far for hele livet.

Far blev uddannet som fotograf hos fotograf Stockholm i København, og nedsatte sig som fotograf i Esbjerg i 1914.

Han fik blandt andet til opgave at fotografere til nogle billedværker, bl.a. »Danske Billeder« med landskabsfotografier fra Sønderjylland, der blev udgivet i 1919, og som fik en meget fin presseomtale. Han deltog også i en fotoudstilling i »Den Frie Udstilling«s bygning i København, og ville her have fået medalje, hvis han ikke havde været professionel. Flere efterladte fotografier viser, at far også var en meget dygtig portrætfotograf. Landskabsbilleder udførte far i store forstørrelser i en bromolieteknik. Et enkelt af disse billeder er bevaret.

Nogle år efter flyttede mine forældre til Kolding, hvor de havde købt huset Jernbanegade 11. Her anskaffede han en presse, der kunne trykke en særlig form for lustryk, der nok nærmest kan sammenlignes med den moderne form for litografi. De første raderinger blev også trykt på denne presse.

Fra 1922 til 1924 boede mine forældre i Ågård, hvor de var stærkt knyttet til højskolen og den

frimenighed, der var samlet omkring pastor Valdemar Brücker. Det var en fast tradition, at vi juledag var til gudstjeneste i Ågård Kirke. Til det grundtvigske kulturliv hørte også Ågård Friskole, der blev ledet af Thorvald Støvring, der var fars fætter. Der er bevaret en del tegninger, som far har udført i denne periode, sikkert under vejledning af Elise Constantin Hansen, der også boede i Ågård.

I 1924 flyttede vi til Strandvejen 3 i Kolding. Muremester Bonnedsens tilbud på huset var incl. murer-, tømrer-, snedker- og blikkenslagerarbejdet på kr. 18.700,-. Det var mange penge den gang. Huset var nu ikke et typisk murmesterhus fra den tid, for stuen var meget stor.

Fars arbejdsværelse, der var lige så stort som stuen, havde vindue mod øst, og her stod hans arbejdsbord, hvor han sad og arbejdede med sine grafiske plader, både når han fremstillede dem og gjorde dem klar til trykning. På den modsatte væg var der et stort skab ind under trappen til 1. sal. Her havde far sit papir og sit lager af billeder. Ved denne væg stod fars store grafiske presse, som han havde anskaffet samtidig med flytningen. Ved sydvinduet stod fars skrivebord, hvor listerne over dagens arbejde blev ført eller de nødvendige regnskaber.

Mellem arbejdsværelset og køkkenet lå fars »skylle-rum«. Her blev de grafiske plader ætset og papiret til dagens oplag lagt i blød. Når far

Kysters gård. Radering af Jens Dragsbo.

fremkaldte sine fotografiske forstørrelser, var der et hemmelighedsfuldt rødt lys, og adgang forbudt.

Fars arbejdsdag sluttede, når dagslyset ikke længere var kraftigt nok, og så gik han i haven og arbejdede. Vores have var stor - en kvart tønde land - og den rummede alt hvad der kan være i en

dejlig have. Sommeren igennem kunne vi gå »æde-tur« og smage på de mange frugter.

Høns og duer havde vi også. Problemet med at få dem fodret, de år vi var på ferie på Fanø, løste postbudet for os. Han fodrede hønsene på sin daglige runde.

Når havearbejdet var slut, var det tid til at

studere »Dagens organ for løgn og opspind« - det var Kolding Folkeblad.

Opvokset i et friskolemiljø, var det naturligt for vore forældre, at min broder og jeg blev hjemmeundervist i de første 5-7 år. Far kunne selv tilrettelægge sit arbejde. Derfor kunne vi alle fire tage på cykeltur en dejlig sommerdag, selv om det var hverdag for alle andre. Vi cyklede til Snoghøj, senere til Lillebæltsbroen, til Købestævne i Fredericia, til møder på Skamlingsbanken, og til det årlige Grundlovsmøde.

Vi kørte også på cykel til Fanø i nogle år, hvor far havde lejet et sommerhus for en af sine raderinger. Vesterhav, klitter og ravture langs stranden blev indbegrebet af sommerferie. Et år havde far udført en radering af kroen i Sønderho, og gik til krofar for at sælge en radering. Han ville imidlertid ikke købe den, for den var jo kun lavet på papir. Jeg blev meget fortørnet, fordi jeg vidste, at far fik papir fra den fabrik, hvor Rembrandt havde fået sit papir, van Gelder Zonen i Holland.

Fars politiske engagement prægede vort barndomshjem. Opvokset i det man kalder små kår, var fars sans for retfærdighed og frihedstrang så grundfæstet, at det var en del af ham. Far har sikkert deltaget i Retsforbundets første delegeretmøde i Fyns Forsamlingshus den 6. juni 1920, hvor der deltog 60 delegerede fra hele landet. Professor Starcke havde budt velkommen, og mødet blev ledet af dr. phil. Axel Dam, Hellerup og forstander Kristensen-Tange, Rudkøbing. Mødet sluttede med enstemmig vedtagelse af en resolution. »Retsforbundet vil i sin praktiske virksomhed optræde selvstændigt og uafhængigt af de klassebestemte partier og ved valgene kun støtte sådanne kandidater, som erklærer, at de

fuldt ud står på Retsforbundets program«.

(Kilde: Fyns Venstreblad d. 8/6-1920)

I 1929 blev Hans Hansen valgt for Retsforbundet i Sønderjylland. Han boede på Sjælland, og besøgte mange gange far, når han skulle til møder i sin valgkreds.

Der blev også diskuteret, når Støvring kom på besøg. Det var festdage på Strandvejen 3. Maden var god, men ikke overdådig, og så blev der serveret hjemmelavet vin. Opskriften havde mor fået af pastor Brücker i Ågård. Men det var heller ikke maden, der var det vigtigste. Det var derimod snakken, samtalen og diskussionerne, og ikke mindst de stille stunder, hvor far og Støvring fik sig et parti skak.

Far kunne blive ivrig, holdt af at diskutere samfundets spørgsmål. Han prøvede en gang at starte en »Friheds-klub« i Kolding, men interessen var vist ikke stor nok.

Far havde sine meninger, og sine meningers mod, men han var altid saglig og nøgtern. Han brugte ikke de store ord.

Derfor kaldte far sig også raderer, ikke grafiker. Som raderer var far autodidakt.

Hans første billeder er udført som sortkunst - i mezzotinteteknikken. Senere udførte han en kombination af ætsning og mezzotinte. Sine første arbejder viste han i København i Trydes Kunsthandel på Østergade. Bladet »København« skrev den 29. september 1923 bl.a. følgende i deres anmeldelse: »Det er en glædelig overraskelse at stilles overfor en ny mand på grafikens område, raderer Jens Dragsbo og opdage, at i ham har dansk kunst en farveraderer, som står mål med adskillige af de franske berømtheder på dette område. Store farvelagte blade med motiver fra Frederiksborg Slot, Frel-

sers Kirke, Jens Bangs Stenhus, Ålborg og andre af de skønneste mindesmærker i vor ældre arkitektur er Dragsbos meget fordrende, men forbavsende vel beherskede speciale. Skønt man skulle tro, han var mangeårig elev af de franske mestre, har han siddet ovre i Jylland et sted og arbejdet sig selv op til det han kan.«

De første farveraderinger blev trykt i to omgange. Først grundfarven, og derefter de andre farver. Den største del af fars raderinger er imidlertid trykt i en trykomgang. Pladen fik først grundfarven, der blev tørret af, og derefter

blev de andre farver påført med små tamponer, og efter endnu en aftørring, var pladen klar til trykning. Teknisk er disse grafiske arbejder en blanding af ætset streg og akvatinte.

Far havde altid brugt kobberplader, men det var vanskeligt at få under krigen. Bagsiden af gamle plader blev brugt, og en del arbejder udført med zinkplader.

Far udførte også nogle lykønskningstelegrammer i ren streg. De blev trykt på Fuglsangs bogtrykkeri i Kolding.

Jens Dragsbo i sit arbejdsværelse.

Træsnit og oliemaleri blev også forsøgt, men det var raderinger han ønskede at lave.

Far rejste selv rundt og solgte sine billeder. Nogle gange om året tog han et togkort for en måned eller fjorten dage, og drog af sted med sin store mappe med de nyeste billeder. Efter endt rejse blev der pakket billeder i ruller efter de optagne ordrer. De første år skete salget gennem boghandlerne. Barkholts boghandel har altid haft fars billeder. Senere gik salget over til glarmestrene.

Det kan være vanskeligt for et barn, at vurdere sin far som kunstner. Nu jeg er voksen, og selv arbejder med kunst, kan jeg bedre objektivt vurdere fars arbejde livet igennem. Når jeg i dag betragter fars arbejde lige fra han begyndte som fotograf, og hans grafiske arbejder gennem godt tredive år, kan jeg ikke undgå at hæfte mig ved fars sans for motivet, det utraditionelle motiv. I dag vil det beskrives som billedets komposition. Et andet karakteristisk træk er den danske himmel med de drivende skyer, naturligvis mest i landskabsbillederne. Lidt betaget blev jeg, da der i 30'erne kom en amerikaner for at besøge far og se hans atelier. Han havde også hæftet sig ved himmelen i fars billeder.

Der kan vist ikke være tvivl om, at far ville være blevet en af Danmarks kendte fotografer, hvis han var fortsat med dette arbejde. Men han må have haft en ubændig lyst til og et behov for mere end fotografiet, da han i begyndelsen af 20'erne valgte en usikker tilværelse som grafiker.

Alle kunstnere har lidt under det økonomiske pres, at skulle klare dagen og vejen, og de har

klaret det på forskellig vis. Far valgte at blive brugskunstner. Han lavede raderinger med motiver fra de danske byer, motiver folk kendte og holdt af. Den største del af fars bevarede arbejder er brugskunst. Man kunne lide hans billeder, man købte dem, og brugte dem f.eks. til gaver, når en brud rejste fra sin fødeby.

Det siges i familien, at da far i 30'erne indsendte til Charlottenborgs Forårsudstilling, blev han refuseret med den begrundelse, at han »solgte jo godt nok«. De billeder han indsendte til udstillingen har været af en højere kunstnerisk standard, det var ikke fars almindelige »brugskunst«.

I sine sidste år arbejdede far en del med rene akvatinter, og han nummererede igen sine billeder på normal måde for grafik, som han havde gjort de første mange år. Interessen for nummerering var aftaget på et tidspunkt, og den satte også en grænse for oplagenes størrelse. Når han genoptog nummereringen, kan det også skyldes, at han satte disse akvatinter højere rent kunstnerisk. Disse sidste akvatiner var udelukkende landskabsbilleder, og i flere af dem var farveholdningen blevet meget lysere.

Far var kun 68 år gammel, da han døde pludseligt i 1954. Havde han fået nogle flere år at arbejde i, uden det økonomiske pres, kunne han sikkert have skabt nogle raderinger, der kunne have givet ham den anerkendelse, han aldrig fik. Far havde det indre behov, det hjerte og sind, der er nødvendigt for at blive en ægte kunstner.

Lærer Hansens optegnelser fra Seest sogn

Af Inge Ladegaard

Syv kasser med arkivalier vedrørende Seest sogn er efterladenskaber fra en meget lokalhistorisk interesseret gammel seestning, der livet igennem med stor glæde samlede, hvad han kunne opspore af trykt og utrykt materiale om sit fødesogn. Det drejer sig om papirer fra Niels Robert Hansen, født på Rydkobbelgård i Seest i 1898 og død i Kolding i 1981.

Niels R. Hansen var i mange år enclærer i Store Dalby ved Hedensted, men tilbragte sine sidste år i Kolding. Han var en flittig gæst på arkiverne, og hans samling vidner da også om mange års beskæftigelse med sognet Seest, dets skole, kirke, præster, topografi og historie. Samlingens indhold skal her kort gengives, idet det samtidig er en prøve på, hvad man kan forvente at finde, måske om sit eget sogn.

Det man kan kalde det færdige materiale er samlet i otte tykke hæfter, og angiver med hver sin titel samlingens bredde.

Koldinghus Rytterdistrikt skildrer forhold på Frederik 2.s tid i det store kongelige jagtdistrikt omkring Koldinghus kaldet Koldings Vildtbane, der senere blev Koldinghus Rytterdistrikt. Her finder man afskrift af en del skøder, der er udfærdiget til rytterbønder fra tiden omkring 1767, da krongodset solgtes fra Koldinghus.

Skellet mellem Kolding og Seest handler om tvistigheder om jord og skel, og indeholder kopier med vedføjede oversættelser af dokumenter fra

Kolding Rådstuearkiv før 1868, der nu findes på Landsarkivet i Viborg.

Skovene. Dyrelivet. Å. helligkilder og møller. Efter den sidste svenskekrig 1657-60 var der for alvor bud efter skovens træ. Lensmanden på Koldinghus skulle have sin part, ligeledes de højere embedsmænd og slotsfunktionærerne. Træ blev brugt til risgærder rundt om enemærkerne og skovstykkerne og langs markvejene, og desforu-

N. R. Hansen fotograferet ved Løverodde ca. 1975.

den blev der stjålet ganske hæmningsløst - af lutternød, hvad tingbøgerne da også vidner om.

Om den specielle Kristtornelund på Seestkovgårds mark siger overleveringen, at den i sin tid er plantet på en massegrav over kreaturer, der døde af kvægpesten for ca 200 år siden. Der er dog også fremsat andre teorier herom.

Om kilden i Helligvadgårds eng, som også kaldtes »Trefoldighedskilden«, er forskellige beretninger. Den besøgte af mange Sct. Hansafte mod forskellige sygdomme og var i årene 1740-1850 højt anset af borgerfolk fra Kolding, der drak dens vand og tog en fyldt flaske med hjem. Engang, da toldpersonalet undrede sig over alt det helligvand, der førtes ind i Kolding en Sct. Hansnat, undersøgte de flaskerne - der viste sig at indeholde brændevin.

Uddrag af Andst Herreds Tingbog 1692-1717 består af afskrifter herfra vedrørende Seest og Vranderup. Her er tale om skovtyverier, hestsmugleri og andre strafbare handlinger.

Præsterne i Seest. Efter omtale af de første præster ved kirken begyndende med Reimarus omkring 1070 og over Hr. Philippus omkring 1445 sluttet rækken med sognepræst Niels Storebjerg, der kom til Seest i 1959. En fyldig omtale af mere kendte præster i sognet, som V. L. Helweg Larsen fra 1885-1896 og J. P. Bartholdy fra 1896-1915 er der i hæftet. Om disse findes en hel del litteratur med udførlige skildringer af det kirkelige liv i sognet og det daglige liv i præstegården.

Kirken. Her følger beskrivelse af kirken og gen-

givelse af P. H. Gemzøes maleri fra 1837. Maleren var bror til den daværende præst i Seest. Dokumenter i facsimile af kirkeindberetninger fylder en del af dette hæfte, der også rummer avisreferater af diskussion om kirkens restaurering og genindvielsen i 1964. En del interiørbilleder (farvefotos) er indklæbet. Som en morsom ting nævnes, at Seest kirke findes omtalt som sømærke for sejlads. Fra et punkt ud fra Julemærkesanatoriet skal Seest kirke ses lige over spiret på Sct. Michaels Kirke.

Skole og lærere. Efter en historisk gennemgang af de forskellige skolebygninger, bl.a. Frederik 4.s Rytterskole, følger afsnittet om lærerne. Som navnet på den første degn, der også må have været lærer, da han boede i skolen, nævnes i 1690 Anders Hansen. I 1722, ved bygning af Rytterskolen, nævnes det, at Hans Christian Thrane kaldes til degn her. Han holdt ud til sin død i 1772 og var da 80 år gammel. Thrane havde i 1754 visitatsbesøg af biskop Brorson fra Ribe.

Gårdene i Seest. Dette ufuldendte manuskript er viderebearbejdet af Ingrid Bruun (død 1985) på grundlag af lærer Hansens forarbejder. Det er ordnet efter ejendommenes matrikelnummer og grunder sine oplysninger om gårdenes indehavere (til ca. 1870) på kirkebøger, folketællinger m.m.

Lærer Hansens optegnelser om Seest sogn er i 1982 af hans familie afleveret til Lokalhistorisk Arkiv på hovedbiblioteket i Kolding, hvor alle interesserede kan få adgang til materialet.

En tragisk historie fra Seest

Af Anton Petersen

Under oprydning i mit barndomshjem i Ågård efter min mors død i 1973 fandt jeg en kasse, hvis eksistens jeg vel nok havde kendt - jeg tror, den blev omtalt som [æ glaskasten] - fordi der var en

glasfyldning i låget. Ved nærmere eftersyn viste den sig at indeholde en del gamle, personlige papirer, blandt andet stammende fra min bedstefar, pumpemager og brøndgraver Hans Peter

Seest kirke. Oliemaleri af P. H. Gemzøe 1837. (Foto: Nationalmuseet).

Hans Peter Petersen som soldat.

Petersens ungdom. Jeg fandt her et brev til min bedstefar, mens han var soldat i Fredericia, skrevet af hans kusine, der underskriver sig M. Ch. Gydesen. Brevet var skrevet på et ark brev-papir, der var lagt sammen, så det dannede en konvolut, og lukket med laksegl.

Kusinen fortæller lidt om sit arbejde som tjenestepige på en gård i Seest og slutter med en sørgelig beretning om en af sine tjenestepige-kolleger, der havde fået en opgave, som hun ikke kunne se sig ud af. Kusinen fortæller:

»Ellers veed jeg ikke noget at skrive til dig end at sidst i Mai Maaned brændte der en Gaard her i Seest Skouv. Det blev sat paa af Pigen, fordi hun ikke vidste hvorledes hun skulde faae det gamle Tag ryddet bort, og da hun havde faaet det til at brænde rigtig godt, pakkede hun sine Klæder sammen og gik saa ud i Marken, og blev der staaende til Folkene kom. Konen vaagnede og saa ind i Stuen, og der var fuld Fyr i det hele. Hun kaldte paa sin Mand og paa deres fire Børn, og alle løb di ud af Huset, fra deres Klæder og al Ting, hvad di havde. Kreaturer, Hestene, kort sagt alt mulig brændte. Pigen blev arresteret for en fjorten Dage siden efter at hun havde Bekjendt.«

Kolding Avis fortæller om samme begivenhed den 30. maj 1870:

»Atter have vi desværre en ildsvåde at berette, idet den Anders Fløistrup tilhørende i Seest Skov beliggende gård natten til i søndags er blevet et rov for luerne. Ilden greb med en sådan hurtighed om sig og på en sådan måde, at ejeren med familie i det blotte linned måtte søge frelse gennem et vindue. Desværre indebrændte hele besætningen.

Ejeren lider et føleligt tab, da han havde meget lavt assureret«.

Havde familien på gården vist pigen mere forståelse, var det nok aldrig gået så galt.

Fødselshjælp og jordemødre i Kolding omkring 1800

Af Torsten Sørensen

Helt fra gamle dage har der været jordemødre i Kolding, men det var selvlærte kvinder, hvoraf mange uden tvivl ydede en værdifuld hjælp; andre var ikke lige heldige, og i 1661 blev jordemoderen Trine Madsdatter henrettet, fordi hun bevidst havde fremskyndet en fødsel, for at barnet ikke skulle overleve.

I slutningen af 1600-tallet blev man klar over, at jordemødrenes viden om graviditet og fødsel var utrolig mangelfuld. Lægen Thomas Bartholin, som ikke selv kunne drømme om at bistå ved en fødsel, foreslog, at jordemødrene skulle undervises af lægerne, men dette forslag strandede, fordi lægerne vidste mindre om fødselshjælp end jordemødrene. Det var nemlig uværdigt for de fleste læger overhovedet at give sig af med den såkaldte jordemoderkunst.

I 1759 oprettedes Den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse i København; dermed var begyndelsen gjort til en formaliseret undervisning af både jordemødre og læger. Men selv om forholdene omkring uddannelsen i fødselsvidenskab på Fødselsstiftelsen nok nåede en højde, som selv udlændet beundrede, kneb det gevaldigt i provinsen. Det fremgår af en opgørelse, som fysikus i Viborg, Johann Philip Rogert, i 1783 sendte til kongen, at ud af godt 16.400 fødsler i perioden 1772-1781 døde næsten 400 kvinder i tilslutning

til fødslen, og at næsten 17% af børnene enten var dødfødte eller døde, inden de var 6 uger gamle.

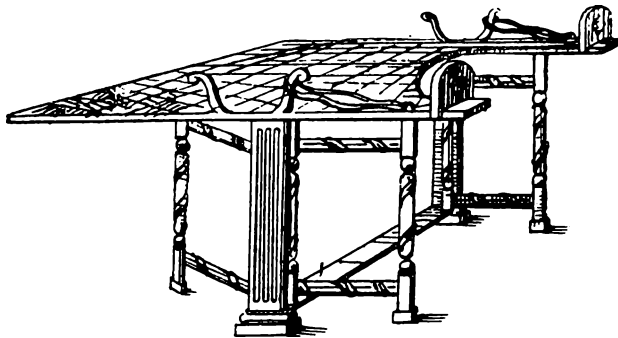
Der var således god grund til at forbedre fødselshjælpen uden for København, og for at udnytte lærepladserne på Fødselsstiftelsen så retfærdigt som muligt, besluttede man i 1787, at der fra hvert af de danske stifter måtte oplæres to jordemødre hvert andet år.

I forhold til mange andre byer gik der i følge jordemoderkommissionens protokol relativt mange år, inden en jordemoder fra Kolding blev uddannet på jordemoderskolen. Men den 6. december 1796 kunne borgmester Hans Diechmann skrive til en kreds af byens borgere, at »Magistraten for at forbedre Fødsels-Hjælpen herpaa Stedet har foranstaltet, at en Borger Kone paa Kongelig Bekostning nu oplæres ved Fødselsstiftelsen i Kiøbenhavn for at blive Jordemoder her i Byen«. Tanken om, at ukyndighed i jordemodervidenskabén og »Hjelpe-Redskabernes Mangel« muligvis var årsag til, at »Mangen Mand sukker over Tabet af en Kier Egtefælle, og at smaa uopdragne Børn maaske savne en for tidlig bortdød øm Moders Pleie« havde i øvrigt gjort et så dybt indtryk på ham, at han ikke kunne tilbageholde et ønske »om at faae en Jordemoder-Stoel til almindelig Brug

anskaffet«. Han havde derfor selv bekostet en sådan stol af nyeste indretning for en pris af 36 rigsdaler 1 mark og 2 skilling, som han håbede at få refunderet gennem bidrag fra de bedre stillede familier, som da heller ikke svigtede ham.

Hvordan den nævnte jordemoderstol har set ud, ved man ikke, men Diechmann skrev, at den var indrettet som angivet af professor ved Fødselsstiftelsen, etatsråd Matthias Saxtorph, og i så fald har den nok set ud som angivet på billedet nedenfor. Der har således ikke været tale om en stol, men snarere om et leje, som jordemoderen medbragte, når hun blev kaldt til en fødsel. At der har været tale om et fødeleje og ikke en stol, passer også med det overslag over udgifterne til fremstillingen, som snedker S. Becher og smed Laes Knusen udfærdigede den 26. november 1796. Det dyreste ved fødelejet var nogle lærredsbetrukne krølhårsmadrasser, som sadelmager L. F. Koll kunne fremstille for en pris af 17 rigsdaler og 3 mark.

Borgmester Diechmann var så begejstret for fødelejet, at han den 19. december 1796 skrev til amtmand Carl Friederich von Hellfried, at »Da ieg har anseet det nødvendigt til Fødselshielpens Forbedring, at en Accoucheur-Stol [fødeleje] til

Bilag

En an. Jordemoderen ind. og vilens lidt for at bane
 med en anden følge og innde selkøbte de lever med den
 færdig og de ad hæs den som allei for et selkøbte
 følgende etaterialier og andridulen —

1. En bue og arveier en a. 1797 a. — 32 5/2
 Wallen qvorta 1/2 og for 4/5 søm a. — — — 5 2/3
 2 1/2 Løsten 1/2 søm a. 26/100 — — 3 2/3 4/3

2. — Den med Loflag mængd. —

2 1/2 m. fænge die fløjen a 2/2 m. — — — — 4 2/2
 Die jæm 4 2/2 søm med skruer a 6/100 — — — 1 2/2 8/3
 Die Seulten en bue søm a 2/2 søm — — — — — —
 med 2 søm a 2/2 søm — — — — — 5 2/2
 1 1/2 Løsten a 2/2 søm — — — — — 2 2/2 1/2
 2 1/2 søm og 2 1/2 søm kisteaner, 1/2 2/2 — — — — —
 4 2/2 søm med 2 søm a 2/2 søm — — — 1 2/2
 2 1/2 søm med 2 søm og 2 1/2 søm — — — — — 3 2/2
 søm a 2/2 søm — — — — — — 1 2/2 3/2
 1/2 søm med 2 søm a 2/2 søm — — — — — 1 2/2 4/2 10/3

Kolding d. 26de November 1796.

M. Diechmann   Laes Knusen
 borgmester   smed

a. 2007

almindelig Brug her i Byen blev anskaffet, saa har ieg ladet samme bekoste for 36 Rigsdaler 1 Mark og 2 Skilling, hvilken Summa mig tildeels er godgjort ved S sammenskud af nogle af Byens Indvaanere, som af vedlagte Subskription højgunstigt vil erfares, og skulle Deres Højvelbaarenhed ønske, at flere af Stiftets Kiøbstæder blev forsynet med en saadan Stol, kan der forferdiges her i byen af samme Indretning som ovenmeldte for 28 Rigsdaler 1 Mark og 10 Skilling«.

Det er uvist, om en produktion af den nævnte »Stoel« kom i gang, men på borgmester Diechmanns initiativ havde Kolding nu fået et fødeleje, som nok var primitivt, men som dog betød,

at det for jordemødrene var langt lettere at hjælpe de fødende, end når fødslerne foregik i mørke alkover eller på fire sammenbundne stole.

Sandsynligvis var det også den virksomme borgmester Diechmann, der tog initiativ til, at borgerkonen Maren Frederichsdatter fra Kolding kunne rejse til København for at blive uddannet til jordemoder på Den kgl. Fødselsstiftelse. Inspirationen til dette initiativ kom formentlig fra den første distriktskirurg i Kolding, Johannes Kræmer, som inden sin ansættelse her i 1788 havde været kirurg i Viborg, hvor lægen Philip Rogert, som allerede nævnt, var dybt interesseret i at forbedre fødselshjælpen i provinsen og derfor havde foreslået kongen, at der skulle oprettes en fødselsstiftelse og jordemoder-skole i Viborg; det blev nu ikke til noget, men at problemerne med fødselshjælpen blev drøftet mellem dr. Robert og kirurg Kræmer, er der næppe tvivl om. I hvert fald har Kræmer givet bevis på sin interesse for jordemødrenes uddannelse. Han underviste således i 1797 en kone fra Seest i jordemodervidenskaben på en sådan måde, at hun kunne blive eksamineret af stiftfysikus Andreas Friedsch i Ribe, der udfærdigede følgende attest: »Paa forlangende har jeg underskrevne i Dag nøyagtig examineret Dorthe, Niels Jensens Kone af Seest, der af Districts Chirurgus Hr. Kræmer i Colding er underviist i Jordemoder-Videnskaben, og fundet hende saa grundig underrettet i bemeldte Videnskab saavel i den theoretiske som practiske Deel, at jeg med Fornøyelse og fuld Overbeviisning kan anbefale hende som særdeles skikket til at forestaae og udøve [et] Jordemoder-Embede, naar hun dertil maatte blive beskikket«. Kræmer anbefalede hende samme år i et brev til amtmand von

Hellfried og bad om, »at denne Kone maatte være i Erindring ved en eller anden Vacance paa Landet«. Dorthe Jensen blev vist siden ansat som jordemoder i Seest.

Distriktskirurg Kræmer boede med sin familie i Vestergade nr. 25. Ved siden af ham i nr. 23 boede politibetjent og senere rådstuetjener Hans Pedersen Almind, som i 1792 var blevet gift med den 25-årige Maren Frederichsdatter fra Tinneth. Det er højest tænkeligt, at det var dette naboskab, der gjorde, at distriktskirurgen begyndte at undervise Maren Frederichsdatter i fødselsvidenskaben, hvorefter hun egentlig blot kunne have ladet sig eksaminere af stiftfysikus Friedsch i Ribe for at få attest på, at hun var jordemoder. Maren Frederichsdatter ønskede imidlertid, formentlig efter påvirkning fra Kræmer, at blive undervist og eksamineret på Fødselsstiftelsen i København. Da hendes mand som politibetjent jævnlig må have haft sin gang på rådhuset, har han haft mulighed for at lægge et godt ord ind for sin kone, og sammen med distriktskirurgens anbefaling har dette bevirket, at Maren Frederichsdatter i efteråret 1796 kunne begynde sin jordemoderuddannelse. Hvordan hun tilbragte tiden i København, og hvor hun boede, er uvist, men den 11. maj 1797 blev hun eksamineret af Den kgl. Jordemoderkommission, som attesterede, at Maren Frederichsdatter var bleven »overhørt i Giordemodervidenskaben og alt, som angaaer en Giordemoders Forretninger hos Frugtsommelige, Barselskvinder og nyfødte Børn, og befundet saa kyndig og dygtig, at Commissionen herved erklærer hende beqvem til en Giordemoders Forretning og Embede«. Få uger senere, den 1. juni 1797, blev Maren Frederichsdatter ved et møde i Kol-

Vestergade 23-25 i 1905.

ding rådstueret beskikket som jordemoder for Kolding købstad, som dermed for første gang havde fået en jordemoder, der var uddannet og havde bestået eksamen fra jordmoderskolen i København.

Fra gammel tid var kvinderne vant til, at fødslerne var noget, som de selv klarede med erfarne

koners hjælp. Og da der i slutningen af 1700-tallet så småt begyndte at dukke jordemødre op, som var udlært på Fødselsstiftelsen, blev disse nye jordemødre mødt med den dybeste mistro. Der skulle kun et lille uheld til for at spolere en i øvrigt dygtig jordmoders rygte, så ingen længe ville bruge hende. Men ud over talrige pligter

havde en uddannet jordemoder dog også nogle rettigheder, og hun havde krav på at blive tilkaldt til fødsler i det distrikt, hvor hun var beskikket. For at sikre sig, at dette skete, udkom en Kancelliplakat den 29. april 1791, hvor der i § 1 var fastsat honorarer for jordemødrene, nemlig tre mark fra gårdmænd, to mark fra husmænd og en mark fra lejere. I købstæderne skulle borgerne betale tilsvarende alt efter deres erhverv og sociale status. Mere interessant er imidlertid § 2, hvor der står, at selv om den eksaminerede jordemoder ikke blev brugt ved en fødsel, skulle hun alligevel have fuld betaling, med mindre hun var ude i anden forretning eller havde andet lovligt forfald, som umuliggjorde hendes tilstand ved den pågældende fødsel.

Der nævnte § 2 skulle i mange år give anledning til meget besvær og irritation ikke blot for dem, der skulle efterleve forordningen, men også for dem, der skulle håndhæve den. Herredsfoged Hans Junghans i Kolding fandt paragraffen meget uretfærdig; den 8. juni 1797 skrev han til amtmand von Hellfried, at der var adskillige steder, »især her i Jylland, hvor Beboerne deels formedelst Districternes Vidtløftighed af 2 a 3 Mile, deels af Mangel paa heste til Befordring i de Egne, hvor [man] maaske bruger Stude og Køer baade til Kiørsel og Pløining, endelig formedelst Beboernes muelige Fattigdom, enten slet icke eller dog kuns med den yderste Besværlighed [ville] være i stand til at faa den examine-rede Jordemoder hentet til sig. - For saadanne ville det være meget haardt, om de skulle kunne tvinges til at betale en Jordemoder, af hvilken de ingen Tieneste havde haft, ei heller kunne af ovenmeldte eller andre Aarsager faae«. Men Hans Junghans og andre med ham kunne dog

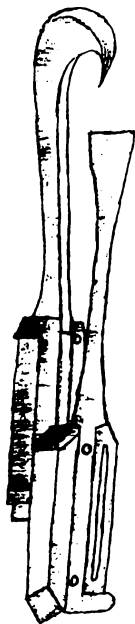
godt indse, at § 2 var et middel til at få højnet fødselshjælpens standard og en måde, hvorpå man kunne sikre de uddannede jordemødre et vist udkomme. Der er da også mange eksempler på, at de honorarer, som de havde krav på i henhold til § 2, blev inddrevet ved udpantning.

I det hele taget var jordemødrenes aflønning ikke særlig god. De fik et vist honorar for hver fødsel, og en fødsel kunne trække ud i flere dage. Endvidere fik den beskikkede jordemoder en fast løn af distriktet samt ildebrændsel og tilskud til huslejen. Men hvis der ikke var ret mange fødsler i et distrikt, kunne det være svært at leve af en jordemoderløn. I Kolding var det således et problem, at byen var for stor til en jordemoder, men for lille til to. Dette erkendte man allerede i 1797, for da skrev borgmester Hans Diechmann og rådmænd Ejler Abell til amtmanden, at det var nødvendigt, at der i Kolding var to jordemødre, men da »disse ikke kan finde nødtørftig Underholdning, saa er vi Deres Højvelbaarehed underdanigst anmodende, at nogle af de omliggende Sogner, nemlig Harth, Bramdrup og Seest, maatte henlægges under eet Jordemoder District med Kolding«.

Amtmanden sendte anmodningen til udtalelse hos herredsfoged Hans Junghans, som svarede, at efter hans mening var Seest sogn det eneste, som kunne sammenlægges med Kolding, men i Seest boede allerede en eksamineret jordemoder, og desuden ville det »have sine Besværligheder« med et sådant jordemoderfællesskab; Kolding burde derfor forblive et distrikt for sig selv.

I 1805 prøvede man igen, da en jordemoder ved navn Johanne Pedersdatter ansøgte om at blive ansat i Kolding. I sin ansøgning til amt-

Tang og saks til fjernelse af dødt foster. Fra lærebog i fødselshjælp 1830.

manden skrev hun bl.a.: »Deres Højvelbaarenhed har forrige Aar havt den Naade for mig at tillægge mig, som er examineret Giordemoder, et District af Højen, Ierlef, Ødsted og en Deel af Schibet Sogn, men da min Fortieneste i dette liden District, hvor Beboerne til deels ere fattige, er saa ringe, at jeg ei der kan erhverve mig det nødvendige til min og Familiens Underholdning, saa giver ieg mig den underdanige Frihed at bønfalde Deres Højvelbaarenhed, om De naadgunstigst ville beskikke mig til Giordemoder i Kolding, hvor der for nærværende Tid er en examineret Giordemoder, men [som] - saafremt dertil blev henlagt et District af Almind, Bramdrup, Harte og Seest Sogne - godt kunne ernære tvende Giordemødre«.

Pastor Vissing i Højen anbefalede hende varmt og skrev, at »saavel hendes Conduite i Giordemoder-Konstens Udøvelse som sædelige Forhold og det Talent at kunne omgaaes cultivate-rede Mennesker, forventer jeg, vil anbefale hende til større Lykke end den, hun hidtil har kunnet nyde blandt Bondestanden«. Også borgmester Diechmann og rådmænd Abell anbefalede hende og ansøgte endnu en gang om, at Almind, Bramdrup, Harte og Seest sogne sammen med Kolding købstad blev et jordemoder-distrikt.

Det lykkedes Johanne Pedersdatter at blive ansat, og jordemoderdistriktet omkring Kolding kom siden til at bestå af Kolding købstad, Harte og Bramdrup sogne samt Nr. Bjert og Strandhuse byer.

Allerede året efter sin ansættelse klagede Johanne Pedersdatter over, at adskillige beboere i Bramdrup, Harte og Almind mark ikke havde benyttet hende som jordemoder. Hun mente derfor, at hun havde krav på honorar i henhold til forordningens § 2. Sagen blev undersøgt, og det viste sig, at langt de fleste af dem, hun anklagede, havde brugt Maren Frederichsdatter som jordemoder, og dermed var Johanne Pedersdatter ikke berettiget til honorar.

Blandt dem, som Johanne Pedersdatter havde anklaget, var selveste provst N. G. Blicher i Påby, som tog skarpt til genmæle: »Allerede nogle Aar før Johanne Pedersen blev ansat til Gjardemoder for Kolding og flere Sogners Beboere, var Harthe Sogn opfordret til at forene sig med Kolding om at holde Gjardemoder sammen, hvortil dette Sogn bestemte sig. Saalænge jeg har opholdt mig i Påby, er min Kone stedse bleven betient af den ældre examinerede Gjor-

demoder i Kolding, hvis Duelighed og gode Forhold i Almindelighed er bekjendt Af ovenanførte Aarsag har jeg i henseende til Gjordemoder anseet mig lige med Koldings Beboere og altsaa troet at burde nyde samme Ret som de, nemlig kun at betale den af Koldings Gjordemødre, som min Kone har Tillid til og lader sig betiene af«.

Således løb Johanne Pedersdatters klage ud i sandet, og senere må hun have forladt byen, for i 1811 skrev sognepræsten P. Raaschou: »Den ansatte Giordemoder i Colding hedder Maren Frederichsdatter. Hun er oplært i Lære Anstalten i Kjøbenhavn. Hendes Forhold har været og er ulastelige. Andre Giordemødre gives der ikke for Tiden her i Colding«.

Nogle år senere ansøgte jordemoder Anne Hedvig Schmidt om at blive beskikket i Kolding. Magistraten svarede, at man ikke havde noget imod, at hun praktiserede som jordemoder, men at byens mangel på penge gjorde, at man ikke så sig i stand til at yde hende fast løn, og at der i øvrigt aldrig var fremkommet klager over den i forvejen ansatte jordemoder. Maren Frederichsdatter synes således at have bestridt sit embede til alles tilfredshed. Hvornår hun sidste gang bistod ved en fødsel, vides ikke, men det må have været i slutningen af 1830'erne, for i fol-

Fødetsang konstrueret af den franske fødselshjælper Andre Levret i 1747. Tangens krumninger gjorde det let at få fat om barnets hoved. De moderne fødestænger ligner i høj grad Levret's tang, der blev anvendt i mere end et århundrede.

ketællingslisten for 1834 anføres hun som 69 år og jordemoder; ved folketællingen i 1840 står der i listen, at hun er 75 år og på aftægt.

Maren Frederichsdatter Almind, Koldings første uddannede jordemoder, døde af »alderdomssvaghed« den 6. september 1846.

Litteratur

- Eliassen, P. Det gamle og nyere Kolding. Kolding 1910 (1975).
Ingerslev, E. Lidt om vort transportable Fødselslejes tidligere Historie. Ugeskrift for læger 1915; 77:1310-9.
Ingerslev, V. Danmarks Læger og Lægevæsen fra de ældste Tider indtil Aar 1800. Bd. I & II. Kjøbenhavn 1873.
Møller, J. S. Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering. København 1940.
Norrie, G. Det danske jordemodervæsens Historie. I: Danmarks Jordemødre. Charlottenlund 1935.

Utrykte kilder

- Rigsarkivet. Folketællingslister for Kolding Købstad 1801, 1834 og 1840. (Kopi i Lokalhistorisk Arkiv).
Rigsarkivet. Fødselsstiftelsen. Jordemoderkommissionsprotokollen.
Landsarkivet for Nørrejylland. Kolding rådstuearkiv, Kopibog 1792-1798.
Landsarkivet for Nørrejylland. Kirkebøger for Kolding kirke (Kopi i Lokalhistorisk Arkiv).
Landsarkivet for Nørrejylland. Vejle amts arkiv. Indkomne breve pk. 197-199 og 455-459.

Om studehandel i Jylland og på Koldingegnen.

Af H. O. Tingleff

Fra man begyndte at dyrke jorden, har stude været anvendt som trækdyr. Siden middelalderen er studene desuden blevet eksporteret til Tyskland og Holland, der satte stor pris på studekødet.

Studeopdræt foregik næsten udelukkende i Jylland, navnlig Vestjylland og ved Limfjorden. I Øst- og Sønderjylland på marginaljorde. Studene blev drevet sydpå over Ribe og Kolding. Man må erindre, at grænsen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne var Kongeåen i vest og Kolding Å i øst. Her skulle der erlægges told. Af toldregnskaberne ses handelens omfang. Midt i 1600-tallet udførtes ca. 50.000 stude årligt. Antallet varierede dog meget, i enkelte år var udførslen over 100.000 stk. Udførselstolden var op til $\frac{1}{5}$ af studens værdi, så det er ikke uden grund, at studedefningen blev kaldt »Danmarks guldgrube«.

Danske handelsmænd opkøbte studene og førte dem til Kolding og Ribe, og her mødtes de med hollandske og tyske opkøbere forår og efterår.

For at den danske stat skulle få en endnu større indtægt af studehandelen, hævedes udførselstolden i 1718 til $\frac{1}{4}$ af studenes værdi, hvilket resulterede i, at hollænderne på deres side gennemførte en høj indførselstold i 1724. Herefter

var det tyske marked i en periode det vigtigste. Udførselstolden ophævedes først 1827.

I midten af 1700-tallet nåede kvægpesten til landet. Optegnelserne viser, at i 1747 bortrev den næsten 100.000 stk. Da kvægpesten kom igen i 1757, forbød regeringen udførsel af stude, da man frygtede, at den smule kvæg, der var tilbage, skulle blive solgt ud af landet.

Indtil 1788 var handelen forbeholdt dels fremmede købmænd og dels herremændene. Men i dette år blev handelen frigivet, og da studedefningen var i tilbagegang, begyndte danskerne selv at drive dem sydpå. Derved sparede medlemhandleravancen.

Hovedmarkedet var stadig Itzehoe i april og Husum i begyndelsen af maj. Efterårsmarkederne, hvor tilførslerne var betydelig mindre, blev afholdt i oktober.

Fra Nordjylland var afstanden op til 40 mil. Der blev tilbagelagt ca. 20 km om dagen. Det kunne tage op til tre uger at tilbagelægge denne strækning, og ca. 8 dage fra Koldingegnen. Om efteråret, efter at studene havde fået motion hele sommeren, var de i stand til at gå betydelig længere, op til det dobbelte antal kilometer pr. dag. Det kunne ikke undgås, at de tabte sig, men når de kom på det friske græs, tog de hurtigt på igen,

og opkøberne kunne i øvrigt hurtigt vurdere, om de var af den rigtige »slav«.

Det krævedes af studehandlerne, at de skulle være hæderlige og i besiddelse af nogen formue, men tillid var af afgørende betydning, fordi studehandleren ofte havde en del af driften i kommission og derfor ofte først afregnede ved hjemkomsten. Betalingen skete i møntet sølv - betaling i papir havde man helt op til midten af 1800-tallet afgjort mistro til.

Toldregnskaber fra 1800-tallet viser, at der i adskillige årtier indkom ca. 20.000 rigsdaler årligt ved Kolding og Ribe toldsteder. Til sammenligning var toldindtægten i København ca. 11.000 rigsdaler og i Helsingør ca. 3.000. Så tolden i Kolding og Ribe udgjorde virkelig en betydelig del af den samlede toldindtægt. Øresundstolden, som blev ophævet i 1857, var dog et kapitel for sig.

Uanset toldregnskaberne må vi tage tallene og statistikkerne med et vist forbehold. Da tolden var høj i forhold til studenes pris, er det ikke overraskende, at der blev smuglet. Selv »retskafne« folk brugte alle kneb. Det var ikke usædvanligt, at en studedrift eller en del af denne svømmede over Kolding Fjord. De blev bundet til båden. Her sad mænd parat med en økse for at kappe tovet over, hvis man havde fært af, at tolderne var i nærheden. Studene svømmede altid selv tilbage, hvor de kom fra. Mange af dem havde i øvrigt prøvet at svømme over Limfjorden. På bl.a. »Lykkesgård« i Sdr. Stenderup hos proprietær Jep Thygesen var det almindeligt at opstalde dem, indtil driften var blevet samlet, restitueret, og igen kunne fortsætte.

I Kolding var der kun en bro over åen, nemlig

En drift stude.

Sønderbro. Det var ikke usædvanligt, når studene kom til toldstedet, at driverne piskede hårdt på dem. Jo hurtigere de kom over, desto vanskeligere var det for toldereren at nå at tælle driftens antal. Forsøg på bestikkelse af tolderne blev naturligvis også prøvet. Deres løn var vist ret ringe, så der var en vis tolerance overfor dem, når blot det ikke blev overdrevet. Det kunne ske. Det fortæller en smugleraffære om fra 1701 fra Kolding Toldsted. I en smuglersag imod en berøgtet studesmugler i Vonsild, degnen Jes Degn, som havde gemt 37 stude i Vonsild Skov, hvor de blev fundet af myndighederne, opnåede han af få vonsildmænd til at afgive falsk erklæring om, at studene var solgt af dem. Kun en nægtede en sådan falsk erklæring. Det var Hans Tingleff, der overtog Sønderholm i 1665.

Her på Koldingegnen har der været adskillige studehandlere i tidens løb. Det må være naturligt først og fremmest at nævne Major Ingwersen (1773-1852) fra Viuf. Han var lægesøn fra Fredericia, fik sin uddannelse indenfor militæret, og

giftede sig ind på Gammelgård i Viuf. Han var flittig og havde evner til mere end at drive gården. Han havde virkelig fornemmelse for handel, og hans omsætning steg kolossalt. Det påstås, at det højeste antal stude, han havde med sydpå, var ca. 1.000 stk. Det var ikke tilfældigt, at han blev kaldt Jyllands studekonge. Han forpagtede Elisabethsminde, købte senere denne og lagde yderligere mere jord ind under. Majoren fra Viuf, som han kaldtes, købte stude op i hele Jylland. Når der var tale om store afstande, benyttedes hestevogn.

Major J. P. Ingwersen, Viuf.

Efter majorens død fortsatte to sønner handelen. Her skal det lige indskydes, at han efterlod sig ialt 22 børn fra 2 ægteskaber. Den ene søn Jonas, ejede Hegnet i Nordjylland og var gift med en datter af etatsråd Breinholt, Sdr. Vinkel, som var en af tidens kendte studeopdrættere. Jonas Ingwersen købte ind og broderen på Elisabethsminde drog sydpå med studene. De to brødre blev halvøens største eksportører uden dog at nå så langt som faderen. Men det fortælles, at det højeste antal, de havde haft en enkelt dag, var ca. 770 stude.

Min oldefar, Hans Tingleff (1808-1876), blev også en ret kendt studehandler, dog af meget mindre format. Han blev sendt på kostskole i Christiansfeld, da Slesvig-Holsten havde et langt bedre skolevæsen end Kongeriget. Der var dengang daglig skolegang, hvad der endnu ikke var almindeligt i 1800-tallet. Han overtog Sønderholm i 1838, beskæftigede sig med studehandel, købte i omegnen mindre drifter, som han sammen med de på Sønderholm opdrættede stude trak eller drev til forårsmarkederne sydpå. Det var ikke ualmindeligt, at han drog afsted med over 100 stude. Min oldefar bagest, hans forvalter eller skafferen, som han også kaldtes, foran, og derudover 10-12 drivere til at holde sammen på driften. Skafferen red forud for driften. Han ordnede indkvartering i kroerne, reserverede plads og sørgede for fourage til studene. Allerede nogle mil før de nåede markedet, fik de en anelse om, hvorvidt det ville blive et godt marked. Hvis opkøberne red dem i møde ved de sidste rasteplasser, var det gode tegn. Så var det med at få dem afsat hurtigst muligt og så tilbage til Koldingegnen på en frisk hest, hvor en ny drift blev samlet.

Hans Tingleff

På daværende tidspunkt var præstegården i Vonsild blandt de større gårde i sognet, ca. 100 tdl., og min oldefar havde ofte en del stude med herfra. Det fortælles, at han efter at være kommet hjem syd fra sent om aftenen, næste dag skulle holde sin søn over dåben. Det var vist ofte ret almindeligt i landmandsfamilier, at æren var forbeholdt fædrene. Præsten brugte samme ritual som i dag. Spurgte: »Hvad skal barnet hedde?« og tilføjede lavmælt: »og Tingleff, hvad kostede studene?« Afkastet fra studene var et virkeligt godt supplement til præstegagen.

Lige som på Elisabethsminde gav studene et godt afkast, hvad der muliggjorde, at også min oldefar købte mere jord til gården, opførte større stuehus, byggede gården om, etc. Ofte på vej hjem syd fra førte han ting med sig. Det være sig egetræsskabe, sølvting m.m. Nogle findes endnu

på Sønderholm trods adskillige generationsskift. Det fortælles, at engang han var i Hamburg, købte han en kakkelovn. Der fandtes kun det ene eksemplar. Han ville kun give den krævede pris, såfremt modellen blev slået i stykker, hvilket skete, mens han så på det. Om historien er sand, skal jeg lade være usagt, men meget pudsigt er den. Omtalte kakkelovn er ejendommeligt ved, at 3 søjler bærer en overdel. Den findes i dag på Koldinghus.

Efter krigen i 1864 hævdede Tyskland indførelselstolden, og samtidig begyndte udførslen af levende kreaturer til England fra Esbjerg, og nu blev produktionen af smør og bacon det væsentlige og dermed også eksporten af disse varer.

Det er nærliggende at fundere over, hvorfor danske stude var så eftertragtede, faktisk bedre end nabolandenes, i flere århundreder ubetinget Danmarks vigtigste indtægtskilde, tidligere omtalt som Danmarks guldgrube. Etatsråd Tang på Nørre Vosborg ved Ulfborg, der var en betydelig studeopdrætter, holdt i vinteren 1848 foredrag i København om studeopdræt. Her understregede han, at årsagen til, at jyske stude blev så stor en indtægtskilde for landet, var den, at de jyske stude bar et stykke kød på deres fede krop, der i kraft og velmag langt overgik de fleste andre kvægracer. Desuden fortalte han, at trævlerne i kødet var fine og jævne. Det var ikke tilfældigt, at vore naboer flere hundrede år tilbage i tiden fik smag på det jyske studekød.

Kilder:

Vejle Amts årbog 1918, Chr. H. Møller: Gammel vestjysk bondeliv.

Vejle Amts årbog 1919, P. Eliassen: Studehandlere.

»Studehandelens historie« af Jesper Madsen.

»Ad jyske veje sønder ud« af Salomon Frifeldt.

Kolding i 1943

Af Gunnar Sørensen

Nytår 1943

Ved nytåret 1943 stod tyskerne endnu nærmest på magtens tinde og beherskede det meste af Europa. Vel havde de mødt store vanskeligheder i Rusland, især i forbindelse med de meget hårde vintre 1941-42 og 1942-43, men egentlige vendepunkter i krigens gang syntes ikke til at se forude.

I Danmark var stillingen den, at regeringen Scavenius havde afløst regeringen Buhl i november 1942 efter energisk pres fra tysk side, men alligevel var tilstanden i Danmark ikke, som tyskerne kunne ønske det. Alsangens og algangens dage var forbi, og i stedet mødte tyskerne passiv modstand, selv om danskerne i det store og hele endnu indpassede sig efter vilkårene. Der var egentlig heller ikke meget andet at gøre.

Egentligt modstandsarbejde var tiden ikke moden til, det var planlægningens tid. De gennem besættelsestiden afholdte dagligstuemøder har sikkert medvirket til indledningen til gruppedannelser og efterretningsvirksomhed, men det bliver nok aldrig muligt med nogen som helst nøjagtighed at tidsfæste begyndelsen til den modstandsbevægelse, som senere kom til at præge dagligdagens tilværelse mere og mere. Frihedsrådet var endnu ikke dannet, dette skete først i sommeren 1943.

Den smule sabotage, der var, havde kommu-

nisterne nærmest monopol på, og det skal ikke undre mig, om netop dette var een af årsagerne til, at mange holdt sig tilbage. Den tysk-russiske ikke-angrebspagt, den tysk-russiske deling af Polen og den finsk-russiske vinterkrig stod i alt for frisk erindring, så spørgsmålet om nazister og kommunister stod for mange som at skulle vælge mellem pest og kolera, og i hvert fald havde menigmand ikke lyst til at hælde hovedet til nogen af disse to parter. Jeg synes, at fjernsynserien »Matador« træffer stemningen godt i en scene, hvor grisehandleren (Buster Larsen) stikker til den overbeviste kommunist »Røde« (Kurt Ravn) om dennes nye venner, d.v.s. de tyske soldater. Dette hindrede dog ikke, at »Røde« som enkeltperson fik den hjælp, han havde brug for, da han som så mange andre kommunister kom i knibe i forbindelse med, at tyskerne gik løs på Rusland den 22. juni 1941.

De danske kommunisters om end ikke venlige, men så dog mildt sagt neutrale holdning til nazismen så vel som deres idelige angreb på England og Amerika, som de alene tillagde skylden for den tyske besættelse af Danmark, og ikke mindst deres hårde behandling af det danske socialdemokrati havde i tiden indtil den 22. juni 1941 stødt mange fra sig. Også i de arbejderkredse, hvorfra kommunisterne ellers skulle kunne håbe på sympati.

Det tavse flertal syntes derfor ikke, at kommunisterne straks i tiden derefter skulle føre sig frem, som de gjorde, selv om deres skyts nu også var rettet mod tyskerne.

I Kolding ramte besættelsen borgerne lige så hårdt som alle andre steder i Danmark, og det var ikke til at undgå at mærke besættelsen og dens følger i hverdagen. Tyskerne havde foretaget beslaglæggelser af mange ejendomme og andre lokaliteter, og selv om det skulle blive værre siden, var det galt nok allerede nu. De var i byen og det så ud til, at de ville blive her længe. Jerngrebet om Koldingborgerne var ikke stramt helt til, der var endnu ingen gestapomænd på Staldgården, og i det store og hele færdedes tyskere og danskere mellem hinanden uden de helt store armsving fra nogen af siderne.

Der forekom tilfælde af småsabotager mod tyske biler, der stod på værkstederne i byen, samt mod tyske telefonlinier og lignende. Det var nær ved at være en offentlig hemmelighed, at nogle kommunistiske lærlinge grupper løb rundt og foretog sig den slags ting. De havde ikke udelt sympati fra borgerskabets side, idet man nærmest betragtede den slags som drengestreger, men der var trods alt for megen afsky for stikkervirksomhed til, at nogen ville medvirke til ophør ved anmeldelse til danske, endsige tyske myndigheder.

Bomben ved Højskolehjemmet

Så fandt en af disse grupper den 25. februar først på aftenen på at lægge en hjemmelavet bombe uden for et vindue i »Højskolehjemmet«, der lå på hjørnet af Jernbanegade og Gråbrødregade. Det drejede sig vel ikke om ret meget mere end et stort kanonslag, men bomben havde dog kraft

Et af vinduerne på Højskolehjemmet efter bombeattentatet 25. februar 1943.

nok til at knuse vinduet, så glasskår og bomberester regnede ned over nogle tyske, kvindelige telefonister, der opholdt sig i restauranten, og sårede 4 af dem.

Set fra danske synspunkter var dette ikke en populær aktion, og den betragtedes slet ikke som egnet til at skabe good-will for den spirende modstandsbevægelse. Nærmest var der sympati for de sårede tyske telefonpiger, som ingen danske naturligvis kunne tænke sig at føre krig direkte imod. Selv i kommunistiske kredse vakte aktionen bestyrtelse, og den lokale leder, tømrer Alfred Kristensen, som senere omkom i tysk

koncentrationslejr, havde fat i gerningsmændene for at kalde dem til orden.

Tyskerne blev selvsagt rasende og dekreterede en slags undtagelsestilstand, blandt andet bestående i, at alle offentlige lokaler skulle lukkes af politiet fra kl. 22.00 den dag og næste dag fra kl. 19.00. Tillige måtte civile ikke færdes på gaden fra disse tidspunkter og indtil kl. 06.30. Endvidere bestemte de, at der ikke måtte ske offentliggørelse, og at ingen, der således uforvarende kom til at overtræde spærretiden, måtte fortsætte til bestemmelsesstedet, men skulle returnere til det sted, de kom fra.

Alt dette var selvfølgelig svært for politiet at administrere, og man gik derfor fra tysk side med til, at forholdsreglerne måtte bekendtgøres ved højttalervogne dagen efter.

Efter to dages forløb var det hele ophævet. Samtidig udlovede politimesteren en dusør på 10.000 kr. for oplysninger, der kunne føre til pågribelse af gerningsmanden.

Affæren nåede helt op til den tyske øverstbefalende general v. Hanneken fordi dette var det første direkte angreb på værnemagten. Han indkaldte den 27. februar til pressemøde i sit hovedkvarter på Nyboder skole i København, hvor han selv indfandt sig ledsaget af legationsråd Meissner og et par højtstående officerer. Han udtalte, at der i de sidste måneder var sket en beklagelig og pinlig forandring i forholdet mellem den tyske værnemagt og den danske befolkning. Om begivenheden i Kolding erklærede han, at bomben, der var anbragt på en vinduesgesims, havde såret fire kvinder fra den tyske militære hjælpetjeneste. Over for elementer, der iværksatte den slags fejge og foragtelige handlinger, måtte den tyske værnemagt forsvare sig, og den

kan, når den angribes som her, slå hårdt til, og den vil slå hårdt. Generalen foretog derefter bl.a. en gennemgang af tysk opfattelse af den danske presses pligter i sager som disse, navnlig ved på eget initiativ at tage afstand fra det skete. Derefter afsluttede han mødet, som han straks forlod efter at have henvist eventuelle spørgsmål til en af officererne.

Der blev virkelig for en gangs skyld advaret alvorligt fra dagspressens side, hvilket må tages som udtryk for, at ingen almindelige danske ønskede den slags »krigsførelse«.

Fra tysk side skal man - efter hvad eftertiden har røbet - have undret sig over, at Koldingborgerne så tålmodigt havde affundet sig med de indførte restriktioner i form af spærretid m.v. i anledning af bombeeksplosionen.

Det er mit indtryk om grunden hertil, at menigmand nærmest skammede sig over det skete og følte, at den tyske reaktion i virkeligheden var løn til borgerne som forskyldt.

Under undtagelsestilstanden afpatuljeredes gaderne af hold på tre sværtbevæbnede tyske soldater.

Den 1. marts arresterede tyskerne en ung mand, disponent Gustav Lumbye, som mistænkt bl.a. for bombeattentatet mod Højskolehjemmet. Han blev stillet for en tysk krigsret, der frifandt ham for attentatet, som han heller intet havde med at gøre, men idømte ham en straf af 3 års fængsel for andre forhold. Han fik efter begæring af danske myndigheder sagen forelagt for en ny krigsret, der imidlertid ikke som ventet formildede straffen, men forhøjede den til fængsel i 5 år. Det lykkedes ham at flygte fra Kolding arrest den 31. juli s.å. Han kom til Sverige og vendte hjem efter den 5. maj 1945 med Den danske Brigade, men omkom i sommeren 1945 som følge af en vådeskudsulykke.

Jernbanebevogtningen

Politiets jernbanebevogtning begyndte i slutningen af februar 1943 og det har jeg ikke set beskrevet før.

Jernbanebevogtningen, der nu skulle oprettes, omfattede alle hovedstrækninger, ialt ca. 867 km, var krævet indført af den tidligere omtalte tyske øverstbefalende i Danmark, general v. Hanneken. Han havde tilbudt at uniformere og bevæbne 1700 danske nazister til bl.a. denne opgave. Dette fik regeringen dog forpurret, men måtte i stedet indgå på at lade bevogtningen foretages af dansk politi- og jernbanepersonel.

For politiets vedkommende var der allerede i september 1942 begyndt ansættelser til en ny institution, reservepolitiet, hvortil der i første omgang ansattes 1350. De første kunne snart se dagens lys i politiets tjeneste, idet der kun gaves en skoleuddannelse af 3 ugers varighed. Statens politiskole på Amager kunne naturligvis ikke

klare en så omfattende opgave, hvorfor der oprettedes annekser forskellige steder i København.

Ansættelsesbetingelserne svarede nogenlunde til, hvad der krævedes for ansættelse som politibetjent, idet der dog ifølge sagens natur kunne ses noget bort fra de hidtil stillede krav om højde, kundskaber og tidligere uddannelse. Der lagdes dog vægt på, at ansøgerne kunne skrive nogenlunde fejlfrit dansk. Som vederlag modtog reservepolitibetjentene et årligt beløb på kr. 4000,00 for ugifte og kr. 4800,00 for gifte og var herfor pligtige til uden særligt vederlag at udføre overarbejde, natarbejde samt tjeneste på søn- og helligdage og fridage i samme omfang som politiets tjenestemænd. Som noget særligt var der pligt til at lade sig kasernere efter rigspolitichefens nærmere bestemmelse.

Der var på ingen måde tale om faste stillinger - opsigelsesvarslet var 14 dage til den 1. i en måned, og en reservepolitibetjent sad ikke ret fast i sadlen. Der var nidkær inspektion af hans indsats, og der skulle ikke meget til at medføre afskedigelse.

Uniformeringen adskilte sig til at begynde med noget fra politibetjentenes. Til reservepolitiet anvendtes i stort omfang tidligere militæruniformer, som farvedes sorte, og med højhalsete jakker, som var drøje at færdes med en varm sommerdag. Distinktionerne bestod af en såkaldt $\frac{3}{4}$ bjælke mod politibetjentenes roset. Der var intet egeløv om kokarden i reservepolitibetjentenes uniformshuer, men værre var det, at brystskjoldet i stedet for rigsvåben havde ordet »Reservepoliti« anført med meget tydelige bogstaver. Dette sidste frafaldtes dog hurtigt og var erstattet af et almindeligt brystskjold, da jeg i marts 1944 lod mig indrullere i styrken, hvorefter

ter det ikke var let for publikum at se forskellen i uniformeringen.

DSB havde i forvejen banearbejdere og banearbejderaspiranter, men omtaler i en instruks fra tiden begrebet edsfæstede ekstraarbejdere, af hvilke sidstnævnte der må være ansat et antal specielt til jernbanebevogtningen, men jeg kender naturligvis ikke nærmere til DSB's interne forhold.

Jernbanebevogtningen iværksattes nu ved hjælp af dag- og natpatruljer. Dagpatruljerne udførtes udelukkende af DSB-personale pr. skinnecykel, medens natpatruljerne udførtes til fods på strækninger à ca. 4 km af dobbeltpatruljer, hver bestående af en reservepolitibetjent og en edsfæstet ekstraarbejder, i perioden 16. august til 15. april i tiden mellem kl. 16-24 og 24-8 og i perioden 16. april til 15. august i tiden mellem kl. 21-5.

Således som udtrykt i rigspolitichefens instruks af 12. juni 1943 var det bevogtningens opgave at afværge og begrænse skadevoldende handlinger mod jernbanelinien og i tilfælde af, at sådanne handlinger foretoges, at træffe de fornødne foranstaltninger til sikring af toggangen og pågribelse af gerningsmanden.

Bevogtningen bestod dels af faste poster, der udsattes ved særlig vigtige broer, dels af patruljeposter - det såkaldte linieeftersyn - der patruljerede ad banelinierne på nærmere fastsat måde. Den 22. februar 1943 bevilgedes der politiet en styrkeudvidelse på 1150 mand til denne særlige opgave, så politiskolerne måtte i gang igen med uddannelsen.

Her i Kolding politikreds, hvor jeg i en kortere periode op til den 19. september 1944 kom til at medvirke i jernbanebevogtningen, svulmede po-

litistyrken også op efterhånden som bevogtningen kom i gang.

I Kolding var der etableret faste poster i nat-timerne ved telegrafstationen, hvor der ud til perronsiden patruljerede 2 reservepolitibetjente. Disse måtte ikke følges ad, men skulle afpatruljere strækningen i hver sin retning, og det var strengt forbudt at standse for at tale sammen ved mødet på midten.

Der var endvidere fast post ved den dengang nye jernbaneviadukt ved Bredgade, og under posten hørte også viadukten ved Vesterbrogade. Posten bestod af 2 reservepolitibetjente, hvoraf een til enhver tid skulle være ude, medens den anden måtte opholde sig i et lille skur, nærmest på størrelse med et gammeldags das, i hvert fald var der kun plads til en stol og et bord.

Jernbaneviadukten ved Søndergade bevogtedes af tysk vagt, hvorfor ved jeg egentlig ikke. Måske havde den tyske bevogtning som intern opgave at holde øje med den danske. Men hver tysk og dansk post passede sit uden kontakt med hinanden. Der var heller intet samarbejde mellem tyske og danske m.h.t. den øvrige jernbanebevogtning. Vor instruks lød på straks at trække os tilbage og afgive melding til politistationen, hvis vi observerede tyske patruljer på jernbaneterrænet. Ude i politikredsen var der fast post ved Andst bro, som dengang hørte under politimesteren i Kolding.

Jernbanestrækningerne i politikredsen var så inddelt i de foran omtalte portioner à ca. 4 km, der skulle gennemgås 4 gange ved to dobbeltture, altså ialt ca. 16 km pr. vagt, dog lidt mere, idet eventuelle viadukter m.v. på strækningen også skulle efterses på det grundigste.

Udover de faste linieposter var der indsat

enkelte såkaldte strejfpatruljer, der bevægede sig mere frit på jernbaneområdet.

Ca. 16 km spadseretur på ca. 7 timer, idet det var tilladt med indendørs ophold på ikke over en time ialt til hvil og fortæring af eventuel madpakke, lyder ikke af meget, men jeg kan fra min egen smule erfaring attestere, at turen stillede store krav til udøveren. Afstanden mellem svellerne passede ikke til hverken korte eller lange skridt, og det var meget ubehageligt at gå på skærverne, der lå mellem skinnerne. Tillige var svellerne meget glatte at gå på i fugtigt og vådt vejr.

Hver af patruljens medlemmer medførte om natten en håndsignallygte samt nogle knaldsignaler. Håndsignallygten benyttedes til at belyse sporene med, så det kunne påses, at svelleskruer og lasker ikke var fjernet eller forsøgt fjernet, samt at uvedkommende genstande ikke var anbragt i eller ved sporet. På dobbeltsporet bane skulle de 2 mænd gå i hver sit spor, eventuelt, hvis de herved mistede kontakten med hinanden, sammen efterse hvert spor for sig. Patruljeringen skulle fortsættes på den anførte måde under flyvervarsling, først »under stærk skydning og under direkte flyangreb (herunder overflyvning i lav højde«), var det tilladt at slukke håndlygterne og søge dækning.

Under patruljeringen havde reservepolitibetjenten afgørelsen i alle spørgsmål, der måtte opstå af politimæssig art, medens det tilkom ekstraarbejderen at afgøre jernbanemæssige problemer. Reservepolitibetjenten gik i venstre spor, normalt med togene mod sig, og ekstraarbejderen i det højre spor, hvor togene normalt kom bagfra.

Det var i instruksen fremhævet, at begge, når

ADVARSEL!

Al uvedkommende Færdsel er forbudt paa Jernbanelinierne udenfor Overkørsler og Overgange. Forbudet omfatter ogsaa de til Banerne hørende Skraaninger, Dæmninger, Grøfter og Broer samt Jernbanestationerne udenfor de for Publikum bestemte Omraader.

Overtrædelse af Forbudet kan medføre, at der gøres Brug af Skydevaaben. Der advares derfor indtrængende mod Overtrædelser, og det indskræpes, at Personer, der maatte blive anraabt af Politiet eller Jernbanepersonalet paa eller i Nærheden af Jernbanernes Omraader, øjeblikkelig skal standse.

April 1943.

POLITIET

tog ventedes, skulle træde ud af sporene og ud på banketten, idet den omstændighed burde tages i betragtning, at tog under visse forhold kunne komme i venstre spor i kørselsretningen. Men selv om togene kom i højre spor, kunne de være svære at opdage, navnlig under ugunstige vind- og vejrforhold. Man bemærkede så tit først toget, når det var inde på samme skinnelængde, som patruljen gik på, og så var det om at komme væk.

Vi afventede så stående på banketten ved siden af sporet togets passage, hvis vindretningen tilsagde det, inderligt håbende på, at ingen i toget benyttede toilettet under forbikørslen.

Jeg oplevede under mine patruljer, at der meget tit om natten kom et sololokomotiv, som næsten ikke var til at høre, før det var meget tæt på. En ganske særlig risiko repræsenteredes af tog, der kørte med slukkede frontlanterner. Et tungt læsset tog i fart kunne behøve en strækning på ca. 800 m for at standse, og hvis vi i det hele taget kunne nå det, standsede vi sådanne mørke-lagte tog for at foranledige frontlygten tændt igen. Kunne vi ikke nå at standse toget, måtte vi kun håbe på, at det lykkedes for næste post. Men faren for at blive ramt eller påkørt af togene lurede altid, og næsten enhver sådan ulykke havde dødelig udgang til følge.

Ifølge en opgørelse, der strækker sig fra den 20. februar 1943 til den 20. maj 1944, var der ved 8 ulykker dræbt 7 reservepolitibetjente og 4 statsbanefunktionærer i det anførte tidsrum. Disse ulykker blev analyserede og resultatet meddelt til advarsel og iagttagelse i cirkulære af juni 1944.

Vi slap så vidt jeg ved helt for ulykker her i

politikredsen, men det skal nok ind imellem have været tæt på.

Selv blev jeg en nat overrasket af et vestfra kommende tog, medens jeg befandt mig på sporet ved den sydlige side af viadukten over Vesterbrogade. Der var ikke andet at gøre end at klemme sig godt op mod broens rækværk og holde fast på overtøjet, som den nat bestod af et regnslag. Medens toget passerede, havde jeg fornøjelsen af at se på en dør, der stod åben ud mod mig og svingede frem og tilbage bagest i toget, men heldet var med mig, idet døren var i inderstilling, da den pågældende vogn passerede mig.

Rigsdagsvalget i marts 1943

Den 23. marts gik også borgerne i Kolding til valg til folketinget og valgmandsvalg til lands-tinget.

Valget havde påkaldt sig stor opmærksomhed ude som hjemme. Alene dette, at tyskerne ikke

Trængsel ved stemmeurnerne ved Rigsdagsvalget 23. marts 1943.

modsatte sig et demokratisk valg i et okkuperet land, var noget helt enestående. Mange nærrede frygt for, at valgdeltagelsen skulle blive ringe, og der blev derfor gjort meget for at sætte valgstemningen i vejret og gøre valgdagen til en national festdag.

Valgdagen kom naturligt nok til at forme sig anderledes end ved noget tidligere valg. Der var ingen plakater, ingen uddeling af pjecer på gaderne, ingen højttalervogne, demonstrationer, optog eller friluftsmøder, ja, der var overhovedet ikke offentlige møder. Til gengæld omdeltes gennem postvæsenet brochurer, pjecer og valgaviser. »Frit Danmark« agiterede i et særnummer for at stemme blankt, og kommunisterne gjorde meget for at få vælgerne til det samme.

I Kolding var bl.a. daværende adjunkt Karl Olsen, Kolding Højere Almenskole, valgkandidat. Han blev valgt og gjorde fyldest i det høje ting indtil dets opløsning den 29. august.

Der udleveredes på valgdagen små knaphulsvalgmærker, bestående af Dannebrogssflag med tekst: »Har stemt« til vælgerne, når de havde opfyldt deres borgerpligt. Disse valgmærker kom til at præge gadebilledet, idet frygten for, at vælgerne skulle svigte, heldigvis blev gjort helt til skamme. Valgdeltagelsen blev på 89,5 pct., medens den hidtil højeste valgdeltagelse var 81,5 pct., nemlig ved valget i 1932.

Nazisterne bevarede kun deres 3 mandater i folketinget i kraft af en meget beskeden stemmefremgang fra 31.032 stemmer i 1939 til 43.309 ved valget i 1943. Herved fik tyskerne sort på hvidt bevis for, hvor svagt de danske nazister stod i befolkningens øjne.

Kommunisterne og de illegale blades opfordringer om at stemme blankt blev ikke fulgt i

større udstrækning. Ganske vist var der ved 1943-valget ca. 23.700 blanke stemmer mod normalt godt ca. 4000, men de blanke stemmer i 1943 udgjorde kun ca. 1 pct. af samtlige afgivne stemmer.

De gamle partier havde af alle afgivne stemmer godt 94 pct., hvilket betegnedes som overvældende under de givne forhold.

CB-værnepligt

Jeg blev i maj 1943 indkaldt til grunduddannelse i civilbeskyttelsestjenesten som CB-pligtig. Vi mødte et større hold på Vandrerhjemmet og gennemgik der en 3-ugers uddannelse inden for det store felt under ledelse af kaptajnerne Rose og Maahr samt daværende overpolitibetjent E. Sørensen fra ordenspolitiet i Kolding.

Efter uddannelsen fordeltes vi til civilbeskyttelsestjenestens forskellige tjenestegrene. Jeg blev udtaget til polititjeneste og tildelt Sydjydske Distriktskommando, der sammen med Koldings kommandocentral holdt til i kælderen under Koldings højere Almenskole, hvor jeg begyndte den 22. juni 1943 på at aftjene $\frac{1}{2}$ års pligtig tjeneste.

Tjenesten var tilrettelagt på den måde, at vi mødte hvert 3die døgn og så havde tjeneste i 24 timer. Jeg kunne således beholde min civile stilling som bogholder i automobilfirmaet Chr. J. Støjberg, Fynsvej 17-21, her, og måtte indhente det i firmaet ved CB-tjenesten forsømte arbejde ved overarbejde, så det blev på den måde et brydsomt halvt år at stå igennem.

Hertil kom, at jeg på grund af mine beskedne tyskkundskaber fra mellemskolen blev udtaget til at betjene den såkaldte FLUKO-telefon, d.v.s. den direkte forbindelse mellem distrikts-

FLUKO-telefonen betjent af vagtchef, løjtnant Jørgensen.

kommandocentralen og den tyske meldingscentral, der lå i Seest, og hvorfra navnlig alle ordrer om flyvervarsel og -afvarsling kom til videregivelse til de forskellige byers kommandocentraler vestpå og sydpå til landegrænsen. Der var mange opringninger på den telefon, og det bevirkede, at jeg havde meget lidt ro om natten i modsætning til kammeraterne, idet vi måtte sove i en særlig sovesal, når der ikke var brug for

os. Det var der meget tit for mig på grund af min nævnte særlige funktion.

Dagspressen og radioen kunne kun få lov til at fungere under stærk tysk kontrol, og mange troede derfor ikke på de oplysninger og informationer, man fik ad den vej, og heller ikke de illegale blade var altid helt pålidelige.

Til gengæld var der god gang i rygterne, og det var derfor ikke uden grund, at justitsministeriets propagandakontor udsendte plakat til ophængning på tjenestestederne, hvorpå der stod, at tjenestemænd skulle være særlig forsigtige med, hvad de sagde.

Uroligheder i Kolding i august 1943

I løbet af sommeren havde der været en del uro i andre byer, og også i Kolding begyndte det så småt at gære.

Torsdag den 19. august om aftenen brød det hele ud i lys lue her i byen.

Tumulterne begyndte på havnen, hvor der var besøg af Tofts Tivoli, og her gik en ung mand omkring med et tørklæde i Royal Airforce's farver. Det lykkedes ham at komme i slagsmål med en tysk soldat, som genkendte de rød-hvide-blå farver, der altså virkede lige så godt på ham som den røde klud på tyren i tyrefægterarenaen.

Det kostede en del arbejde, før politiet fik nogenlunde ro i byen, der næsten så ud som en valplads med mange knuste vinduer i forretninger, som mængden mere eller mindre berettiget anså for at favorisere tyskerne på de danske kunders bekostning.

Et varehus i Jernbanegade havde også været udsat for, at en sten eller lignende var kastet mod et vindue, som dog ikke var helt knust, men »stjernet«. Man fik i forretningen den ide at

Brand på Kolding havn august 1943

markere stedet med staniolstrimler og et skilt med en tekst noget i retning af: »Vore kunder siger i dag til os, at dette må være en fejltagelse. Det mener vi også.«

Årsagen til det hele, den unge mand fra havnen, havde tilsyneladende ikke fået uro nok, idet han fremturede også efter politiets ankomst. Det endte med, at han blev anholdt og senere indkaldt til retten som tiltalt for at have undladt at passere gaden trods opfordring fra politiet. Sagen blev afgjort med en bøde på 100,00 kr., efter datidens bødetakster et ret anseligt beløb,

som nok for hans vedkommende skal have svaret til nettoprovenuet af en månedsløn.

Uroen fortsatte fredag og lørdag med rudeknusninger og andre former for uro, herunder fredag demonstrationer mod Bagemestrenes Rugbrødsfabrik, som man havde hørt leverede brød til Odense, hvor der var omfattende arbejdsnedlæggelser.

Fredag indrykkedes i dagbladene en politibekendtgørelse med forbud mod optog og demonstrationer af enhver art samt mod enhver form for sammenstimlen. Politikommissær Kle-

berg udtalte til Kolding Folkeblad, at han ikke havde troet, at Koldingborgerne ville opføre sig således, ligesom han henstillede til den lovlydige og ordentlige del af befolkningen at blive hjemme og holde deres børn inde. Dagbladene advarede desuden selv kraftigt befolkningen mod de »stedfundne tåbelige udskjelser«. Det må rent ud sagt konstateres, at udviklingen var gået noget i retning af et gadens parlament, ja, Kolding Folkeblad betegnede situationen som de 14-åriges diktatur.

De mange advarsler hjalp ikke, det var endnu ikke slut om søndagen den 22. august, hvor store menneskemasser drev rundt i gaderne i forventningen om, at der ville ske noget. Om aftenen trak man mod Akseltorv, hvor der forekom alle former for uro. Tyske skilte blev for gud ved hvilken gang revet ned og brækket itu, der blev sunget og råbt og ind imellem lød knald som fra fyrværkeri. Min søster og jeg var da også kommet derned, men holdt os klogeligt i udkanten af torvet mod Adelgade.

For nu var politiets tålmodighed slut. Der var trukket politiforstærkninger til byen, og politiet havde i tiden op til kl. 22.00 foretaget omringning af Akseltorvet. Præcis kl. 22.00 trådte politikommissær Kleberg op på stensætningen omkring pladsen foran rådhuset og opfordrede herfra tre gange i Kongens og Lovens navn mængden til at spredes, og han havde næppe sagt det sidste ord, før han fortsatte med ordren til politiet: »Træk stavene og slå løs«.

Jeg vidste fra min lærdom som CB-pligtig, at der ville ske alvorlige ting, når denne højtidelige opløbsformular blev brugt, så min søster og jeg var begyndt at trække os hen ad Adelgade, da politiet tog fat på at rydde torvet, som snart var så godt som mennesketomt. Der var mange, som i de følgende dage havde godt ondt i arme, skuldre og rygstykker, men som en veltrænet politimand bagefter sagde: »Det er godt med sådan en tur hvert andet år, så er der kommet en ny generation«.

Aktionen hjalp så vidt, at gadeoptøjerne stort set ophørte, men senere på natten mellem søndag og mandag opstod der brand i et tømrerværksted og i et trælager, hvorimod der de følgende dage faktisk kun er tale om relative småting.

Alt var således nogenlunde fredeligt, da der den 27. august om aftenen pludselig udbrød brand i Industriforeningens teatersal, som de ihærdige rygter ville vide skulle beslaglægges af tyskerne. Det viste sig nu hurtigt, at der ikke i det tilfælde var tale om sabotage, idet branden var påsat af en køkkenpige, som var utilfreds med forholdene i pladsen og i sin uforstand ikke så nogen anden løsning end at sætte ild på, så det hele kunne gå op i flammer.

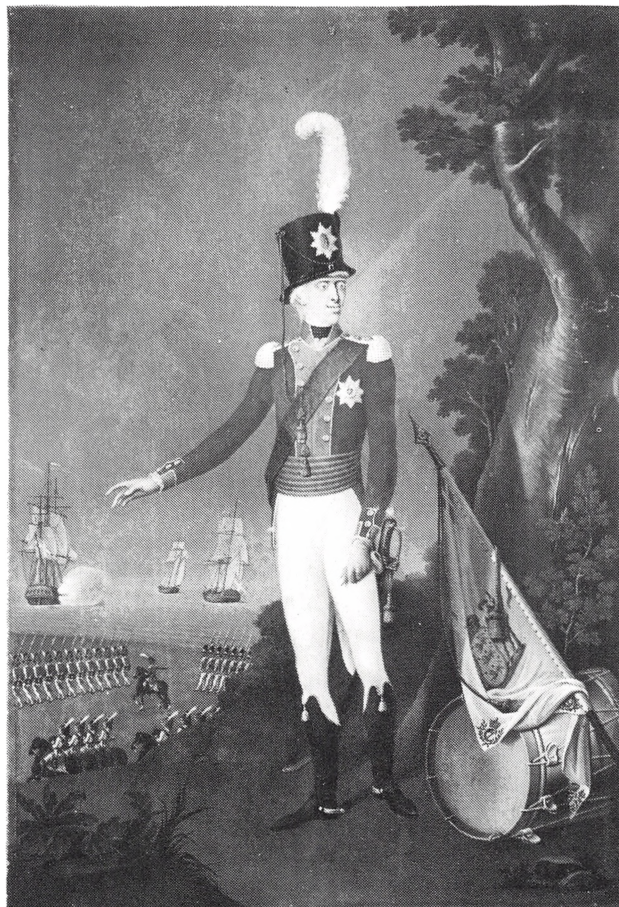
Og denne begivenhed kan være en passende afslutning på nærværende beretning om forholdene fra nytår 1943 og til den 29. august samme år.

Da kongen og hans kollegier residerede i Kolding

Af Thorkild Hamming

Søndag den 9. august 1807 kom kronprins Frederik ridende over Sønderbro fulgt af sin svoger, prins Christian af Hessen og sin generaladjutant, major Frantz Bülow samt prins Christians adjutant og livhusaren Niels Olesen. Kronprinsen og hans ledsagere havde lørdag aften kl. 10 i største hemmelighed forladt slottet i Kiel, hvor kronprinsen som de væbnede styrkers øverstbefalende havde opholdt sig siden efteråret 1805. Det blev dengang besluttet at placere den største og bedste del af monarkiets armé i Holsten - en hær på en snes tusinde mand - der skulle fungere som neutralitetsværn mod Napoleons fremstormende hære og de fra disse retirerende styrker.

Lørdag eftermiddag havde den engelske regerings udsending Francis Jackson, der var akkrediteret som særlig envoyé hos den danske kronprins og ankommet til Kiel samme dag, efter en stormfuld samtale med den danske udenrigsminister Chr. Bernstoff, fået foretræde for kronprins Frederik i kronprinsparrets private dagligstue på slottet i Kiel. Hvad der blev sagt - og forstået - under denne utraditionelle audiens, der formede sig som en ophidset ordveksling mellem den danske kronprins og den engelske diplomat, kan vi ikke vide med sikkerhed. Efter al sandsynlighed er Jackson ikke ved denne lejlighed kommet frem med sit egentlige ærinde -

Frederik VI malet af J. H. W. von Hoffner ca. 1804. Rosenborg.

kravet om den danske flådes udlevering - men det må have stået klart for kronprinsen, at det alternativ, der blev stillet fra engelsk side, var en dansk-engelsk alliance eller krig. Den danske flådes skæbne og det bestialske overfald på København nogle uger senere, har kronprinsen næppe gjort sig nogen forestilling om, men at den neutralitet, som skiftende regeringer havde værnet om i decenier og som havde været særdeles indbringende for et driftigt dansk erhvervsliv, var bragt i alvorlig fare, kunne han ikke være i tvivl om. Herom vidnede ikke blot de ærerørige beskyldninger og forslag, som Jackson fremkom med i Kiel, men også meldinger fra den danske charge d'affaires og fra generalkonsulen i London om de rygter, der var i omløb der om et angreb på København samt rapporter fra Københavns kommandant, generalmajor Ernst Peymann om en engelsk flådes ankomst i Øresund. Samtalen med Jackson må utvivlsomt have fået ham til at tillægge disse oplysninger større vægt, end han havde gjort så sent som dagen før Jacksons ankomst til Kiel, hvor han skrev til Peymann: »Endskjønt jeg ej tror, at vi have noget at frygte af de Engelske, så tror jeg dog, at Forsigtighed ej bør tilsidesættes.«

I samme brev, som blev afsendt fra hovedkvarteret i Kiel den 7. august, erklærede kronprinsen, at generalens kommando »kan i dette øjeblik blive vigtig«, men da han er bekendt med Peymanns »Påpasselighed og Nidkjærhed for Kongens Tjeneste« er han tryk ved at se den i hr. generalens hænder.

Jacksons truende udtalelser havde imidlertid overbevist kronprinsen om, at der nu var noget at frygte af de engelske og bortjaget hans tryk ved, at Peymanns påpasselighed og nidkær-

hed slog til, så han havde besluttet for sin »Person at forfølge« sig til København for selv at sætte hovedstaden og Sjælland iøvrigt i forsvarsstand. Han begav sig derfor ud på sit hurtige ridt med kun ganske korte ophold undervejs, hvor han gav ordrer til højre og venstre.

I Middelfart lånte kronprinsen og hans følge to kareter, og tirsdag den 11. sidst på formiddagen rullede disse interimistiske kongelige ekvipager ind i slotsgården på Frederiksberg. Efter en travl eftermiddag og aften på Amalienborg, hvorfra han havde »bragt alt i den orden, som Tid og Omstændigheder bøde«, hastede kronprinsen tilbage til Frederiksberg, hvorfra han - efter at have givet besked om, at Christian VII omgående skulle følge ham mod Korsør - kørte med sit følge ad Roskilde til i de samme lånte kareter, som et halvt døgn tidligere havde bragt ham til hovedstaden.

Næste dag kunne Københavns opskræmte befolkning læse en proklamation fra kronprinsen, hvori højstsamme oplyste, at han ilede »til Armèen, for med den, saasnart muligt, at virke til mine kiære Landsmænds Vel, dersom ikke snarligt Omstændigheder indtræffe, som kan afgjøre Alt paa en efter mit Ønske ærefuld og værdig maade.« Sådan skulle det som bekendt ikke gå. Hans morbror, den engelske konges regering ville sikkert give en god dag i den danske kronprins ønsker, ære og værdighed. Dens spioner kunne en timestid efter kronprinsens afrejse signalere til den engelske armada, at nu drog den danske konge af gårde. Den skizofrene enevoldshersker var straks efter at kronprinsen var kørt, blevet trukket ud af sengen og i største hast sendt samme vej som sin søn, efter at kongen og hans generaladjutant var blevet installeret i en karet

og livkirurg, frisør, lakaj og kammertjenere i en holstensk vogn.

Kronprins Frederik ville altså ikke som sin tiptiptipoldefar love at dø i sin rede. Han ville bringe sig og sit faderlige gummistempel i sikkerhed. Han skrev til den 72-årige venlige og omgængelige militærarkitekt og ingeniørofficer, generalmajor Ernst Peymann, som - bortset fra det sidste par måneder - aldrig havde haft en militær kommando, men som nu blev udnævnt til øverstbefalende i København og på Kronborg med deres områder: »Mine Pligter kalde mig til Armèen, hvor jeg er mere fornøden end her, hvor Mænd ere som De, og i hvem jeg sætter den største Tillid. . . Saa snart Fjendtlighederne begynde, gjøres Beslag paa al engelsk Ejendom. De afværge derimod at være Agressor.«

I løbet af eftermiddagen den 12. august ankom kongen og kronprinsen til Korsør og steg af ved madam Bagers gæstgiversted, hvor der blev holdt middagstafel. Generalmajor C. F. Bielefeldt, der deltog i taflet, berettede, at Christian VII så »alvorlig og forskrækket ud, meget urolig og bleg; hvorimod man hos kronprinsen ikke mærkede den allerringeste Forandring; han var kun lidt echaufferet af den rastløse Reise.«

Straks efter taflet sejlede de kongelige herskaber fra Korsør, men nåede kun halvvejs over bæltet før deres færgejagt blev bordet af et armeret engelsk fartøj og opholdt i tre kvarter, mens de engelske søfolk ransagede færgejagten dog uden at identificere de fornemme rejsende, der nåede velbeholdne til Nyborg. I Odense gjorde kongen ophold et par dage, mens kronprinsen fortsatte ufortøvent til Kiel. Under et kort ophold i Snoghøj sendte han enslydende breve til generalløjtnant Moltke i Ålborg og livgardens

kommandør, generalmajor Carl Baudissin, hvori han udnævnte Baudissin »til at føre kommandoen over Kolding og Fredericia og over de tvende dertil stødende Landeværnsbatailloner.« Efter en detaljeret redegørelse for hvilke tropper, der skal stationeres i henholdsvis Kolding og Fredericia, anfører kronprinsen som første punkt blandt »det, som overdrages til Generalmajorens Opmærksomhed. . . 1) at sørge for Hans Majestæt Kongens Sikkerhed, når han ankommer til Kolding«, og et brev dateret Kiel den 15. august 1807 til generalkvartermester, generalmajor L.

Christian VII som yngre.

J. Binzer har følgende ordlyd: »Da Hs. Majestæt Kongen har behaget at forflytte sin Residens til Kolding, hvor Statsrådet samt nogle af hvert Departement er beordret at møde, hvis Antal, foruden Statsministrene, findes anført på hosfølgende Liste, saa sendes ufortøvet en Officer af Generalkvartermesterstaben til Kolding for at anvise de fornødne Kvarterer, og forbliver han der til alt er i Orden.« Dagen efter skrev kronprinsen til den officer, der ufortøvet blev sendt til Kolding. Det var ingen anden end Wenzel Haffner, der allerede i 1801 var trådt ind i kredsen af udvalgte officerer omkring kronprinsen. Haffner fik af sin kronprinselige velgører den besked, at »hvis der til den Dem paalagte Indkvartering i Kolding ej findes Plads sammesteds til alt, saa haver De at tage Christiansfeld til Hjælp.«

En af de personer, der står på listen til generalkvartermesteren, er historikeren, professor Laurits Engelstoft, der var sekretær for Direktionen for universitetet og de lærde skoler. Det må være lykkedes Haffner at skaffe Engelstoft et rimelig godt kvarter, for det bliver end ikke nævnt i hans dagbogsoptegnelser fra opholdet i Kolding, hvor han ellers ikke forsømmer nogen lejlighed til at besvære sig over næsten alt og alle. Der er ikke stort i den lille by, der finder nåde for den fremgangsrige unge akademikers kritiske blik, og han måtte opholde sig hele tre uger i byen, før han fandt anledning til at notere noget, som København kunne tage ved lære af, nemlig, at »det ved Trommeslag er . . . blevet forbudt her i Byen at sælge umoden Frugt.« Engelstofts dagbog begynder den 11. august 1807 og er ført dag for dag til den 11. november, men har derefter kun spredte optegnelser. En af de sidste af

Laurits Engelstoft (Foto: Det kgl. Bibliotek).

disse er fra den 31. marts 1808 og meddeler, at »efterretning indløb, at Colding Slot er afbrændt ved de Franskes Uforsigtighed. Det værste var, at derved ødelagdes et Magazin af 9000 Td. Rug foruden uendelig meget Fourage.« At Engelstoft mere begræder tabet af det meget korn og andet spiseligt kan måske undre os nu om dage, men fødevarer kunne nok i 1808 med nogen rimelighed vurderes højere end et praktisk taget ubeboeligt slot. Og dette slot kendte Engelstoft alt for vel, da det et halvt år tidligere havde været hans daglige arbejdsplads, hvor han og hans høje chef hertug Frederik Christian af Augustenborg havde kontor. Han beretter, at »Slottet er meget forfaldet men dog næsten ufor-gængelig solid. Man paastaaer, at Tømmeret i Loftet kunde afgive de bedste Skibsknæer til

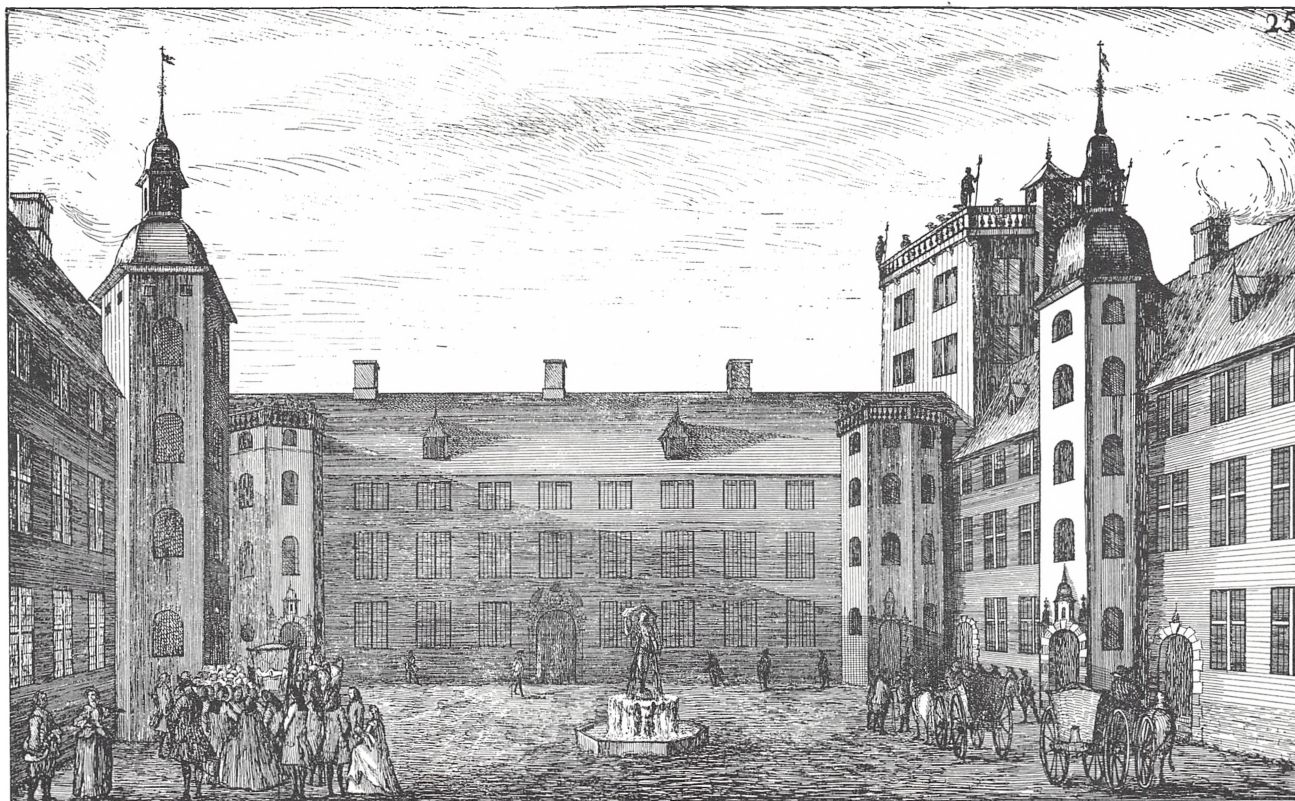
Orlogsskibe. . . Der anvendes ellers aarlig et Par 1000 Rd. paa Slottets Vedligeholdelse, men det er aldrig kiendt,« derimod kendtes det tydeligt, at paa »Slottet grasserer Rotter og Muus - som længe der have havt et roligt Hiem - saaledes, at man ikke kan sove for dem om Natten.«

Selvom man flere gange under læsningen af Engelstofts dagbog må konstatere, at den lærde historiker og nidkære direktoratsejersmand løber med en halv vind og ligger under for personlige antipartier og sladdervornhed, er der

næppe grund til at nære tvivl om rigtigheden af hans bedømmelse af slottets tilstand. I hvert fald får man samme opfattelse ved læsning af den beskrivelse, som H. G. Olrik giver på grundlag af arkivundersøgelser. Efter gennemgang af slotsforvalterens årlige inventarregnskaber og auktionsfortegnelsen over de møbler, der var i behold efter branden, fælder Olrik den dom, at det gamle Koldinghus har været eet stort pulterkammer og magasin for al mulig ragelse.

Til dette skumle og forsømte slot sendtes

Koldinghus Slotsgård, tegnet af Grønvold 1746.

Christian VII lørdag den 15. august. Engelstoft vil vide, at beslutningen blev truffet på et statsrådsmøde i Odense samme dags morgen og hævder, at stiftsamtmænd Gersdorff dagen før havde vist ham et brev fra kronprinsen, ifølge hvilket kongen indtil videre forblev i Odense. Professorens påstulener, at det er hans yndlingsaversion, C. D. Reventlow, der i statsrådet har fået gennemtruffet den snarlige overflytning til Kolding. Rent bortset fra, at det i 1807 var år og dag siden, at statsrådet kunne drøfte - endsige beslutte - noget som helst, der ikke på forhånd var godkendt af kronprinsen, så er sandheden nok den, at statsrådet hin lørdag morgen - som så ofte tilforn - besluttede det, som den viljefaste kronprins havde givet besked om. Og når den formelle statsrådsbeslutning ikke blev truffet før den 15. har det sin naturlige forklaring, for først da, hvor hertugen af Augustenborg og statsministrene Reventlow og Schimmelmann nåede frem til Odense, var statsrådet »beslutningsdygtigt.«

Samme dag som de tre statsrådsmedlemmer ankom kancelliecheferne Kaas og Møsting og andre topembedsmænd som Ove Ramel Sehested fra kommercekollegiet, Frederik Moltke fra generaltoldkammeret og Carl Wendt fra finanskollegiet, en række kancelli- og kollegieembedsmænd af lavere charge samt den franske, den hollandske og den præjisiske gesandt. Flere af dem havde haft en spændende og nervepirrende rejse fra København til Odense og medbragt kostbart rejsegods. Finanskollegiets personale rejste rundt med et par millioner papirpenge og hertugen af Augustenborg havde rumlet rundt på de sjællandske landeveje med rigsregalierne - syv pakker, kroner og rigsæble, scepter og kro-

ningssværd, ordenskæder og -stjerner. Han har næppe fortalt hverken sin videbegærlige sekretær eller nogen anden, hvad han foretog sig den 13. august, efter at han kl. 9 om morgenen havde forladt Engelstoft i Korsør. Vor hjemmelsmand beretter: »Da Hertugen havde de vigtigste af Rigsregalierne med sig, så turde han, da han erfarede, at Engellænderne visiterede, ikke gaae over med denne kostbare Bagage. . . Hertugen reiste igien op i Sielland.« Hans mål var Sorø, hvor det næsten folketomme akademi, der var underlagt ham, lå og hvor hans direktionskollega amtmand P. C. Stemann boede. I fællesskab fik de to standspersoner med stort besvær lempet regalierne ned i jomfru Birgitte Gjøs kiste i Sorø Klosterkirke. Lørdag 15. august kunne Engelstoft betro sin dagbog: »I Nat kom Hertugen. Han havde ingen Visitation havt ved Overfarten«. Kaas havde rejst sammen med den franske og den hollandske gesandt, og de ville gerne fortælle om deres farefulde færd over bællet, hvor deres smukke var blevet bordet af englænderne, der først lod det danske fartøj fortsætte, da Kaas havde fået overbevist dem om, at han var herre til Tranekær og på vej til sit slot med sine venner.

Kaas var også dagens mand, da han »for ikke at overvælde Befordringsvæsenet tog . . . sig paa at foranstalte en successiv Afreise« til Kolding. Mandag den 17. august kan Engelstoft melde, at byen nu er »ganske fuld af Fremmede. Alle Departementerne ere nu samlede. De sidste ere idag successiv ankomne. Paa Slottet indrettes i Hast Contoirer for Cancellierne og endre Collegier. Et Jægerkorps, som er her i Byen, gjør Vagt paa Slottet. . . Efter en Kongel. Resolut. af 15.

August henvises alle officielle og Collegial-Breve og Pakker til Colding.«

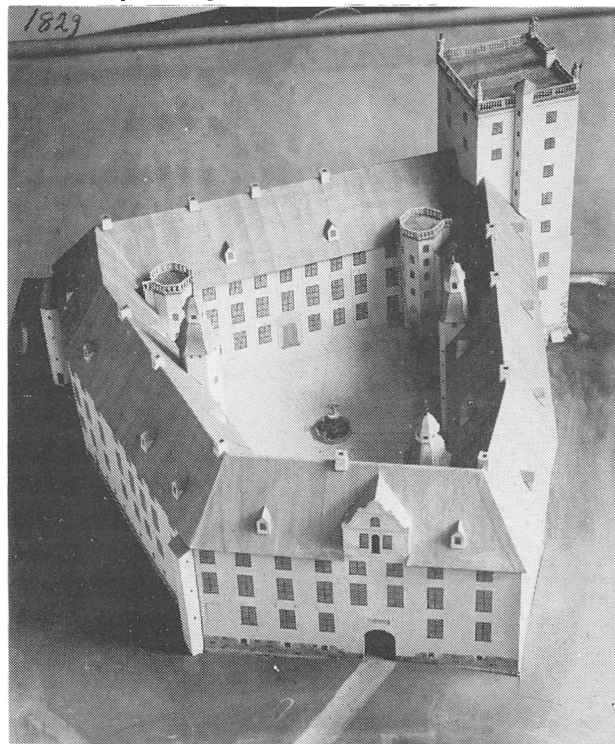
På den liste, som fulgte med kronprinsens brev til Binzer, er optegnet 46 personer, og den er i det store og hele identisk med en fortegnelse i Engelstofts dagbog over det kollegiepersonale, som den 26. oktober befandt sig i Rendsborg, hvortil kongen og kollegierne flyttede i september. Disse lister er dog ikke fuldstændige, hvad bl.a. ses af en skrivelse af 18. august til prorsterne i Vejle amt, hvori man anmoder dem om at bevirke, at præsterne udlåner 12 senge (hver med to underdyner, to hovedpuder, overdyne og to par lagner), 12 borde og stole til de kongelige kollegiers underbetjente, der ikke figurerer på nogen af listerne, men som nu skulle logere på Koldinghus. Endvidere finder man selvfølgelig ikke den vigtigste person af dem alle på listerne, hvad man dog ikke skal lade sig distrahere af, men hvad med hofstaben? Engelstoft oplyser, at hofpersonalet i Rendsborg i oktober bestod af overkammerjunker Calmette, overceremonimester Buchwaldt, generaladjutant Ries, hofintendant Nielsen og geheimekasserer Bugge, men nævner altså kun folk af stand og tager ikke de mere ydmyge personer med som f.ex. kammer-tjener, livkirurg, frisør, lakaj og andre tjenende ånder, som Olrik har fundet frem til i hoffourenens dage-journal, og ej heller hele køkkenpersonalet. I dagbogen skriver Engelstoft imidlertid, at han den 26. august på hjemvejen fra en udflugt til Fredericia mødte »en Snees Vogne, som havde ført Kongens Kiøkken fra Snoghøy til Colding.« Og dagen efter skriver han, at englænderne, der den 16. var gået i land ved Vedbæk og havde besat Frederiksberg Slot, kun havde tilladt, at ni vogne kunne køre ud med

kongens gods, hvorfor man måtte lade »Condi-toriet og en Vogn med Vine« tilbage.

Men hvorom alting er - ni vogne eller en snes - så er der sidst i august kommet ganske god forstærkning, der kunne gøre kongens ophold på Koldinghus behageligere, og der må have været folk med til at bistå overkammerjunkeren og hofintendanten, der forestod transporten, ligesom Calmette næppe har været ene om at svinge gryderne i nordfløjens stueetage.

På den indkvarteringsliste, som Wenzel Haffner fik udleveret, anføres det udtrykkeligt, at statsrådets medlemmer ville erholde kvarter

Model af Koldinghus, som det formodes at have set ud ved branden i 1808. Museet på Koldinghus.

uden hans foranstaltning, så indkvartering af statsministrene og hertugen samt kongen og hans stab må være blevet varetaget af en anden. Hvem det har været, er ikke oplyst i mine kilder, men efter alt at dømme har han ikke klaret sin opgave så godt som Haffner.

Den 16. august skriver Engelstoft, at »Kongen var i Aftes ankommen. Man havde faaet nogle Værelser paa Slottet lit satte istand til ham. Men da hertugen idag kom, var der slet ikke tænkt paa ham, saa Slotsforvalteren maatte indrømme ham sine Værelser.« Det må imidlertid også medgives, at det har været en praktisk taget uløselig opgave med meget kort varsel at omskabe spøgelsesslottet til kongelig residens, hvad det ikke havde været siden Frederik IVs dage. Samtidig skulle det give plads til begge kancellier, Rentekammeret, Toldkammeret, Finanskollegiet, Finanskassedirektionen, Postamtet, Kommercekollegiet, Admiralitetet, Generalitetet, Departementet for de Udenlandske Sager, Bankkontoret, Direktoratet for Universitetet og de Lærde Skoler og Brandassurancesvæsenet. Ganske vist var de enkelte departementers bemanning yderst beskeden - og det var kun Tyske Kancelli, der med hele sin stab blev flyttet til Kolding - men der har utvivlsomt været trangt om plads på slottet. Da arveprinsesserne ankom den 20. august måtte de rejse »videre til Christiansfeld, da der ingen Leilighed var for dem paa Slottet. De begive sig til Gravensteen, hvorhen de af Hertugen ere indbudne.«

Heller ikke de udenlandske diplomater blev der plads til i Kolding, så de måtte tage til Christiansfeld, hvor Spaniens, Prøjsens og Hollands gesandter samt Østrigs, Sveriges, Saksens og

Portugals charges d'affaires indlogerede sig, mens den franske gesandt drog videre til kronprinsen i Kiel.

Hvor mange mennesker, der har boet på Koldinghus i de bevægede eftersommerdage i 1807, tør jeg ikke fastslå. Haffner har måske haft til opgave at sørge for kvarter til de mennesker, der ikke skulle bo på Koldinghus, men det kan ikke dokumenteres. Et andet spørgsmål er, hvor mange, der har haft deres familie med. At C. D. Reventlow har haft sin kone med til Kolding fremgår af et brev, som hun skrev der den 20. august, og hvori hun beretter, at de lever »i en pinlig Uvished, der dog imidlertid paa Grund af Englændernes forhalede Débarguement ikke udelukker Haabet om, at Uvejret, hvor tungt og frygteligt det end hænger over vore Hoveder, vil kunne drive over. Baudissin mener, at deres Heste og Ryttere formedelst de snævre Skibe maa være lidet skikkede til Kamp. Daglig drage Regimentet her igennem, som skulle over til Fyn. - Den gode Ernst Schimmelmänn er nu mindre nedslaaet end i Begyndelsen; han og Wendt spise med os. Hertugen se vi daglig.« Det er dog næppe mange, der har haft familie med, eller som Schimmelmänn og Wendt har kunnet spise hos nogle venner. Den 20. august beretter Engelstoft, at »I dag have en 15 a 16 Personer af Collegierne begyndt at spise ved et sluttet Bord hos en Billardvert, som hedder Fedderspiel. Man betaler 3 Mark dansk for 3 Retter Mad, Vinen aparte.«

Og hvad har de mange mennesker så lavet i Kolding. Først og fremmest har de nok kedet sig. Søndag den 23. august gik Engelstoft i kirke to gange. Først i sognekirken »der ikke er saa styg inden i som uden paa,« og hørte »en Præken af

en Student Jørgensen om almindelig Menne-
skekiærlighed - behandlet paa en temmelig
almindelig Maade« og kl. 12 i slotskirken, hvor
»Præsten, Raaschou, havde til Text Ps. 3:
Herre, mine Fiender ere mange imod mig etc.
Denne Text udførte han temmelig maadelig
uden Tankefylde eller ret logisk Orden. Hoved-
ideen var, at vi i vor nærværende Stilling især
bør søge Trøst og Opmuntring i den Tanke, at
den retfærdige Gud vil forsvare vor retfærdige
Sag. Han lovede at anføre de Grunde, som skulle
opmuntre os, men vi fik kun den samme.« Og
mens Engelstoft sad og ventede på de grunde,
der ikke kom, kunne han i sit stille sind gotte sig
over det svar, som han et par dage før havde
givet Danske Kancelli, som havde dummet sig,
da det »af Directionen (havde) forlangt, at Sko-
lens Cantor og tvende Disciple af øverste Classe
maatte bestyre Sangen i Slotskirken. Det første
havde ingen Vanskelighed, men i Henseende til
det sidste blev Svaret, at Directionen for Univ.
o. d. lærde Skoler ikke kunde anvise Disciple af
Latinskolen nogen Andeel i Kirke- og Sangop-
vartning, da dette Slags Forretninger her som
allevegne siden 1. Jan. 1806 vare afsondrede fra
de latinske Skoler.« Et par uger senere løses pro-
blemet ved, at »Sangen understøttedes af nogle
Regiments-Hoboister, hvorved den blev ganske
høitidelig.« Præsten har dog ikke gjort frem-
skridt, han »prækede noget yderligt Trivielt om
Tillid til Forsynet,« som ikke gav megen opbyg-
gelse for »der König und seine elende Suite,«
som kongen mumlede for sig selv som svar på sit
spørgsmål: »Wer kommt heute in die Kirche?«

Og når man ikke kedede sig eller udtænkte
spidsfindige drillerier, kunne man jo altid bytte
rygter. Engelstoft ved at fortælle, at apoteker

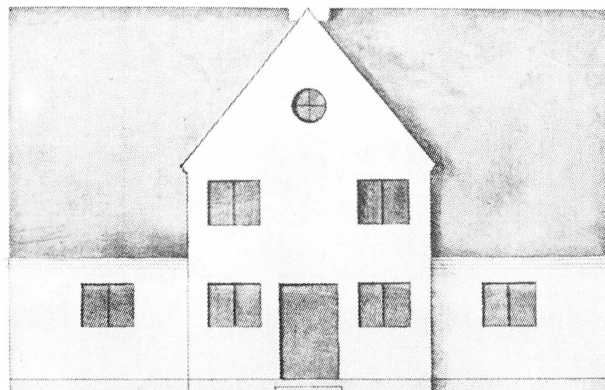
Eilschou efter en rejse til Fyn kom til Snoghøj
den 16. august »med den Efterretning, at
Kiøbenhavn var indtaget og Flaaden ødelagt.
Man troede mere deraf, end man burde, og Re-
ventlow, skønt Statsminister, ilede som en Lyn-
ild med den til Colding, hvor han løb igiennem
Gaderne med det blaa Baand, udbredte Skræk
og Allarm, saa det blev en almindelig Troe, at
Fienden allerede var i Fyen. Han prædikede for
nogle Bønder på Torvet . . . sagde, at det var
nogle skit Folk i Colding, og bar sig ad som en,
der er halvgal, hvilket gav Anledning til megen
Eftertale.« Beskrivelsen af Reventlows reaktion
skal nok nydes med et korn salt, men vi har
iøvrigt også andet vidnesbyrd - tilmed fra hans
egen kone - om, at »den ædlestes Statsmand,
Danmark har fostret« ikke havde sine bedste
dage i en krisesituation. Opskræmte blev man
også på slottet og i byen, da det forlød, »at de
Svenske samlede Tropper i Skaane; men (da)
vore Diplomatikere (hævdede) at være fuldkom-
men overbeviste om det Modsatte,« blev uroen
dæmpet lidt, og man kunne finde yderligere for-
trøstning ved et rygte om, at »Engellænderne
skulle have en Deel Syge og begrave Mange i
Skaane.« Men frustrationen blev udtalt, da man
den 23. august erfarede, at der i nattens løb var
kommet »en Stafet fra Amtmand Stemann i
Sorøe til Kronprindsen. Den passerede her igen-
nem, uden at selv Statsraadet fik Underretning
om, hvilke Efterretninger den medbragte.«

Man måtte klare sig med rygter og med de
aviser, som nogle dage kom på regulær vis med
posten til kollegierne og andre dage måtte lånes
hos en officersfrue, der fik tilsendt dem fra sin
mand, der var adjudant hos kronprinsen i Kiel.
Engelstoft måtte konstatere, at »De ufuldstæn-

digste Efterretninger fik Ministrene; de fuldstændigste Privatfolk, som det plejede at gaae,« og at de informationer, som aviserne bragte ofte var lige så utroværdige som rygterne.

For at få noget fornuftigt læsestof prøvede Engelstoft at opdrive et eksemplar af Pontoppidans Atlas, men det »var alt for stor Rigdom at vente her,« og den pakke med »haandskrevne Sager til Historien af Kiøbenh. sidste Beleiring,« som han havde ventet med køkkentransporten, havde hofintendant Nielsen »af Frygt for personlig Visitering« ikke turdet tage med på den farefulde færd. Et besøg på »den latinske Skole« afslørede, at det var »en usel Bygning, som har i nederste Etage to slette Læseværelser med Steengulv og uden Kakkelovne. Ovenpaa ere nogle Huller med samme Slags Gulv, egentlig bestemte til Hørerværelser. Da der dog i disse ere nogle Kakkelovne, er Underviisningen hidtil givet her om Vinteren. Skolebibliotheket var i den alleryderste Uorden,« så her har Engelstoft næppe kunnet finde egnet lekture. Efter dagbogen at dømme giver pligterne i direktionen ikke dens sekretær mulighed for at begrave sig i arbejde, for de helt store udfordringer i embedsgeringen skriver Engelstoft ikke om, så dem har han formentlig ikke mødt i sin Koldingtid.

Det gjorde derimod nogle af de andre embedsmænd, der under meget vanskelige forhold udførte et dygtigt forvaltningsarbejde i Kolding og senere i Rendsborg. A. S. Ørsted skriver ganske vist i sine erindringer, at »der findes ikke faa Beviser paa Mangel af de sædvanlige Kræfter,« hvad næppe kan undre, når arbejdet skulle udføres i kollegier, der ved behandling af sagerne savnede relevant arkivmateriale og ofte stod uden de medarbejdere, der havde særlig indsigt i

Kolding lærde skole 1729-1816.

de pågældende problemer. Blandt det »lovforberedelsesarbejde«, der blev udført i Kolding, er udarbejdelsen af konceptet til kaperreglementet det, der må påkalde sig den største interesse, ikke blot fordi det, som dette reglement satte i gang, er kendt af alle, der har lært Danmarkshistorie, men også p.g.a. den dygtighed, hvormed det er udarbejdet. Ørsted skriver, at det er affattet »med megen Omhu og vidner om fortroligt Bekjendtskab med de Forhold, som derved komme i Betragtning,« og fremhæver, at det »særdeles udmærker sig« sammenlignet med de øvrige anordninger, der blev udarbejdet i Kolding og Rendsborg.

Engelstoft harcellerer den 21. august over, at »Stiftsøvrigheden i Fyen har udstedt Caperbreve, uagtet Commerzcollegiet endnu ingen officiel Communication har om, at saadant kunde eller skulde ske. «Kronprinsen havde imidlertid allerede den 17. august skrevet til

stiftamtmandene i Danmark, at det »efter Hans Majestæt Kongens min Faders Specialbefaling overdrages . . . til Stiftamtmandskabet over . . . Stift, at meddele de Kongelige Undersaattere i bemeldte Stift, som derom maatte anholde, Kaperbreve imod storbrittaniske Skibe,« så stiftamtmand Gersdorff i Odense har altså ikke været på gale veje, og kronprinsen kom igen for en stund ind på dydens smalle vej, da han med en kabinetsskrivelse af 25. august 1807 gav ordre til, at der skulle forfattes et udkast til et reglement for kaperfart. Det var Kaas og Møsting - de to kommende mænd i Frederik VI's styre - der fik opgaven pålagt. Ørsted mener imidlertid, at reglementsudkastet blev udarbejdet af Schmidt-Phiseldeck, der var kommitteret i kommercekollegiet og på forhånd særdeles velorienteret om de handelsmæssige rettigheder og forpligtelser mellem staterne under krigsforhold, »en Indsigt, hvorpaa han baade ved Skrifter og ved sine Arbejder i Collegiet havde givet overtydende Prøver.«

Hvorom alting er, så kunne konceptet til reglementet den 30. august med Kaas egenhændige rettelser sendes til kronprinsen, der videreekspererede det til udenrigsminister Chr. Bernstorff til udtalelse. Bernstorff mente ikke, at han - uden adgang til størstedelen af departementets arkiv og dermed berøvet de fornødne hjælpemidler - kunne svare udtømmende. Han godkendte dog reglementet, og den 14. september blev det underskrevet af kongen. Der var hermed givet grønt lys for, at Jørgen Jürgensen og mange med ham kunne gå i gang som kongeligt autoriserede sørøvere. Kaprede fjendtlige og neutrale skibe og deres ladninger blev solgt på auktion efter at sagen var blevet behandlet ved

en prisedomstol, og mange kaperkaptajner tjente store penge. Kaperiet var en væsentlig indtægtskilde for landet i krigsårene, men vakte forargelse i mange kredse, bl.a. ud fra det synspunkt, at krig føres mellem stater og deres væbnede styrker og orlogsfartøjer og ikke mod de enkelte borgere - en anskuelse, som A. S. Ørsted må tage klart afstand fra, for det ville være at »forbyde al Krigsførelse, saafremt alle de Midler... skulle opgives, hvorved enkelte Personer i det fjendtlige Land bliver lidende.«

Kaperreglementet blev imidlertid ikke givet på Koldinghus, for den 10. september kom der »Befaling fra Kronprinsen, at Kongen med sin Suite imorgen skal begive sig paa Veien til Rendsborg. Ordren indeholdes i et Brev til Calmette ... men Statsraadet fik ikke mindste officiel Underretning, hvoraf det sluttede, at saadant maatte være blevet forglemt.« Det fik man dog ikke megen tid til at skumle over, for »Lidt efter middag ankom Schmettau. De, som havde frygtet det værste, havde dog blot gjort sig fattede paa at høre om forslag til en Capitulation; men hvor consternerede bleve alle ved at høre, at Byen allerede havde capituleret, at Fæstning og Flaade var i Fiendens Vold. Indtrykket er ikke at beskrive.« Oberst Schmettau havde stemt for kapitulationen i krigsrådet og fået til opgave at overbringe kronprinsen de choherende meddelelser om hovedstadens og flådens skæbne, så han måtte drage videre til Kiel med de forsmædelige kapitulationsbetingelser. Engelstoft beretter, at kronprinsen modtog Schmettau med ordene: »Jeg veed alt hvad De vil sige; Kiøbenhavn har capituleret, Flaaden er tilintetgjort«, men da Schmettau maatte berigtige hans

Mening i Henseende til sidste Punkt, skal han være bleven som rasende.«

Allerede den 11. september rejste nogle af kollegierne fra Kolding, og den 12. drog Christian VII ud på sin sidste rejse. Koldings rolle som residensstad var udspillet. Da Engelstoft efter en afstikker til Randers nåede frem til Rendsborg den 19. september, kunne han konstatere, at alle kollegierne nu var forsamlede der. »Grev Reventlow finder alt det Skete, at være det bedste, især siden det lader til, at man i Rendsborg er saa temmelig sikker for Engellænderne.«

Anvendt litteratur

Engelstoft, Laurits: Dagbogsoptegnelser fra 1807 og 1808. Meddelte efter Forfatterens Haandskrift paa Universitetsbiblioteket ved A. Petersen (i: Danske Samlinger, 1. række, bd. 3 s 97-192, Kbh. 1867-68).

Fogtman, Laurids: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, 1817-1808. Kbh. 1817.

Hedegaard, E. O. A.: Frederik den sjette og »de røde fjer«, Kbh. 1975.

Lindvald, Axel: Kronprins Frederik og hans Regering. 1797-1807. Kbh. 1923. Bd. 1.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udg. af Generalstaben. Kbh. 1888. Bd. 3.

Meddelelser fra Rentekammerarchivet. Kbh. 1877.

Monrad, Paul: London og det dansk-engelske forhold under Napoleonskrigene 1793-1815. Kbh. 1972.

Møller, Erik: England og Danmark-Norge 1807 (i: Historisk Tidsskrift 8. række, bd. 3, s. 309-422. Kbh. 1910-12).

Olrik, H. G.: Og det var i Aaret 1807 (i: H. G. Olrik: Udvalgte Afhandlinger og Essays, s. 100-118. Kbh. 1961).

Olrik, H. G.: Fra Rosenborg til Sorø Kirke. Kronjuvelernes Udflugt i 1807. (i: ovennævnte publ. s. 119-134).

Reventlow, Chr. B: En dansk Statsmands Hjem o. 1800, Kbh. 1902.

Ræder, J.: Danmarks Krigs- og Politiske Historie. Kbh. 1845. Bd. 1.

Schou, Jacob Henrik: Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, Kbh. 1807.

Tønnesen, Joh. N: Kaperfart og skipsfart. 1807-1814. Oslo 1955.

Westrup, Morten: Centraladministrationens forlæggelse 1807-1808. (i Arkiv, bd. 6, nr. 3, s. 151-167. Kbh. 1977).

Vibæk, Jens: Reform og fallit. 1784-1830. Politikens Danmarkshistorie, bd. 10. Kbh. 1971.

Ørsted, A. S.: Af mit Livs og min Tids Historie. Kbh. 1855. Bd. 3.

P. Eliassens privatarkiv, pk. 4. Uddrag af militær kopibog for Vejle amt 1805-09. Lokalhistorisk Arkiv, Kolding Kommunebiblioteker.

En lærd Kolding-købmand i 1700-tallet

Af Nellemose

I første halvdel af det attende århundrede var en stor del af indbyggerne i de danske købstæder håndværkere - mestre og svende - der levede under beskedne kår. Købmændene, der ofte var økonomisk vel funderede, udgjorde overklassen og var de eneste, der kunne blive medlemmer af byens råd. En særlig gruppe var de lærde folk, der i en by som Kolding omfattede sognepræsten, den residerende kapellan, præsten ved Sct. Jørgens Hospital og latinskolens rektor og hørere. De sidstnævnte blev som regel kun boende i byen i kort tid, da al deres stræben gik ud på snarest muligt at få et præstekald. Mens det ofte skete, at en søn af en håndværker eller en købmand tog en studentereksamen og senere endte som præst, var det såre sjældent, at et medlem af den lærde stand slog sig ned som købmand. Det gjorde imidlertid *Daniel Michelsen*, der blev døbt i Kolding kirke den 21. november i året 1700 og levede indtil 1759. Ham skal der her berettes om, men først et par ord om hans forældre.

Daniel Michelsen var søn af *Michel Danielsen* og *Karen Terkelsdatter*, som blev viet i Kolding kirke den 25. juli 1695. Michel Danielsen fik i 1693 borgerskab i Kolding med ret til at give sig af med småhandel og arbejdede sig med tiden op til at blive en velstående køb- og handelsmand. I 1708 blev han rådmand. I 1710 var han blandt de borgere, der betalte parykskat. Den skat betales kun af de mest velsituerede. I Kolding

blev således kun 51 mænd og 56 kvinder pålignet parykskat. Michel Danielsen betalte 3 rigsdaler; det var højeste sats, adskillige slap med 2 rigsdaler, en del med 1 rigsdaler. Michel Danielsen døde 58 år gammel og blev begravet den 5. juni 1722. Karen Terkelsdatter overlevede ham i 30 år og blev først begravet den 21. juni 1752.

Daniel Michelsen må tidligt have vist anlæg for studier; i hvert fald sørgede hans forældre for, at han fik privat undervisning af sognepræsten i Sommersted *Peder Wøldike*, så han i 1717 kunne bestå studentereksamen ved Københavns Universitet. Dengang skulle alle, der ønskede at blive student - også eleverne på latinskolerne - aflægge de nødvendige prøver på universitetet. I 1718 blev Daniel Michelsen baccalaur, det vil sige, han bestod den universitetsseksamen, som krævedes, hvis man skulle fortsætte et universitetsstudium og blive magister eller doktor. Denne universitetsgrad, som Erasmus Montanus er så stolt af, forsvandt helt fra Københavns Universitet i 1775. Titlen har holdt sig i England og USA, hvor man stadig kan blive B.A., Bachelor of Arts.

I 1719 må Daniel Michelsen have opholdt sig hjemme i Kolding et stykke tid. I hvert fald var han der den 3. november, for den dag gik han og tre af hans studenterkammerater over middag op til Koldinghus, ind gennem porten og op ad

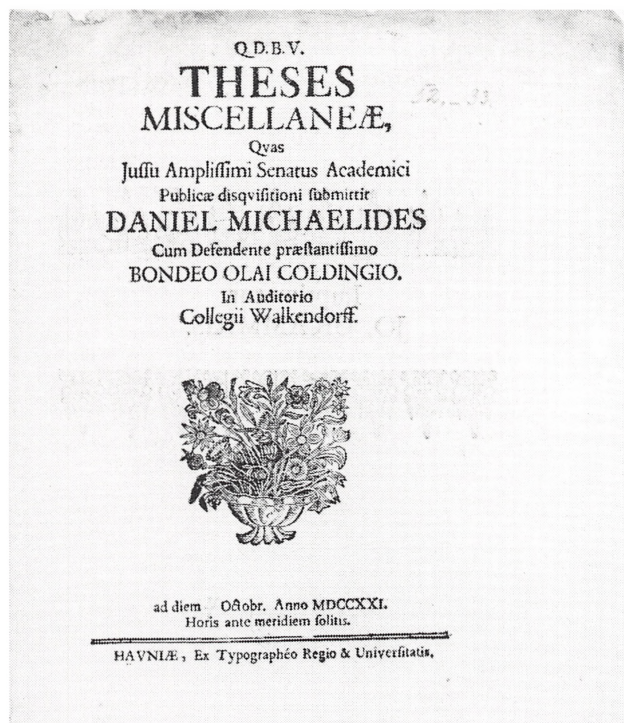
vindeltrappen i det tårn, hvor klokken befandt sig. Om de også har rørt klokken er uklart, senere blev det påstået, at de havde klemtet med den, men det blev også oplyst, at den ingen knebel havde. Hvordan dette nu end forholder sig, var der trods alt kun sket det, at fire unge mennesker på en fridag havde slentret omkring og uden at tænke nærmere over følgerne var kommet til at bevæge sig ind på et område, hvor de egentlig ikke havde nogen ret til at komme. Koldinghus slots husfoged *Hans Svendsen* var imidlertid ikke til sinds at se så lempeligt på sagen. Han greb ind, da han opdagede, at der var uvedkommende personer i klokketårnet, og det medførte, at han og studenterne to gange - først om eftermiddagen, derefter om aftenen - kom i heftig ordveksling. Under det sidste sammenstød kom det ligefrem til håndgemæng, og den ene af studenterne Søren Pedersen Storm trak sin kårde. (Studenter måtte egentlig ikke gå med kårde, men gjorde det alligevel). Sagen kom til behandling i Kolding byret, hvor den trak urmeligt længe ud, indtil den i januar 1720 blev overladt til kommissarier. Danske Lov bestemte, at kommissarier kunne dømme i sager, »som ellers ikke bekvemmeligen kunne til tinge ordeelis«. Kommissariernes afgørelse i nærværende sag kendes ikke. De tre studenter, der havde været oppe i klokketårnet sammen med Daniel Michelsen, var *Hans Anton Bertelsen Holm*, ovennævnte *Søren Pedersen Storm* og dennes bror *Jens Pedersen Storm*. Alle tre blev senere agtværdige præster, henholdsvis i Skanderup sogn (Anst herred), i Svendborg og i Højen og Jerlev sogne.

I Byrådsbogen 1972-1973 har Frovin Jørgen-

sen udførligt skildret retssagen i forbindelse med de fire studenters besøg i klokketårnet.

Omkring 1720 blev Daniel Michelsen alumne på Valkendorfs kollegium. For at bevare kollegiepladsen, der betød fribolig og et vist årligt beløb i rede penge, skulle han som andre kollegiestudenter en gang om året disputere offentligt og på latin - den tids universitetsøvelser. Man kaldte da også disse præstationer for »exercitia« (øvelser), og dem var der to slags af: disputationer (disquisitioner) og declamationer (taler). De af studenterne, som ikke var baccalaurer, skulle holde en latinsk tale over et emne, som de fik opgivet af kollegiets efor (tilsynsførende professor), f.eks. Hvad Eva passende kunne sige, da hun blev bedraget af slangen, eller Hvad den fortabte søn passende kunne have sagt, da han angrede sit syndige liv. Ordet »passende« var et yndlingsord, som gik igen i mange af disse »exercitier«. Talerne blev ikke trykt.

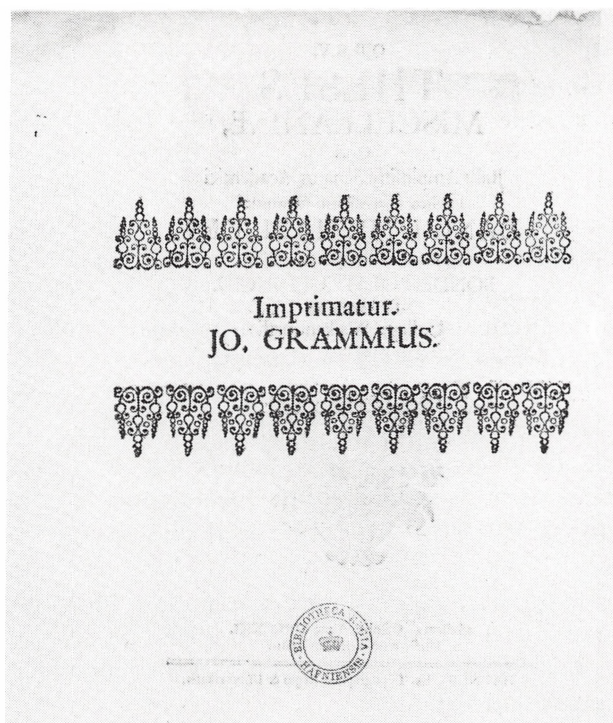
De, der havde baccalaurgraden, valgte selv deres emner, og de fik deres disputationer trykt og udgivet - på egen bekostning. Det var en økonomisk belastning, og derfor måtte disputationerne højst være på 1½ ark, det vil sige 12 sider i formatet kvart, nærmest hvad vi ville kalde en pjece. Daniel Michelsen var baccalaur og fik derfor sin disputation (disquisition) trykt og udgivet. Der er ikke noget unormalt eller usædvanligt ved den, hverken i form eller indhold. Den fylder 10 sider i kvart, den er godt trykt og pynteligt udstyret med blomsterornamentik. Dens titel Blandede Theser har den fælles med talrige disputationer - den titel er jo også tilpas rummelig og giver frihed i valg af emner. Den er forsynet med et pompøst titelblad, hvis tekst i oversættelse lyder: »Gud give lykke og

Den flot opsatte titel på Daniel Michelsens disputation. De fire bogstaver foroven står for Quod Deus Bene Vertat (Gud give lykke og held til dette). Den tilskrevne dato 4 foran oktober er næsten bleget væk. (Foto: Det kongelige Bibliotek.)

held til dette. BLANDEDE THESER, som Daniel Michelsen på det højtærede konsistoriums bud underkaster offentlig drøftelse i Valkendorfs kollegiums auditorium, den 4. oktober 1721 på den sædvanlige tid om formiddagen. Bonde Olsen Colding er den fremragende defendent. Trykt på det kongelige og universitetets trykkeri.

For helt at forstå denne lange titel er det nødvendigt at vide, 1) at en *thesis* er en sætning, en påstand, som man fremsætter til drøftelse for og

Censor professor Hans Grams trykkeitilladelse på side 2 af Daniel Michelsens disputation. Forneden Det kongelige Biblioteks ejerstempel. (Foto: Det kongelige Bibliotek.)

imod (sammenlign Luthers 95 theser på kirkedøren i Wittenberg i 1517), 2) at *konsistorium* er universitetsbestyrelsen, 3) at *Bonde Olsen Colding* intet har med Kolding at gøre, men var en rådmandssøn fra Slagelse, dimitteret fra Sorø Akademi i 1720, baccalaur i 1721, og 4) at *defendenten* (respondenten) hjalp disputatoren med at gendrive opponenternes indvendinger, hvis det blev nødvendigt.

Titelbladet lægger op til disputatshandlingen. Vi får besked om hovedpersonerne (dog ikke

om opponenterne), om tiden og om stedet. Om der har været andre tilhørere end de øvrige alumner på kollegiet, ved vi ikke.

På side 2 i disputationen står der IMPRIMATUR, må trykkes. Mange vil huske ordet fra Erasmus Montanus. Det er her underskrevet Jo. Grammius, det vil sige Hans Gram, Holbergs samtidige, den lærde professor, der i 1721 fungerede som statens censor, den mand, der skulle kontrollere, at intet blev trykt, der stred imod religion, sædelighed eller kongemagt.

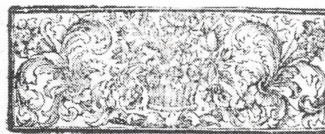
Og nu selve indholdet af disputationen. Der er syv blandede theser, som skal drøftes hver for sig. Et af de syv emner er hentet fra Det gamle Testamente, to fra Det ny Testamente, fire fra latinsk sprog og litteratur. Der skal disputeres om:

1. hvornår præget mønt blev indført hos hebræerne.
2. hvorledes et bestemt sted i Apostlenes Gerninger skal forklares.
3. tungetale ud fra et bestemt sted i første Korintherbrev.
4. betydningsudviklingen af det latinske ord paganus.
5. et Ovid-problem (Ovid var en berømt romersk digter i det første århundrede).
6. tre romerske digteres skildringer af vindene som sendebud mellem guder og mennesker og mellem mennesker og guder.
7. hvordan et bestemt udtryk hos Vergil skal forstås (Vergil var en berømt romersk digter i det første århundrede).

Efter sin fars død i 1722 vendte Daniel Michelsen hjem til Kolding, hvor han fra den 12. juni 1722 til den 10. juni 1725 virkede som øver-

ste collega ved Kolding lærde Skole, det vil sige, han var tredjelektiehører, den højst lønnede af de tre hørere ved skolen. Han blev ansat, mens magister Anders Lunde var rektor, og gik af i rektor Albert Thuras tid. To måneder efter at han havde opgivet stillingen som hører, indgik han ægteskab med *Kirsten Pedersdatter*, en velhavende enke med to tidligere ægteskaber bag sig.

Den dekorative første side af Daniel Michelsens disputation med halvdelen af første tese. (Indholdet af denne er i al korthed: de sekler, der blev brugt til at købe Saras grav for, var ikke mønt, men en vis vægtmængde i sølv. Hasmonæeren Simon var den første, der lod slå præget mønt hos hebræerne). (Foto: Det kongelige Bibliotek.)

Thes: I.

Uni occasione empti ad Saræ sepulturam agri, Gen. XXIII, v. 15, 16. prima siclorum fiat mentio, originem signatæ apud Hebræos pecuniæ ad ea tempora permulti referunt, quos tamen à veritate aberrare exinde colligitur, quod sicli isti tam ante Captivitatem Babylonicam perpetuo, quam proxime post, appensificantur non numerati. Conf. præter adductum jam locum Exod. XXII. v. 16. Jer. XXXII. v. 9, 10. Zach. XI. 12. &c.

Vielsen fandt sted den 9. august 1725. Han var knap 25 år, hun næsten 45 år.

Kirsten Pedersdatter fødtes den 31. august 1680 i Kolding som datter af *Peder Laugesen* og *Karen Bendixdatter*. Peder Laugesen fik borgerskab i Kolding i 1680 og blev købmand og overformynder.

Den 23. april 1696 blev Kirsten Pedersdatter - endnu kun i sit sekstende år - viet til sin første mand *Hans Hansen Bruun*, køb- og handelsmand i Kolding. Han døde i oktober 1711, og ved den påfølgende skifteforretning vurderedes hans efterladte bo - købmandsgården, et par andre ejendomme, jorder i Kolding vang, indbo, varelager m.m. - til at være 4388 sletdaler og 12 skilling værd. Halvdelen tilkendtes Kirsten Pedersdatter, som i øvrigt fik lov til at hensidde i uskiftet bo.

Den 26. juni 1713 blev Kirsten Pedersdatter viet til sin anden mand, enkemanden *Peder Hansen*, toldforvalter i Kolding. Han blev begravet den 10. august 1724 og efterlod sig et bo, der blev vurderet til at være 2599 rigsdaler og 3 mark og 2 skilling værd. Ligesom sidst fik Kirsten Pedersdatter tilkendt halvdelen og fik også denne gang lov til at hensidde i uskiftet bo. En vigtig del af boet var gården beliggende på hjørnet af Østergade og Helligkorsgade med facader til Østergades vestre og Helligkorsgades nordre side. Den vurderedes til at være 600 rigsdaler værd. I den gård blev Kirsten Pedersdatter boende efter Peder Hansens død, og i den kom også hendes tredje mand Daniel Michelsen til at bo.

Da Daniel Michelsen i august 1725 indlod sig i ægteskab, havde han ikke nogen stilling og drev ikke nogen borgerlig næring. Og da Danske Lov bestemte, at studerede folk, som ingen bestil-

ling havde, henhørte under de gejstlige, og at gejstlige var fritaget for al kongelig og borgerlig tyngde undtagen skatter efter grundtaksten, mente han, at han ikke var pligtig til at modtage indkvartering i den gård, han beboede. For at få sin opfattelse bekræftet henvendte han sig i en skrivelse af 29. august 1725 til stiftamtmanden, og denne lod da også magistraten i Kolding vide, at Daniel Michelsen skulle være forskånet for indkvartering.

At Daniel Michelsen var blevet en gift mand og havde fået bopæl i en af byens bedste ejendomme afholdt ham ikke fra at rejse til København og give sig i kast med at studere teologi. Men af grunde, der ikke kendes, opgav han efter nogen tids forløb teologien og rejste hjem til Kolding. Han må have besluttet sig til at blive købmand. Det blev han også, endda en velhavende købmand, men han mistede aldrig interessen for studier. Hans de Hofman skrev i sit store værk om foundationer og gavebreve, at Daniel Michelsen »endog paa denne tiid, ja ofte nat og dag, fortsatte sine studeringer, særdeeles i philologien, til sin fornøjelse«. Herom mere i det følgende.

Daniel Michelsen startede sit købmandskab med at handle en gros. Dengang måtte en handelsmand handle en gros, hvor han ville og med alle slags varer uden at løse borgerskab, men hvis han ved siden af en gros handelen holdt kræmmerbod og solgte varer i små partier, var han forpligtet til at erhverve borgerskab. Der fandtes regler for, hvornår et parti af de mange forskellige slags varer, der fandtes på markedet, kunne betegnes som et stort parti, men diskutabel grænsetilfælde var formodentlig uund-

gåelige. Det var imidlertid ikke et grænsetilfælde, men tydeligvis næringsnid, som bevirkede, at to nyetablerede købmænd *Hans Hansen Høxbroe* og *Hans Michelsen Flye* i november 1730 anmeldte, at Daniel Michelsen handlede detail ved siden af sit en gros salg. Anmeldelsen skete, da de to unge købmænd, som heller ikke havde løst borgerskab, blev indstævnet til at møde på rådstuen og dér erhverve deres borgerskab samt betale borgerskabspenge. Anmeldelsen var ekstra bemærkelsesværdig i betragtning af, at Hans Hansen Høxbroe var gift med Daniel Michelsens søster *Anna Cathrine Michelsdatter*. Sagen gik til byfogden *Christian Grundahl*, som indstævnedes Daniel Michelsen til at møde i politiretten. Dé erklærede Daniel Michelsen i august 1731, at han ikke holdt krambod, men kun handlede en gros og udenbys. Hans erklæring blev godtaget. Nogen tid efter må han imidlertid have besluttet sig til også at handle detail, og i februar 1732 løste han borgerskab.

Da Daniel Michelsen etablerede sig som købmand, indrettede han ejendommen på hjørnet af Østergade og Helligkorsgade til købmandsgård. I september 1746 købte han to små rytterbaraker, der lå ved siden af hinanden i Østergade lige nord for købmandsgården i forlængelse af den. Sådanne barakker var der i tidens løb blevet bygget en del af rundt om i byen. Daniel Michelsen rev barakkerne ned og forlængede købmandsgården ved at tilbygge et 5 fag 2 lofter (etager) højt hus med kælder. Købmandsgården bestod i forvejen af et 11 fag 2 lofter højt hus med kælder mod Helligkorsgade og et 9 fag 2 lofter højt hus mod Østergade. Nu blev den altså på 14 fag mod Østergade. Desuden omfattede den et hus og en stald i gården. Der var port mod

Østergade. I juli 1747 købte Daniel Michelsen endvidere den gård, der lå i Helligkorsgade umiddelbart vest for købmandsgården. Den var på 9 fag og var 2 lofter høj. Den blev dog ikke inddraget i købmandsgården, men blev udlejet.

En tid var Daniel Michelsen ejer af et mindre hus i den nordlige del af Låsbygade og et over for Sct. Jørgens Hospital ved Låsby Dam. Dem solgte han henholdsvis 1741 og 1746. Han erhvervede sig halvparten i Nørre Ports konsumtionsbod og fik fjerdepart i en jagt og ottendepart i en galiot.

I marts 1735 blev Daniel Michelsen vicerådmand, og i nogle år var han præstens medhjælper.

Som før nævnt bevarede Daniel Michelsen sine lærde interesser, så længe han levede. Det viser det bibliotek, han efterlod sig ved sin død, med al ønskelig tydelighed. Han købte nyudkommende bøger op gennem årene, det siger udgivelsesårene os, men han har sikkert købt ældre bøger, har vel først fået råd til sine bogkøb efter sit giftermål.

Langt den største del af bøgerne i hans bibliotek var på latin, eventuelt som forklaring til græske værker, der var også nogle bøger på moderne sprog, men kernen var den klassiske græske og latinske litteratur i dens forskellige former. Den berømte romerske taler, filosof og politiker Marcus Tullius Cicero førte med Samlede Værker i to udgaver, en fra 1688 og en fra 1724, hver på 11 bind, hvortil kom særudgaver af enkeltværker, alt i alt ca. 30 bind. (Cicero læses stadig i gymnasieskolerne). Den dyreste bog blev ved skifteforretningen efter Daniel Michelsens død vurderet til 7 rigsdaler og 3 mark - det var den

populære romerske digter Ovids Samlede Værker i fire bind - den billigste, en ukendt latinsk digter, til 2 skilling.

Bøgerne i biblioteket var dels klassikerudgaver fra det 17. og især det 18. århundrede, enkelte også fra det 16. århundrede, dels lærde værker fra de samme århundreder i originaludgaver eller genoptryk. Vi møder forfatternavne som f.eks. Erasmus fra Rotterdam, Hugo Grotius, Pufendorf, Bartholinerne, Ole Borch, Erik Pontoppidan, Simon Paulli. Der var en hel del håndbøger (faglitteratur), som er nødvendige ved studiet af de klassiske sprog, dyrest var et antikvitetleksikon i folio, to bind, vurderet til 7 rigsdaler, men der var også »lexica« i de moderne sprog. Der var ikke mange bøger på dansk, mest religiøs litteratur, bibel og salmebog, Jesper Brochmands huspostil m.m. Der var flere værker af Holberg, men ingen af hans komedier, hvad man nok kan undre sig over, når man ser, hvad der var af græske og latinske komedier og tragedier. Mens græsk og latinsk poesi var rigt repræsenteret, var der kun et værk af dansk digtekunst: Anders Bordings Poetiske Skrifter fra 1735 (vurdering 8 skilling).

Efter biblioteket at dømme må Daniel Michelsen have været noget i retning af det, man kalder en polyhistor, det vil sige en person, som er kyn-dig i mange videnskaber. I fortegnelsen i Kolding skifteprotokol er bøgerne ordnet efter format i folio, kvart osv., et system, der kendes fra Det kongelige Bibliotek. I dag ville de blive katalogiseret under blandt andet historie, filosofi, teologi, filologi, pædagogik, geografi, anatomi, matematik.

Biblioteket indgik i Daniel Michelsens dødsbo med ca. 400 bind vurderet til i alt 180 rigsdaler

og 2 mark og 8 skilling - og det er nok en rimelig vurdering efter datidens bogpriser. Dog overrasker det, at et pragtværk som Laurids de Thurahs Hafnia Hodierna (København i Dag) fra 1748 med 110 kobberstik og dansk, fransk og tysk tekst kun blev vurderet til 3 rigsdaler. Det er i dag stærkt efterspurgt af samlere, og det koster dyrt. I 1967 udkom det i fotografisk genoptryk. Af andre i dag efterspurgte bøger, som fandtes i Daniel Michelsens bibliotek, skal nævnes fire bøger af Holberg: Introduktion til de europæiske Rigers Historie fra 1711 (vurdering 12 skilling), Danmarks og Norges Beskrivelse fra 1729 (vurdering 1 rigsdaler), Danmarks Riges Historie fra 1732, tre bind (vurdering 2 rigsdaler og 3 mark), Livs- og Levnedbeskrivelse fra 1741 (vurdering 10 skilling). Nævnes skal også Stephanius: Saxo Grammaticus, en fremragende videnskabelig tekstudgave fra 1644 i folio, vurderet til 2 mark og 8 skilling.

Kirsten Pedersdatter døde den 16. marts 1754 og blev hensat i åben begravelse i Kolding kirkes nørre kapel (nordre korsarm). I foråret 1759 testamenterede Daniel Michelsen kirken en ham tilhørende toft i Kolding Søndervang mod, at kirken holdt hans hustrus og til sin tid hans egen begravelse forsvarlig ved lige. Samtidig testamenterede han 500 rigsdaler til Kolding bys fattiges kasse. Selv blev han begravet den 6. maj 1759, fem dage efter at kong Frederik den Femte havde konfirmeret hans testamente.

Daniel Michelsen og Kirsten Pedersdatter fik ingen børn sammen, og da Daniel Michelsen længe før sin død havde udbetalt sine stedbørn deres mødrearv, blev hans arvinger en bror, to søstre og børn og børnebørn af en tredje afdød

HAFNIA HODIERNA,
Eller
Udførlig Beskrivelse
om den
Kongelige Residens- og Soved-Stad
Copenhavn,

med en forklaring om alle de Merkværdigheder, som
denne store Stad nu omstunder indbefatter.

DESCRIPTION CIRCONSTANTIE E

DE LA

RESIDENCE ROIALE ET CAPITALE
DE COPENHAGUE,

AVEC UNE EXPLICATION DE TOUTES LES CHOSES DIGNES
DE REMARQUE, QUI SONT EN DE NOS JOURS CETTE GRANDE VILLE.

Kusführliche Beschreibung

der

Königlichen Residenz- und Hauptstadt

Copenhagen,

nebst einer Erklärung aller Merkværdigkeiten, so diese grosse Stadt
zu unsern Zeiten enthält.

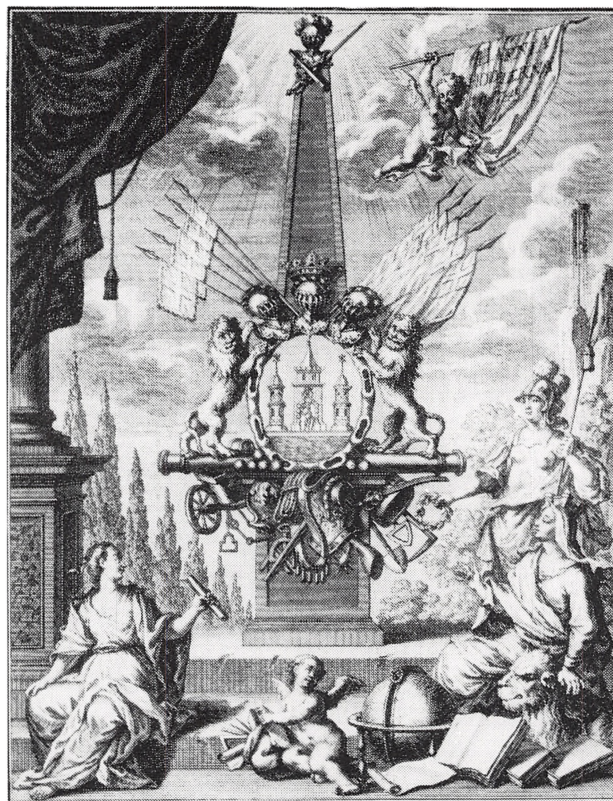
Copenhavn, 1740

Verf. Joh. S. und Joh. v. d. H. Kupferst. Ernst Heinrich Baring.

Det firsprogede titelblad til *Hafnia Hodierna*. Forfatteren til værket er den fremragende arkitekt Laurids de Thura (adlet 1740). Han var bror til den lærde og digterisk begavede Albert Thura, rektor for Kolding Skole (Kolding Gymnasium) 1723-1726, derefter sognepræst for Lejrskov og Jordrup til sin død i 1740. (Foto: Det kongelige Bibliotek.)

søster (ovennævnte Anna Cathrine Michelsdatter).

Under skifterettens ledelse blev det omfattende bo realiseret. Ejendomme, løsøre, købmandsvarer og det store bibliotek solgtes på auktion, udestående fordringer blev indkrævet og gæld og skifteomkostninger betalt. Da alt var gjort

Københavns byvåben på titel-kobberstikket i værket *Hafnia Hodierna* med allegoriske figurer og trofæer. Foroven svinger en vinget genius et flag, hvorpå værkets titel og udgivelsesår skimtes. Kobberstikkeren er utvivlsomt tyskeren Michael Keyl (1722-1798). (Foto: Det kongelige Bibliotek.)

op, blev der 8786 rigsdaler og 11 skilling til deling mellem arvingerne. Af enkelte poster kan nævnes, at købmandsgården solgtes til Daniel Michelsens søstersøn Peder Høxbroe (søn af tidligere nævnte Hans Hansen Høxbroe) for 1380 rigsdaler. Lejegården i Helligkorsgade indbragte 310 rigsdaler, løsøret lidt over 1385 rigsdaler

og købmandsvarerne knap 3909 rigsdaler. Bøgerne solgtes for 232 rigsdaler. Af udenstående fordringer på over 5722 rigsdaler lykkedes det at få omtrent 3850 rigsdaler indkrævet.

Daniel Michelsen var en sammensat personlighed: han var et lærd studerekammermenneske med vidtspændende videnskabelige interesser, men han var også en driftig forretningsmand med en omfattende handel i stort og småt. Selv ville han måske have sagt, at han tjente både Minerva og Merkur.

Kilder

S. Birket Smith: Københavns Universitets Matrikel, andet bind (1894) side 407 og 414.

H. Jørgen Helms: Valkendorfs Kollegiums Historie fra dets oprettelse 1588 og indtil 1865 (1917), side 274.

Albert Thura: Lyk-Ønsknings-Tale til Kolding Byes kongelige Skoles Indvielses Høytid, holden i Skolen dend 26. Martii 1732.

Hans de Hofman: Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve som forefindes udi Danmark og Norge, udgivne efter kongelig allernaadigste Tildelse, bind IX Appendix til Riiber-Stifts Foundationer (1763), side 38-41.

H. R. Hiort-Lorenzen og F. P. G. Salicath: Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark med Færøerne, Island, Grønland og De vestindiske Øer stiftede før Udgangen af Aaret 1894, bind 4 (1898), side 330 og 331.

Jens Jørgen Fyhn: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding (1848) side 72.

Vejle Amts Aarbog 1927, side 217.

P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1910, genoptrykt 1974-1975), side 356, 531 og 544-545.

Byrådsbogen 1969-70 (jævnfør særtryk 1971 med titlen Et Tidsbillede En liden fattig By I), side 41 og 55.

Byrådsbogen 1972-73 (jævnfør særtryk 1974 med titlen Et Tidsbillede En liden fattig By II) side 15-33, 118-126, 138 og 139.

H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, bind 5 (1927), side 386.

Kolding skifteprotokol 1700-1725, 1724-1742 og 1751-1772.

Kolding skøde- og panteprotokol 1738-1758 og 1758-1791.

Kolding kirkebøger.

Forfatternavnet Nellemose er pseudonym for Aksel Nellemann og Knud Moseholm.

Kolding Sønderbro - et efterskrift

Af Kirsten-Elizabeth Høgsbro

I Koldingbogen sidste år havde jeg lejlighed til at fortælle lidt om opførelsen i 1807 af Sønderbro, som var blevet så forbillidligt istandsat i 1985. Sandt at sige var min artikel på en måde en følgevirkning af beslutningen om så vidt muligt at føre Sønderbro tilbage til den skikkelse, hvori broen fremtrådte efter opførelsen i 1807-1808. Til det formål var der bl.a. behov for at fremskaffe oplysninger fra de centrale arkiver om brobyggeriet i Kolding.¹

Blandt de mange papirer, som belyser broens historie, var også en del kort og tegninger. Men desværre manglede tegningerne til det projekt, som blev realiseret, efter at det var godkendt ved kgl. resolution i marts 1806.

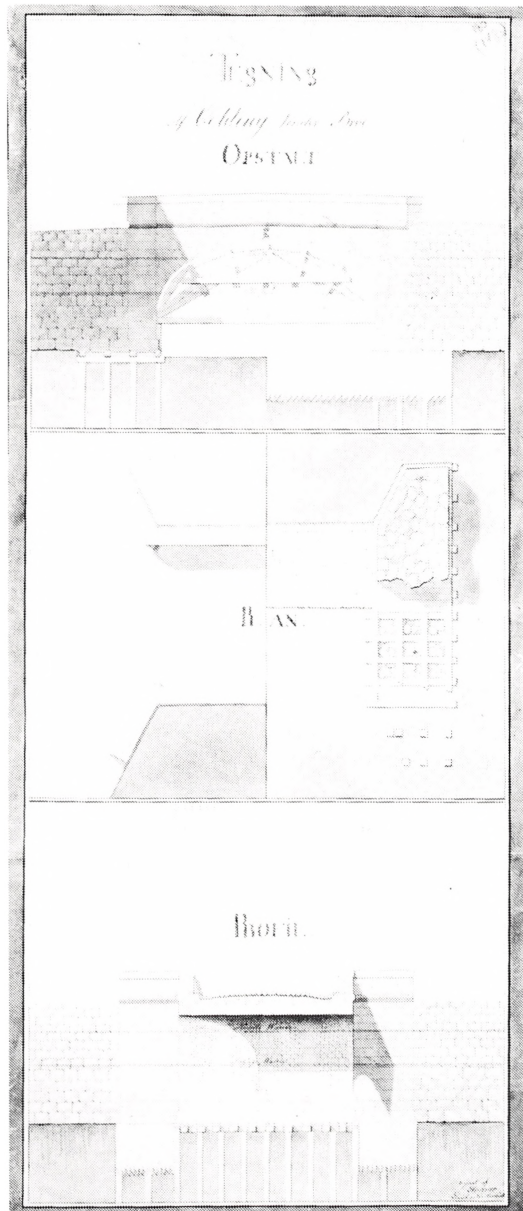
Efter at vejdirektoratet i slutningen af 1970'erne afleverede sin store mængde af gamle kort og tegninger m.v. fra vejarbejderne i landet frem til sidste halvdel af forrige århundrede, blev der i de følgende år på Rigsarkivet foretaget en overordentlig omhyggelig og omfattende registrering af denne fornemme samling fra vejetatens arkiv². Da der ikke i dette materiale - og iøvrigt heller ikke i selve vejjournalssagerne - fandtes tegninger eller planer til Kolding Sønderbro fra 1807, var det nærliggende at antage, at tegningerne til det gennemførte projekt, hvortil der i korrespondance og rapporter vedrørende broarbejdet så hyppigt henvises, var gået tabt. Enten fordi de var blevet slidt op ved brug i for-

bindelse med selve arbejdet, eller de var bortkommet under de mildest talt meget vanskelige forhold, hvorunder dele af centraladministrationen måtte fungere i 1807/1808, da man i en længere periode på grund af krigsforholdene måtte flytte fra København (med kongen/kronprinsen) til Kolding og senere til Rendsborg.

En tilfældighed førte i den forløbne sommer til, at jeg til min forbløffelse og glæde, men måske også ærgrelse, opdagede, at der på vejdirektørens forkontor hang nogle smukke tegninger af forskellige broarbejder, bl.a. af den i 1807-1808 opførte Kolding Sønderbro. Min forundring blev ikke mindre, da det yderligere viste sig, at der på vejdirektørens eget kontor også fandtes et par smukt indrammede tegninger fra brobyggeriet i Kolding. Ingen af disse tegninger var registreret i forbindelse med afleveringsforretningen til Rigsarkivet. Alle tegningerne af brobyggeriet i Kolding var udført af løjtnant og vejkonduktør H. J. Hoskier, som med stor kynighed havde ledet vejarbejdet i Kolding i denne periode.

En af tegningerne (fig. 1) viser broen som den skulle se ud. Denne tegning er formentlig en kopi af den projekttegning til en hvælvet granitstensbro, som overvejspektøren, oberst H. F. Rosenberg i 1806 sendte frem til godkendelse. På Hoskiers tegning er broen forsynet med et brystværn af kampesten, netop som Rosenberg havde

Fig. 1. »Tegning af Colding sønder Bro«. Opstalt.

foreslået det i sin beskrivelse af brokonstruktionen. Som et kuriosum kan bemærkes, at det kongelige monogram på hvælvingens slutsten er Christian den 7.'s, og at der mangler årstal.

En anden af tegningerne (fig. 2) viser broen som den stod færdig i 1808. Det kongelige monogram, Frederik den 6.'s på slutstenen er omsluttet af dette årstal. Men gengiver tegningen også den konkrete tilstand, hvori brokonstrukti-

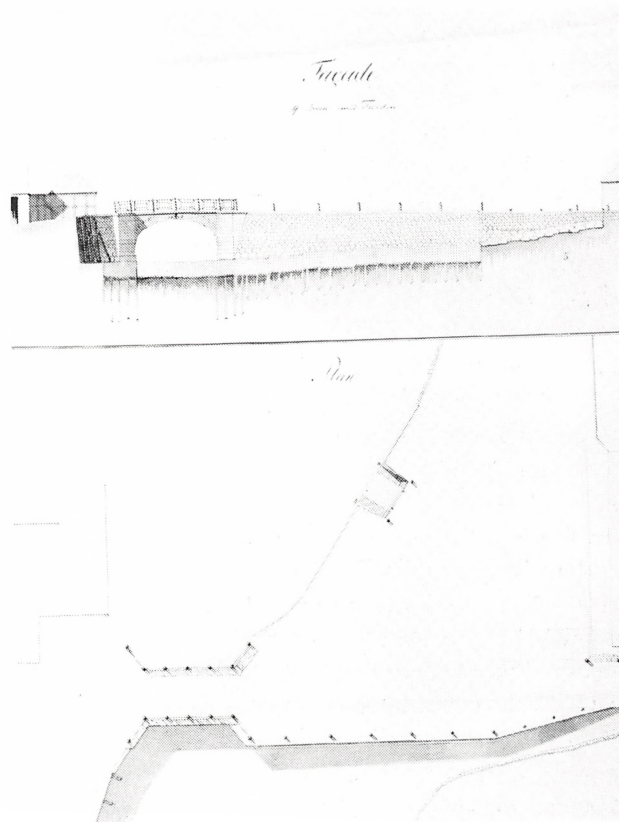

Fig. 2. »Tegning over Broe Arbeidet ved Colding, saaledes som samme er fuldført Aar 1808«. Facade af broen imod Fjorden.

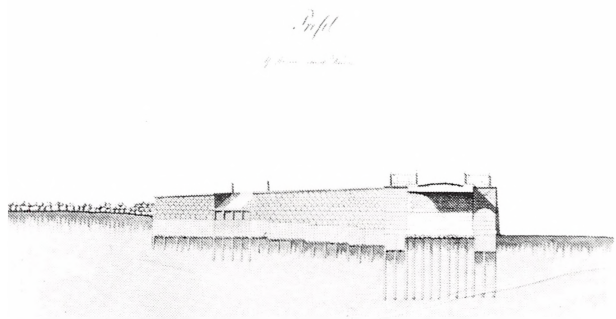
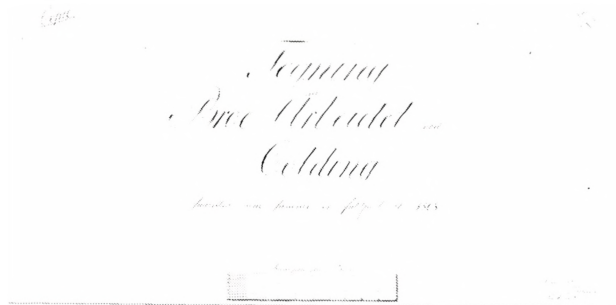

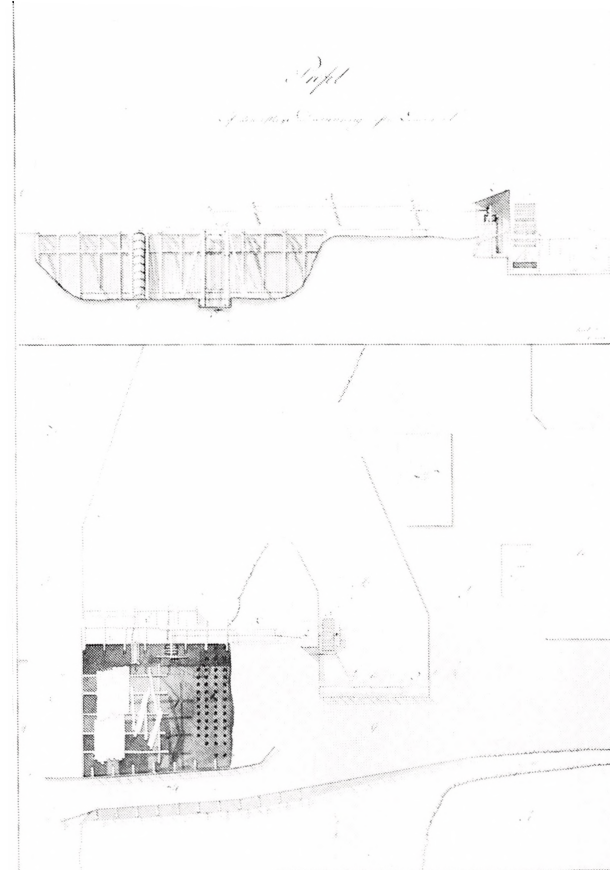
Fig. 3. Profil af broen mod vejen.

onen fremtrådte, da Hoskier i 1808 lavede den nydelige tegning? Det er noget af en tilsnigelse, når vor ellers så retskafne ven, løjtnant Hoskier på denne tegning har forsynet broen med et rækværk. På dette tidspunkt i 1808, hvor Hoskier lavede tegningen, var rækværket netop *ikke* opført. Af den ret så udførlige korrespondance omkring denne del af brokonstruktionen, fremgår det med al tydelighed, at rækværket først endelig blev sat op i 1812. Og det efter dybtgående diskussioner frem og tilbage og for og imod, om det skulle være et rækværk som planlagt, nemlig et muret brystværn, eller om man skulle vælge en anden løsning, hvor der var tale om et støbejern-

gelænder - eller gitterværk, som var anbragt mellem granitstensbårner.

På samme tegning bemærker man også den lange dæmning, beklædt med granitsten, syd for broen. Interessant er en detalje umiddelbart syd for broen på østsiden af dæmningen. Her er et anløbssted med trapper, fint markeret ved to granitsten på dæmningens øverste kant. Kendes dette lille anlæg iøvrigt fra byens topografi - eller

Fig. 4. Profil af den østlige dæmning.

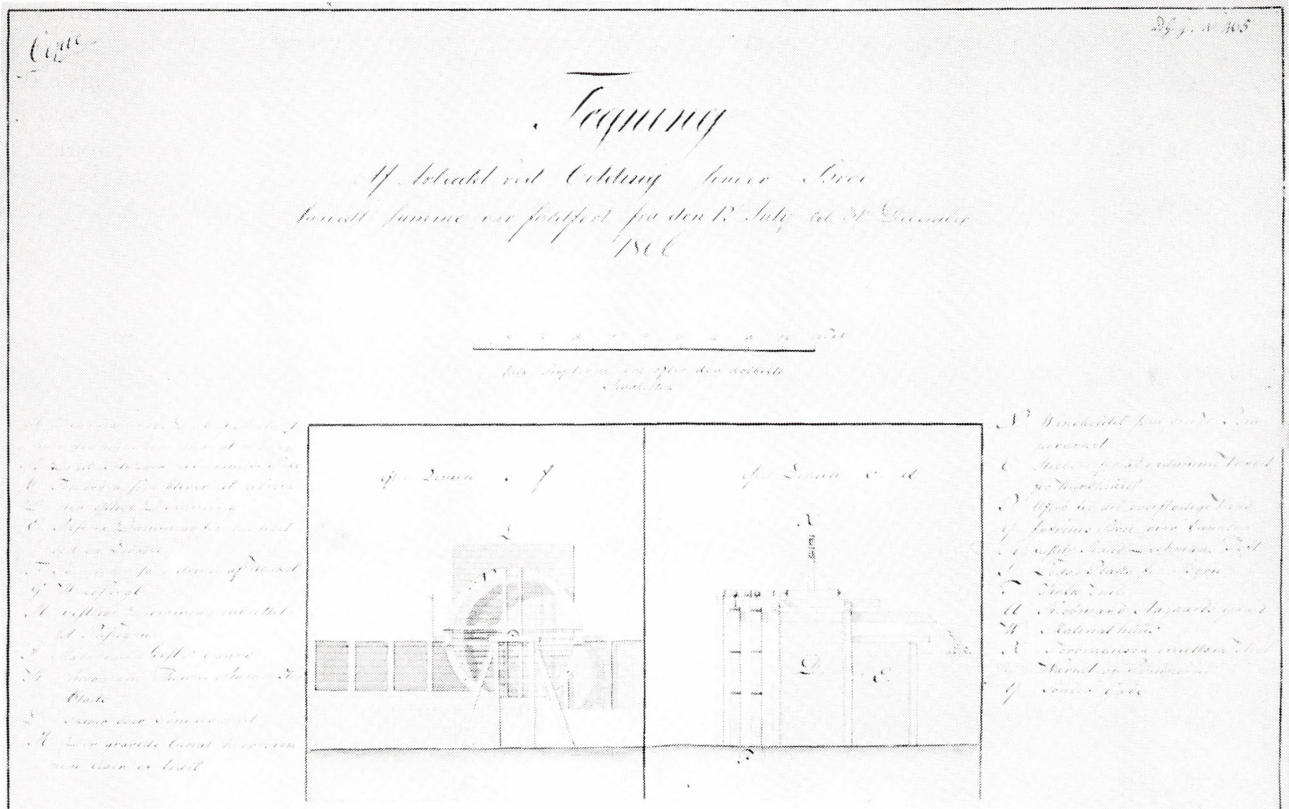

Fig. 5. Tegnning af arbejdet ved Kolding Sønderbro.

er der her tale om en del af dæmningsarbejdet, som aldrig kom ud over projekterings fase?

En tredje tegning (fig. 3) viser en profil af den østlige dæmning samt pumpeværket. I forbindelse med arbejdet ved broen knyttedes der sig i særlig grad opmærksomhed til pumpeværket. Igen og igen fremhæves hvor betydningsfuld denne ingeniørmæssige del af Hoskiers arbejde var. Hans overordnede tillagde ikke mindst konstruktionen af pumpen og dens funktion stor

vægt, og anså det som en af de væsentligste faktorer, som bidrog til at muliggøre at brobyggeriet blev afsluttet så hurtigt, som det blev.

De tre her omtalte tegninger har sammen med nogle andre udvalgte kort og tegninger igennem flere år smykket væggene hos vejdirektøren, ligesom der rundt omkring i vejdirektoratets hovedbygning i Havnegade fortsat hænger enkelte tilsvarende kort og tegninger af andre bygværker.

Det er ikke vanskeligt at forstå, at vejdirektoratets ledelse befinder sig vel ved at kunne lade blikket glide hen over disse små prosaiske kunstværker, som forgængerne inden for etaten har udført så pertentligt. Sådanne dekorative elementer kan kun bidrage til at sætte nutidigt virke i historisk perspektiv, og måske også indirekte virke inspirerende.

Men hvorvidt de næsten 200 år gamle tegninger fortsat har godt af at hænge frit fremme (omend indrammet og bag glas), og blive udsat for dagslys, er så en anden sag.

Noter:

1. Kirsten-Elizabeth Høgsbro, »Kolding Sønderbro« - »til nytte og ziir«, Koldingbogen 1985, pag. 5 ff.
2. Jørgen Nybo Rasmussen, De ældste danske vejkort. En registrering af 1. afd.'s kort og tegningssektion. ARKIV, 10. bd, nr. 4, 1985, pag. 205.

Klip fra avisen

1. september 1985 - 31. august 1986

Af Inge Ladegaard

Kommunalt

Socialdemokratiet, Venstre, Det konservative Folkeparti og Det radikale Venstre indgår forlig om Kolding Kommunes budget for 1986. Forliget indeholder uforandret kommunal skatteprocent på 18,4 (10/9).

Kommunalvalget den 19. november 1985 resulterer i udskiftning af 9 byrådsmedlemmer. For borgmester Per Bødker Andersen, der siden september måned har virket som Bent Rasmussens efterfølger, bliver valget en sejr, idet han opnår 7.673 personlige stemmer, eller flere end hans forgænger opnåede ved valget i 1981.

Amtsrådsvalget skaber stor spænding om amtsrådets flertal og dermed om besættelsen af amtsborgmesterposten. Først efter flere fin-tællinger afgøres det, at Erling Tiedemann forbliver som amtsborgmester.

Socialinspektør Jenny Voorraad forlader sin stilling ved Kolding Kommune (29/10).

TVIS - Trekantområdets Varmetransmissionsselskab I/S står for det arbejde, der skal resultere i at overskudsvarme fra Skærbækværket leveres til bl.a. Kolding. De store udgravninger i byen har givet problemer for trafikken i årets løb,

og har været livligt kommenteret i aviserne bl.a. med en overskrift som »Kaos på Fynsvej« (1/11).

Budgetchef Henning Seiding udnævntes til ny socialinspektør. (3/5)

Gravearbejde for TVIS i Jernbanegade juli 1986. (Foto: Ludvig Diltmann).

»Kolding stemte som resten af landet« hedder det i artiklen om stemmeafgivningen for eller imod EF-pakken i februar 1986. 56,9 % af vælgerne sagde ja til pakken, 43,1 % sagde nej.

Kolding kommune har fået lavet en »Kolding-mobile«, som skal uddeles til gæster og venner af byen. Anni og Bent Knudsen har designet (8/7).

Nøglen drejes om på det gamle sygehus i Sct. Jørgensgade, og de sidste afdelinger flyttes til det nye sygehus på Skovvangen. (29/8)

Ændringer i bybilledet

Sydcentret

Diskussionen om det store butikscenter, der er planlagt bygget på grunden ved Haderslevvej-Dalbygade har i høj grad spejlet sig i avistoffet i det forløbne år. Således skriver Kolding Folkeblad den 7.10.1985 bl.a.: »Når der i aften holdes borgermøde om Sydcentret uddeles en folder, der indeholder fem indsigelser imod det«. Det fremhæves, at Sydcentret er i modstrid med den kommuneplan, der tidligere er vedtaget. Modstanderne fremhæver ting som forrykkelse af handelen i byen mod syd, trafikalt kaos, for få parkeringspladser og truslen mod nærbutikkernes fremtid.

Den 4. december skriver avisen: »Trods det store antal protester ser det nu ud til, at der bygges et stort butikscenter på grunden ved Haderslevvej-Dalbygade, og at det

efter alt at dømme vil blive det gamle byråd, der skal vedtage den ændring af kommuneplanen, som gør det muligt for entreprenør Peter Nielsen at bygge Sydcentret.«

Bredgadepladsen

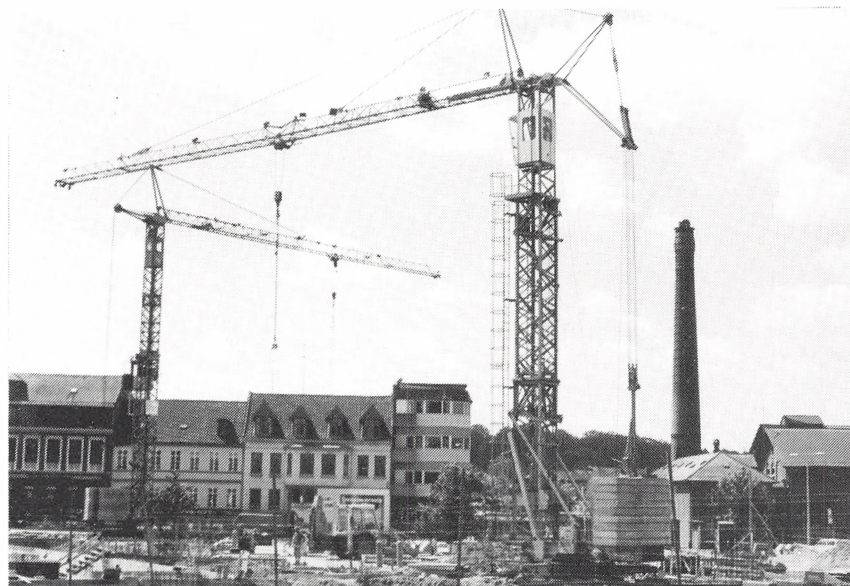
Den 24. oktober 1985 skriver Kolding Folkeblad: »Næste store lokalplanslag bliver Bredgadepladsen. Bl.a. har Jens Møller fra Kristeligt Folkeparti sagt, at arealet bør bevares som en stor åben plads. Teknisk forvaltning bliver bedt om at udarbejde en plan, der også vil indeholde en løsning på forholdene

omkring Sct. Nicolai kirke. Arkitekt Lauge Juul står bag det projekt, der i øjeblikket er til offentlig høring«. . . Formanden for menighedsrådet ved Sct. Nicolai kirke, Inger Klarskov Petersen har gjort indsigelser mod bebyggelsen, og ønsker den bygning, som er indeholdt i Lauge Juuls projekt placeret længere væk fra kirken. (16/10). Også stiftsøvrigheden blander sig i planerne om bebyggelsen af pladsen, og der gøres indsigelse mod, at kirkeområdet ikke er med i lokalplanen.

Biografen i Jernbanegade

Restauratør Eigil Hansen, der ejer

Bredgadepladsen juli 1986. (Foto: Jørgen Ejler).

den nedlagte Biografen 1+2, Jernbanegade 31, har solgt til et århusiansk firma ved navn Investerings-selskabet af 5. nov. 1951 A/S. Bygningen skal rives ned, og hermed forsvinder et gammelt og interessant milieu fra Jernbanegade der har huset Palmehaven og Trocadero. Kolding-entreprenøren, Peter Nielsen var med i kapløbet om køb af bygningerne. (10-11/10)

Låsbybanke

Restaureringen af Låsbybanke 1-7, to huse fra begyndelsen af 1700-tallet er en del af den store saneringsplan for området omkring Låsbygade, som påbegyndtes i 1977. Ejendommene er åbne for interesserede i weekenden 12.-13. april 1986. Fordelingen af de fire lejligheder kommer til at ske efter lodtrækning.

Forsorg

I Socialplanen for 1985 blev der åbnet mulighed for at ældre, der er flyttet på plejehjem kan få en såkaldt fortrydelsesret. De ældres husleje bliver betalt, indtil de har besluttet sig til, om de vil bo det ene eller det andet sted. Forsøg har været gjort på Højegården, og de har vist sig at være en succes. (19/12).

Pastor Aage Sørensen i Nørre Stenderup startede i efteråret en klub for folk over 80. Medlem af klubbens bestyrelse bliver man automatisk, når man fylder 90 år. Møderne holdes i præstegården. (2/3)

*Låsbybanke 1-7.
(Foto: Jørgen Ejler).*

Socialudvalgsformand Bent Ginerskov udtaler, at han er overbevist om, at den nystartede områdehjemmehjælp bliver en succes. (8/3)

På Røde Kors Plejecenter, hvor der i forvejen er 16 beskyttede boliger og en plejeafdeling med 24 beboere, er der nu også åbnet et dagcenter, beregnet til 10 personer. (2/8)

Erhvervsliv

Firmaet Brødrene Knudsen standser forretningen i Helligkorsgade, og fra 1. juli 1986 rykker den svenske koncern Hennes og Mauritz ind i en del af lokalerne. »Det er tiden

at rationalisere driften«, mener Poul Merrild Knudsen, og firmaet vil i fremtiden koncentrere sig om mindre specialforretninger og en gros virksomheden. Forretningen grundlagdes af Lars Knudsen i 1894. (29/12)

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri i Slotsgade får nye ejere, idet aktieselskabet Sys-Con Software køber familiens aktier. Bag den nye ejer står advokatfirmaet Fønns og Hove. Bogtrykkeriet blev grundlagt af Konrad Jørgensen i 1878. (5/2)

Fotokæden Merlin fra Odense overtager fra 1. februar fotohandelen Hauge Rasmussen i Helligkorsgade. I forvejen har Merlin sidste forår købt Fotohusets forretning i Søndergade og Fotohusets indkøbscenter på C. F. Tietgensvej. (8/1)

Koldingfirmaet Elektrogeno er efter flere års økonomiske problemer solgt til Gadan Maskinfabrik. Elektrogeno har bl.a. lavet beholdere til ostemasse.

Fredag den 28.2. holdt Jyllands Clichéfabrik ved Aage og Poul Sørensen rejsegilde på firmaets nye kompleks på Metalvej i Kolding.

Den 21.3.86 meddeles, at Pasilac Therm er solgt til Danish Turnkey Dairies. I maj flyttes fra fabriksbygningerne i Munkensdam.

Svaneapoteket i Kolding fylder 100 år den 1.7.1986. Jubilæet er bl.a.

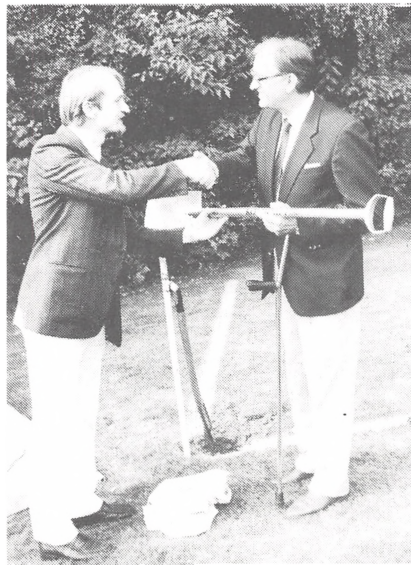
markeret ved at kunstneren Henry Heerup har lavet et litografi med Koldinghus og en svane som motiv.

Fredag den 8. august indviedes »Scanticon«, et stort nyt hotel i Kolding. Indvielsestalen holdt forfatteren Piet Hein. (9/8)

Meddelelsen om sammenlægningen af Danish Crown i Kolding og Tulip i Vejle kom ikke som et chok for medarbejderne, idet der i længere tid har verseret rygter om nye fusioner i slagterisektoren. (16/8)

Kulturlivet

En meget stor del af Koldings kulturelle foreninger og organisationer var den 28.4. repræsenterede på

Kulturminister H. P. Clausen får overrakt den gyldne spade 25. august 1986 på Trapholt. (Foto: Orla Lund).

Sct. Jørgensgård for at gennemføre en reorganisering af det kulturelle samråd. Forslag fra en arbejdsgruppe blev vedtaget, og en bestyrelse valgte.

De nye administrationslokaler i østfløjen på Koldinghus præsenteres den 20. marts 1986.

SFeren Gunhild Due valgtes som medlem af Statens Museumsnævn. (15/6)

Kulturminister H. P. Clausen tog det første spadestik til Kunstmuseet Trapholt, og fik af borgmester Per Bødker Andersen overrakt det første eksemplar af Koldings gyldne spade. Trapholtfondens formand, K. E. Reddersen, afslørede et nyt arbejde af Hanne Varming »Trapholtpigen«. (26/8)

Enkelte udstillinger

»Nisse-Møller - en Kolding-maler« var Koldinghusmuseets juleudstilling.

Thomas L. Jørgensens mindelegat uddeles for sidste gang, til maleren Chr. Daugaard i forbindelse med en udstilling af hans værker. (10/2)

På Kunstmuseet Trapholt i Klostergården vises udstillingen »Keramik og tekstil« frem til 2.3.1986. (8/2)

Fødselsdagsudstilling af maleren og keramikeren Hans August Andersens arbejder i Trapholts lokaler på Klostergården. (8/2)

Kolding-guldsmeden Bent Gabrielsen udstiller seks af sine arbejder på Kunstindustrimuseet i København. (4/3)

Afgangselever fra Kunsthåndværkerskolen holder udstilling på Koldinghus. »Blikfang så det basker« skrev Jydske Tidende d. 24.5.1986.

Kolding-væveren Vibeke Høgsbro er med i den store udstilling »Ny dansk kirkekunst« i Kunstpavillonen i Esbjerg. (8/7)

I en eksklusiv udstilling i Vesttyskland af håndmedet sølvtøj deltager Kolding-sølvmeden, Karl Gustav Hansen med bl.a. en kaffekande af sterlingsølv og ibenholt. (29/6)

Fornylig blev billedhuggeren Egon Fischers kravleskulptur ved Slotsøen flyttet, og det samme var tilfældet med John Farnhams »Winged figure nr. 2« - ved Turistbureauet. (4/7)

»Bolg i Kolding i 100 år«. Udstilling arrangeret af Museet på Koldinghus fra 30. august til 21. september.

Musik

Kolding Kammerorkester, under ledelse af Carl Larsen udnævnes til husorkester på Koldinghus, og dirigenten modtager som den første Vejle amts nyindstiftede kulturpris. (22/10)

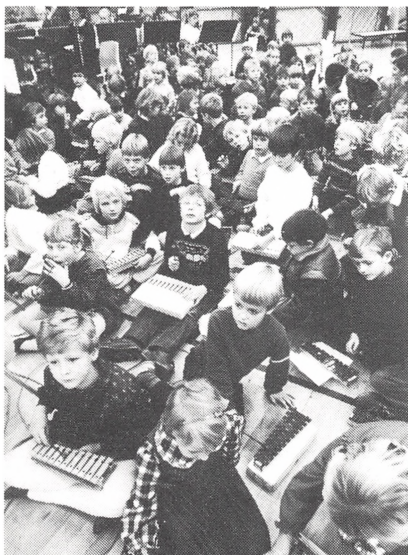

Foto: Ole Olsen.

1000 elever fra Kolding Musikskole uropfører i Kongreshallen en komposition af Peder Holm med titlen »Hedeby's Gengangere«. Projektet har bl.a. fået støtte fra Statens Kunstfond og det er Kolding Musikskoles forældreforening, der står bag. (24.-25./11)

Kolding skal i år for første gang opleve en regulær Kirkemusikfestival fra 29. maj til 1. juni bl.a. med optræden af Ingolf Olsen, guitarist, lutspiller og sanger. (19/5)

Kolding-musiklæreren, Søren Bødker Madsen har vundet førstepriisen i den internationale konkurrence for klassiske guitarister i Tjekoslovakiet. (14/7)

Den verdensberømte baroktrompe-

tist Edvard H. Farr giver koncert i Sct. Nicolai kirke. (25/7)

Kolding-organisten Sven-Ingvar Mikkelsen deltager i koncert i Frederiksborg Slotskirke. (27/7)

Teater

Årets Kolding-revy var instrueret af skuespilleren Jan Schou og omtales i artiklen i Kolding Folkeblad den 10.2.1986 som et stort og flot show med farver og tempo.

Teatergruppen »Artibus« spiller børneteater i en bus, der holder på forskellige p-pladser i kommunen. I marts måned vises forestillingen »Dragen«. (3/3)

Eventyrspillet over H. C. Andersens »Fyrtøjet« spillede på en ikke mindre eventyrlig scene i Den geografiske Have. Stykket havde ca. 9.000 besøgende og var en stor succes. Kjeld Høegh var instruktør. (14/7)

I Staldgården opførte Kolding Festspils Venner »Spillemand på en tagryg«. Instruktør var Leon Feder. (1/9)

Kirke. Skole. Bibliotek

Kirke

»Skilt efter 900 år« er overskriften på en artikel i Kolding Folkeblad den 17.2.1986, og den gælder Dalby og Vonsild sogne. Tidligere har den samme præst betjent begge sogne,

Ulla Skovlund og Kurt Sørensen var hovedaktører i »Spillemand på en Tagryg«, årets festspil. (Foto: Nils Rosenwold).

men nu indsættes Ruth Østergaard Poulsen som sognepræst i Dalby sogn, og Vonsild sogn er fremtidig et selvstændigt sogn med Klavs Bo Sørensen som sognepræst. Teknisk udvalg har godkendt, at der på en kommunal grund i Fjeldparken i Dalby kan opføres en ny præstegård. (9/7)

Leif E. Petersen udnævnes til ny sognepræst ved Kristkirken efter Sv. Bowmann, der trækker sig tilbage p.g.a. alder (9/3)

Menighedsrådet i Kristkirkens sogn skænker en alterkalk fra 1581 til Museet på Koldinghus. Kalken blev for 400 år siden givet til Sct. Nicolai kirke, men har fra 1925 været anvendt ved Kristkirken. (21/3)

Stiftsøvrighedens indsigelse mod et planlagt byggeri af ældreboliger på »Forten« i Bramdrupdam resulterer i, at Kolding Kommune har måttet ændre bebyggelsesplanen på stedet. Striden gælder udsigten til kirken. (2/3)

Menighedsrådet ved Almind kirke efterlyser en kanonkugle, der er forsvundet fra et historisk mindesmærke på kirkegården. (11/7)

Skole

Kolding Forberedelseskursus indvier ny bygning i Kathrinegade. (17/11)

Riis Toft skole bliver 50 år og skolens historie skildres i en artikel i Jydske Tidende den 22. marts.

Skoledirektør Martin Duus bebuder, at man på grund af faldende børnetal vil få brug for færre skoler i Kolding kommune. Man kan komme i den situation, at nogle skoler må nedlægges. (19/7)

Der kommer ny leder på Kolding Friskole, idet lederen siden skolens start, Jørgen Bagge, afløses af Knud Nørregaard, der hidtil har været højskolelærer i Vester Vedsted. (16/8) Kolding Friskole holder rejsegilde på ny bygning. Den tidligere keglebane ved restaurant »Skoven« er nyistandsat. (september)

Ved indvielsen af Kolding Købmandsskoles nye lokaler d. 15.8.86 ankom undervisningsminister Bertel Haarder i veteranbil ledsaget af to elever fra skolen.

Bibliotek

Ved starten af 1986 fik Kolding en ny stadsbibliotekar, der kommer fra Randers: Ane Marie Andersen. Hun har overtaget stillingen i Kolding, der tillige omfatter ledelse af kulturforvaltningen. Samtidig med velkomsten til hende bød borgmesteren velkommen til et nysammen-sat kulturudvalg. (3/1)

Stenhuggermester Oscar Jensens stensamling, der blev overdraget biblioteket i 1977, har nu fået plads i den tidligere lokalhistoriske samling på hovedbiblioteket. (23/5)

Foreninger

I anledning af Kolding Borgerlige

Skydeselskabs 200-års jubilæum aflægger prins Henrik besøg i Kolding. (12/9)

Generalforsamlingen i Foreningen af Håndværkere og Industridriven-de godkender salget af Industrien til Kolding Kommune. Pris: 4,6 mill kr. (24/9)

De blå spejdere i Kolding fylder 50 år og markerer bl.a. dagen ved at plante et træ ved Slotssøen. (18/2)

Dragonforeningen for Kolding og Omegn markerer sit 40-års jubilæum, lørdag med en fest på Staldgården. (7/3)

Foreningen »Hjælp Voldsofre« har oprettet en lokalforening i Kolding. (Sept. 1985)

Flygtninge

Møllegården skal være aktivitetscenter og åbent for de ca. 100 flygtninge, der er kommet hertil. Lederen, Erik Vennehaug modtog 3.000 kr., der var en del af overskuddet ved salget af det lokale julemærke. (16/4)

En lokalafdeling af Landsforeningen af Danske Flygtningevenner holder stiftende møde på Klostergården den 21. 4. 1986. Blandt initiativtagerne er Valdemar Petersen og K. E. Reddersen.

Kommuner i Vejle amt skal indsluse 765 flygtninge i år, skriver Kolding Folkeblad den 4. juli.

Sport

Koldingegnens Idrætsefterskole indvies officielt. Idrætshallen står nu færdig. Skolen har iøvrigt allerede fungeret i adskillige måneder. (sept. 1985)

Kolding Idrætsforening fejrer 90-års jubilæum i KIF-centret med 400 deltagere. (19/10)

Harte Gymnastik- og Idrætsforening holder rejsegilde på nyt klubhus. (10/11)

Kolding-løbet, der arrangeres af Kolding KFUMs atletik- og motionsafdeling i samarbejde med Kolding Folkeblad afvikles den 4. maj 1986.

I august måned afholdtes Kolding-husløbet for eliteløbere (5/8)

Håndbold

Efter et håndbold-drama i KIF-centret uden sidestykke klarer KIF skærene og sikrer sin forbliven i 1. division. Det holdt hårdt inden sejren på 40-34 over Nyborg var i hus. (18/4)

Tennis

To nye tennisbaner ved KIF-centret på Ambolten indvies. (18/5)

Kolding Tennisklubs Dorthe Johannsen formåede at komme til tops i 3 rækker i Grand Prix-rækken i Århus. (10/7)

Sejlsport

Samsø rundt. Hurtigste båd var

den lokale »Vitesse« 52 med Kurt Andresen og hans Team Vitesse. (16/6)

Det lykkedes værten for Spar Syd Cup, Kolding Sejlklub, at vinde sejladsen, idet en af klubbens folkebådssejlere, Palle Sørensen i »Olivia« snuppede sejren. (27/5)

Sejlkubbens hustegner, arkitekt Anton Holm, har lavet en plakat, der også bruges som omslag til kap-sejladssindbydelser. Omslaget er samtidig en præsentation af Kolding by for de mange udenbys sejlere, der deltog i sejladserne. (24/4)

Den flydende bådudstilling i Kolding arrangeres i samarbejde mellem Søsportens Brancheforening, Bella Centret og Kolding Sejlklub, i dagene fra 28.-31. august 1986.

Dorthe Nielsen fra Kolding Dame Roklub vandt bronzemedaille ved mesterskaberne i Hamborg. (29/7)

Ridesport

Ved de nordiske mesterskaber i dressur vinder Ernst Jessen med hesten »Why not« en sølv- og en bronzemedaille. Ernst Jessen deltager i flere stævner i årets løb, bl.a. i verdensmesterskaberne i Canada. (10/2 og 26/7)

I tre dage holdt Kolding Rideklub stævne i DM i springning for juniorer og ungrytterer på rideklubbens baner ved Bøgelund. (15/6)

Golf

Kolding Golfklub afviklede en må-

nedsmatch på en perfekt bane, og klubbens baneformand og 1. divisionsspiller, Per Gundtoft, satte en flot banerekord ved en officiel klubmatch. (1/7)

Fodbold

KBs bedste miniputhold sikrede sig for andet år i træk danmarksmesterskabet ved et stævne i København. (12/8)

Et drengehold fra 6.-7. klasserne fra Bakkeskolen vinder finalekampen med 2-1 og bliver dermed landsmestre i fodbold. (6/11)

Kolding Træf-komiteen udnævnte fodboldspilleren Jan Mølby til årets Koldingborger. Som et synligt bevis fik han af borgmesteren overrakt et hædersbevis. (12/5-13/5)

Borgmesteren holder tale for Jan Mølby på Stadion maj 1986. (Foto: Orla Lund).

Det engelske fodboldmesterhold fra Liverpool med bl.a. Jan Mølby spiller opvisningskamp mod et forstærket hold fra KIF. Resultatet blev 1-1. (7/8)

Seest Boldklub spillede på Kolding Stadion mod Vejle Boldklub den 5.7.86. Holdene var forstærket med ikke mindre end 3 VM-spillere, idet både Allan Simonsen, John Sivebæk og Jan Mølby deltog.

Løst og fast

Boligselskabet Lejerbo indvier sine nye lokaler på Pakhustorvet, hvortil man flytter fra Galgebjergvej. Forretningsfører er nu tidligere borgmester Bent Rasmussen. (13/9)

Koldingområdets Bedriftssundhedscenter er flyttet til egne bygninger på Esbjergvej. (14/10)

Jydske Tidendes trykkeri flytter fra Jernbanegade til nye, moderne lokaler i Vonsild. (24/11)

Diskussionen om asbestlofter på skoler og institutioner på Kolding-egnen drøftes i dagspressen i marts 1986.

En makaber sag om ligskænding i Krematoriet ved Sdr. Kapel optager megen spalteplass i aviserne i marts måned 1986.

»Støren er kommet« lyder den glade nyhed i avisen den 8. marts.

Diskussioner om arveret til Konsul

Effs villa i Søgade, og den videre anvendelse af villaen, eventuelt til børneinstitution, omtales hyppigt i dagspressen i marts.

Landbrugsminister Britta Schall Holberg tog som kredsens folketingskandidat imod i Kolding den 14. april.

Kolding-mønten udstedes for 10. gang i 1986. Motivet denne gang er bronzestatueringen af Uffe hin Spage i Byparken. Bagsiden er som sædvanlig præget med Kolding bys segl (3/5)

Kolding Nærradio og Radio Kolding bakker op om en landsdækkende boycott af Koda og Gramex, som kræver afgifter af al musik, der sendes i radioer og TV. (13/5)

Strøgets gadeforening opretter et vanderlaug, der skal tage sig af de potteplanter, der er hængt op over Strøget. (7/7)

Mærkedage

Dyrlæge G. Toft-Petersen fyldte 70 år og trak sig tilbage efter 30 år som tilsynsførende dyrlæge ved Kolding Eksportmarked. (5/11)

Postmester Walther Vollerup døde den 4.12.1985. Siden 1975 havde han været postmester i Kolding.

Kriminalkommissær N. H. Nielsen trådte tilbage efter 45 års tjeneste ved politiet. Fra 1972 virkede han som kriminalkommissær i Kolding. (11/12). Som ny kriminalkommissær

sær tiltrådte Jens Erik Lehmann sin stilling i Kolding den 1.12.1985.

Bernhardt Tastesen, Koldingkredsens socialdemokratiske folketingsmand, fyldte 60 år den 10. januar 1986. (4/1)

Pastor Sven Th. Bowmann fyldte 70 år den 24.1.1986, og trak sig tilbage efter 11 år som sognepræst ved Kristkirken i Kolding.

Murermester Valdemar Hansen, Strandhuse, fyldte 90 år. Han var i 25 år medlem af Eltang-Vilstrup sogneråd. (31/1)

Fhv. lektor Chr. Skovsgaard fyldte 70 år. Fra 1963 var han seminariets praktikleder. Han tog sin afsked i 1981. (5/2)

Underdirektør C. A. Jacobsen trak sig tilbage efter 46 års arbejde i Sparekassen. C. A. Jacobsen blev underdirektør i 1974 og leder af Bikubens Bredgadeafdeling. (22/2)

Fabrikant H. C. Toft, Alfix, fyldte 70 år den 8. marts 1986. Fabrikken på H. C. Ørstedvej står for en produktion af speciel flisemørtel.

Koldings borgmester, Per Bødker Andersen, fyldte 40 år den 10. marts 1986.

Adjunkt Nicoline Mortensen døde i marts 1986, 98 år gammel. Fru Mortensen var ansat ved Kolding Gymnasium fra 1915-1953.

Kolding-kunstneren Hans August

Andersen fyldte 60 år den 14. april 1986. Der holdes fødselsdagsudstilling i Trapholts lokaler på Klostergården.(17/3)

Tobakshandler Bruno Jacobsen fyldte 80 år den 13.6.1986. Åbnede i 1937 tobaks- og vinhandlerforretning i Jernbanegade.

Vicetoldinspektør Ole Rasmussen fejrede den 1. august 25 års jubilæum ved toldvæsenet.(26/7)

Direktør Erik Grau omkom ved en arbejdsulykke på sin virksomhed på Vejlevej. (29/7)

Apoteker Helge Christensen døde den 27.7.1986. Han var i næsten 20 år leder af Løveapoteket i Kolding.

Værktøjsmager Knud Steinfath døde 75 år gammel. Han var medstifter af motorbådsklubben Kolding Å og medlem af Marineforeningen. (30/7)

Leo E. Frederiksen fyldte 80 år den 16.8.1986. Han var med til at opbygge LAB i Kolding under krigen, stod for Parkkommandoen i årene efter. Leo Frederiksen var ansat i 24 år på Hørfabrikken og arbejdede i en årrække inden for AOF.

Nye bøger

Gustav Martens: En historie fra Kolding i 1864. Udgivet af Radio Kolding. Med illustrationer af Niels W. Friis. Anmeldt i K. F. 10.12.1985.

Koldingbogen 1985 udkom den 13.

november 1985. På forsiden et gammelt fotografi af børn på Akseltorv i de glade majdage i 1945. Bogen redigeres af Birgitte Dedenroth-Schou og udgives af Kulturudvalget i Kolding.

Sdr. Vang Skole 1911-1986. Udgivet i forbindelse med skolens 75 års jubilæum 11.1.1986.

Hanne-Mette Pedersen: Husene i Hellegkorsgade og Rendebanen.

Keld Bøllund og Hanne-Mette Pedersen: Koldings bebyggelsehistorie/Arkitektur i Kolding udkom februar 1986.

Kolding-julemærket 1985 viste nissetegninger af Koldingkunstneren Peter Nicolai Møller (1838-1910).

Begge bøger er udgivet af Lokalhistorisk Arkiv.

Kolding før og nu - en by i billeder. Udvalgt og teksten af Birgitte Dedenroth-Schou og Poul Dedenroth-Schou. Bogen, der rummer ca. 400 billeder, er udgivet af Midtjysk Forlag, Silkeborg. Anmeldt i K. F. 8.3.1986 og i J. T. 9.3.1986.

Susanne Steinhoved: Oldtidsminder på Koldingegnen. Tegninger af grafiker Pia Wegmann. Udgivet af Museet på Koldinghus. Omtalt i J. T. 11.5.1986.

Kolding Vandværk i 100 år er skrevet af arkivar Birgitte Dedenroth-Schou, afdelingsleder på Vandværket C. E. Nielsen og arkitekt Hanne-Mette Pedersen. Anmeldt i J. T. 30.7.1986.

Socialdemokratiet i Kolding fylder 100 år og udsender jubilæumsskriftet: *Om 100 år er alting glemt - mon dog!* Anmeldt i K. F. 21.8.1986.

Riis Toft Skole 1936-1986. Redigeret af Eva og Teddy Ærbo, udkom i marts 1986.

Otto Norm: To grænseslotte. Frederik I's Gottorp og Christian IV's Koldinghus. Skrifter udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 62, 1986.

Sponsorer for Koldingbogen 1986

Akseltorv Boghandel

Aktivbanken

Andelsbanken

Burcharths Farve- og Lakfabrik A/S

Den Danske Banks Fond

H. C. Ervald & Co. A/S

Georg Jensen Damaskvæveriet

Jydsk Betonelementfabrik A/S

Konrad Jørgensen Bogtrykkeri A/S

Klostergades Fotohandel

Møller Pedersen & Holm Christensen ApS

Nordisk Solar Compani A/S

Pasilac Therm A/S

Pind Marketing

Bryggeriet Slotsmøllen Kolding A/S

Sparekassen Koldings Fond

Sydbank's Fond

V. Sørensen og Møller Nielsen A/S

B. Aagaard Materialhandel